

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Περιβάλλοντος, Γεωγραφίας & Εφαρμοσμένων
Οικονομικών

Τμήμα Γεωγραφίας

ΠΜΣ: Εφαρμοσμένη Γεωγραφία & Διαχείριση του Χώρου

Κατεύθυνση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός & Ανάπτυξη του Χώρου

Η Plaine Commune στο Grand Paris:

επιδιώξεις ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού στα προάστια του Παρισιού

Σωτήρης Κοσκολέτος, Α.Μ. 214203

Αθήνα, 2017

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΜΣ: ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ
ΧΩΡΟΥ**

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Χατζημιχάλης Κωστής (Επιβλέπων)

Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Σκορδίλη Σοφία

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Παπαδόπουλος Απόστολος

Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Εικόνες εξωφύλλου

Από αριστερά προς τα δεξιά: εξωτερική άποψη του χώρου πολιτιστικής παραγωγής “6B”, κοινόχρηστος χώρος του χώρου πολιτιστικής παραγωγής “Villa Mais d’Ici”, η πλατεία μπροστά στο σταθμό του μετρό Fort d’Aubervilliers, άποψη της παλιάς γειτονιάς της «Μικρής Ισπανίας» στο Saint-Denis, από την εκδήλωση “La plage du 6B”, από τη Fête des Associations στο Aubervilliers, συγκροτήματα κατοικιών στο Erpinay-sur-Seine, η είσοδος των Mains d’ Œuvres στο Saint-Ouen. Πηγή: από φωτογραφίες του συγγραφέα στην περιοχή, την περίοδο Μαρτίου-Ιουνίου 2016.

Δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2) Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

Κοσκολέτος Σωτήρης

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους και όλες που με υποστήριξαν με οποιοδήποτε τρόπο στην πραγματοποίηση αυτής της εργασίας. Καταρχάς, τον επιβλέποντά μου, ομότιμο καθηγητή κ. Κωστή Χατζημιχάλη, για τη συστηματική παρακολούθηση της δουλειάς μου, την ενθάρρυνση και τις διεισδυτικές παρατηρήσεις, κυρίως όμως για τον ορίζοντα αντίληψης του χώρου ως σχέσης. Έπειτα, τη φίλη και συμφοιτήτρια Κατερίνα Σταματοπούλου, με την οποία μοιραστήκαμε αυτό το ταξίδι και από την οποία έμαθα και συνεχίζω να μαθαίνω. Την ευχαριστώ επίσης για την ανεκτίμητη συμβολή της στην επεξεργασία των χαρτών. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την Κική Παναγιωτοπούλου, την Αιμιλία Κουκούμα και το Φάνη Παπαγεωργίου, για την υποστήριξή τους, τις επισκέψεις τους στο Παρίσι, αλλά και για τις κοινές διαδρομές, τη συντροφικότητα και τις ανησυχίες που έχω μοιραστεί και συνεχίζω μοιράζομαι με τον καθένα και την καθεμία ξεχωριστά.

Στο σημείο αυτό, οφείλω να αναφέρω ότι η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω της συμμετοχής μου στο πρόγραμμα ERASMUS και της εγγραφής μου στο πλαίσιο αυτό στο Πανεπιστήμιο Paris-Ouest-Nanterre-La Défense. Για το λόγο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Ναντέρ, κα. Audrey Bochaton για την πρακτική υποστήριξη που μου παρείχε κατά την ενεργοποίηση της συνεργασίας, από κοινού με το λέκτορα του Τμήματος Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου κ. Γιώργο Μαυρομμάτη. Επιπλέον, την ευχαριστώ για τη βοήθεια που μου παρείχε στον αρχικό προσανατολισμό μου στο πεδίο της έρευνας. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους εκείνους και όλες εκείνες που δέχτηκαν να μου μιλήσουν πάνω σε ζητήματα που άπτονται των θεωρητικών και ερευνητικών ερωτημάτων της εργασίας. Ιδιαίτερα, ευχαριστώ τη Lilia Santana από την Plaine Commune και τον Wael Sghier από το δίκτυο MAAD 93 για τους περιπάτους που οργάνωσαν στην Plaine Commune, στους οποίους είχα τη χαρά να συμμετέχω και μέσω αυτών να αποκτήσω μια πρώτη συστηματική σχέση με την περιοχή. Αλλά και την Κατερίνα Πολυχρονιάδη και την Ιωάννα Κασάπη για μερικές άλλες όψεις της περιοχής που μου έδειξαν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου. Για πολλά, αλλά κυρίως για τους πρώτους αστικούς περιπάτους μας και τις πρώιμες συζητήσεις που τους συνόδευσαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	5
Περίληψη.....	8
Abstract.....	9
Κατάλογος Χαρτών.....	10
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	10
Κατάλογος Πινάκων.....	11
Κατάλογος Εικόνων.....	12

1. Εισαγωγή.....	13
-------------------------	-----------

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

2. Παγκόσμια πόλη, ανταγωνισμός πόλεων και διαδικασίες gentrification.....	18
2.1. Για την παραγωγή του χώρου.....	18
2.2. Η παγκόσμια πόλη και ο ανταγωνισμός των πόλεων.....	20
2.3. Διαδικασίες gentrification στην επιχειρηματική πόλη.....	23
3. Η Πολιτιστική Οικονομία και η επίδρασή της στην αστική ανάπτυξη.....	29
3.1. Ορίζοντας το πλαίσιο της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας.....	29
3.2. Η πολιτιστική στροφή στην αστική ανάπτυξη.....	32
3.3. Χωρικές συγκεντρώσεις και συσπειρώσεις στα πλαίσια της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας.....	35
3.4. Αναπτύσσοντας αλληλεπιδράσεις με την πόλη.....	39
4. Σημειώσεις για τη μέθοδο.....	44

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

5. Grand Paris: το σχέδιο για τη μητρόπολη του 21^{ου} αιώνα.....	49
5.1. Το Παρίσι στη Γαλλία και τον κόσμο.....	51
5.2. Παρέκβαση: Από τον Haussmann στο Grand Paris - Διαδικασίες αστικού ανασχεδιασμού στο Παρίσι.....	55
5.3. Προς το Grand Paris.....	58
5.4. Μέθοδος σχεδιασμού για τη μετάβαση στο Grand Paris.....	60

6. Plaine Commune: Η «άκρη της πόλης» από τη βιομηχανική εποχή στο Grand Paris.....	64
6.1. Η Plaine Commune ως αυτοδιοικητική οντότητα – Κύρια δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία.....	64
6.2. Από την ανάδυση της βιομηχανικής περιοχής στο «κόκκινο προάστιο».....	72
6.3. Η Plaine Commune στις διαδικασίες αποβιομηχάνισης και τριτογενοποίησης.....	81
 7. Η Plaine Commune «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» (“Territoire de la Culture et de la Création”) του Grand Paris.....	93
7.1. Από το «cluster της δημιουργικής οικονομίας» στην «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας».....	93
7.2. Το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης (Contrat de Développement Territorial).....	94
7.3. Η πολιτιστική ζωή της Plaine Commune και η περίπτωση των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων.....	102
7.4. Η Plaine Commune, ως «κοινότητα ελπίδας» ή ως τόπος ανάπτυξης διαδικασιών gentrification;.....	114
 8. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις.....	126
 Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	129
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	139
Κατάλογος επιλεγμένων επισκέψεων σε εκδηλώσεις.....	139
Κατάλογος πληροφορητών-κλειδιά.....	141
Οδηγός συνεντεύξεων με στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης.....	142
Οδηγός συνεντεύξεων με πολιτιστικούς δρώντες.....	143

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πολιτιστική και δημιουργική οικονομία αναδεικνύεται σταθερά σε έναν κρίσιμο τομέα της οικονομίας των πόλεων και σε βασικό άξονα των πολιτικών σχεδιασμού του αστικού χώρου. Ωστόσο, οι πολιτικές αστικής ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού δεν πετυχαίνουν πάντοτε να συνδυάσουν την οικονομική ανάπτυξη με την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, συμβάλλοντας στην ενεργοποίηση διαδικασιών gentrification. Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η περίπτωση ανάδειξης τμήματος των βόρειων προαστίων του Παρισιού -της περιοχής της Plaine Commune- σε «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» του μείζονος Παρισιού. Το σχέδιο αυτό αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας ανασχεδιασμού του μητροπολιτικού χώρου, με την ονομασία Grand Paris, η οποία φιλοδοξεί να ενισχύσει τη θέση του Παρισιού σε παγκόσμιο επίπεδο. Η περιοχή της Plaine Commune, μια πρώην βιομηχανική περιοχή, με υψηλά ποσοστά φτώχειας και ανεργίας, αναδεικνύεται κατά τις τελευταίες δεκαετίες σε πόλο της τριτογενούς οικονομίας και ταυτόχρονα σε τόπο πολυεθνικής συνύπαρξης. Πάνω σε αυτές τις συνθήκες, καθώς και στην ύπαρξη μιας ενεργής, εναλλακτικής πολιτιστικής ζωής, εξετάζεται ο τρόπος ένταξης των προαστίων αυτών στο σχεδιασμό για το Grand Paris και επιχειρείται η ανίχνευση των χωρο-κοινωνικών επιδράσεων από αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού της φυσιογνωμίας της.

Λέξεις-κλειδιά: Plaine Commune, Grand Paris, πολιτιστική οικονομία, δημιουργικότητα, παγκόσμια πόλη, προάστια, gnetrification.

ABSTRACT

Cultural and creative economy is steadily emerging as a critical sector of urban economies and a key axis of urban planning policies. However, culture-led urban growth policies do not always succeed in combining economic growth with the strengthening of social cohesion, contributing to the activation of gentrification processes. In this paper, it is considered the emergence of a part of the northern suburbs of Paris - and more precisely Plaine Commune area - as the "Territory of Culture and Creativity" of Greater Paris. This project is part of a larger planning process for the metropolitan area -the so-called Grand Paris- which aspires to strengthen the position of Paris on a global scale. Plaine Commune is a former industrial area with high poverty and unemployment rates, which has emerged over the past decades as a pole of the tertiary economy and at the same time as a place of multinational coexistence. In this context, as well as in the existence of an active, alternative cultural life, it is examined the way in which these suburbs are integrated into the Grand Paris project, as well as the possible socio-spatial effects of the process of transformation of its physiognomy.

Keywords: Plaine Commune, Grand Paris, cultural economy, creativity, global city, banlieues, gentrification.

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 5.1: Το Ιλ-ντε-Φρανς, το Παρίσι, το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας και η ευρύτερη αστική περιοχή

Χάρτης 5.2: Το μετρό του Grand Paris Express

Χάρτης 5.3: Η διοικητική διαίρεση του Grand Paris στις 12 νέες διοικητικές οντότητες που αποτελούν τη Métropole du Grand Paris

Χάρτης 6.1: Χάρτης της Plaine Commune – Territoire de la Culture et de la Création

Χάρτης 5.2: Το βιομηχανικό τρίγωνο της Plaine Saint Denis και η περιοχή της Plaine Commune κατά το Μεσοπόλεμο

Χάρτης 7.1: Κατανομή των πολιτιστικών χώρων στην Plaine Commune

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 6.1: Ποσοστό ενοικιαστών HLM στην Plaine Commune και ανά δήμο

Διάγραμμα 6.2: Εξέλιξη του πληθυσμού στους δήμους της Plaine Commune, 1968-2013

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 3.1: Ταξινομήσεις κλάδων της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας στη Γαλλία.

Πίνακας 5.1: Κατάταξη των παγκόσμιων πόλεων σύμφωνα με διαφορετικούς δείκτες.

Πίνακας 6.1: Δημογραφικό και οικονομικό προφίλ της Plaine Commune.

Πίνακας 6.2: Συγκριτική απεικόνιση της ηλικιακής σύνθεσης του πληθυσμού της Plaine Commune, σε σχέση με άλλα διαμερίσματα, το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

Πίνακας 6.3: Συγκριτική απεικόνιση της σύνθεσης του πληθυσμού της Plaine Commune, με βάση την καταγωγή και την υπηκοότητα, σε σχέση με άλλα διαμερίσματα, το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

Πίνακας 6.4: Ανεργία και φτώχεια στα διαμερίσματα της πρωτεύουσας, το Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

Πίνακας 6.5: Εξέλιξη του πληθυσμού στους δήμους της Plaine Commune, 1968-2013.

Πίνακας 6.6: Καθημερινές μετακινήσεις από και προς την Plaine Commune για λόγους εργασίας, κατά κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, 2007 – 2012.

Πίνακας 7.1: Ποσοστό κοινωνικής κατοικίας και κατανομή της υπό κατασκευή κοινωνικής κατοικίας κατά τύπο κατοικίας.

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 6.1: Άποψη της Βασιλικής του Saint-Denis.

Εικόνα 6.2: Άποψη των εγκαταστάσεων του εργοστασίου Babcock et Wilcox (1898) στην Courneuve.

Εικόνα 6.3: Άποψη της Cité Paul Langevin στο Saint Denis.

Εικόνα 6.4: Πρόσοψη ατελιέ στο χώρο του ICADE.

Εικόνα 6.5: Η πλατεία απέναντι από την είσοδο του ICADE.

Εικόνα 6.6: Ένας φράχτης χωρίζει την πίσω πλευρά του ICADE από το γειτονικό καταυλισμό Ρομά.

Εικόνα 6.7: Εξωτερική άποψη της Cité du cinéma.

Εικόνα 6.8: Νυχτερινή άποψη του φωταγωγημένου κύριου κλίτους (La Nef) της Cité du Cinéma

Εικόνα 6.9: Το αμφιθέατρο της Cité du Cinéma.

Εικόνα 7.1: Το σχέδιο για την αναστήλωση του δεύτερου και ψηλότερου κωδωνοστασίου της Βασιλικής του Saint-Denis που αφαιρέθηκε το 1847.

Εικόνα 7.2: François Hollande και Patrick Braouezec στην τελετή επανατοποθέτησης της πρώτης πέτρας του καμπαναριού της Βασιλικής του Saint-Denis.

Εικόνα 7.3: Η “Maison du Temps Libre” στο Stains.

Εικόνα 7.4: Η “Médiathèque Ulysse” στο Saint Denis.

Εικόνα 7.5: Η “Médiathèque Aimé Césaire”.

Εικόνες 7.6, 7.7 και 7.8: Γκράφιτι στις όχθες του Canal Saint Denis.

Εικόνες 7.9 και 7.10: Ατελιέ στον πολιτιστικό χώρο και κολεκτίβα καλλιτεχνών “Le Wonder”.

Εικόνες 7.11 και 7.12: Ατελιέ και στούντιο ηχογράφησης στον πολιτιστικό χώρο “Les Mains d’Œuvres”.

Εικόνες 7.13 και 7.14: L’Espace Imaginaire.

Εικόνες 7.15 και 7.16: La plage du 6B.

1. Εισαγωγή

Την τελευταία περίπου δεκαετία, επιχειρείται ο ανασχεδιασμός του πολεοδομικού συγκροτήματος της γαλλικής πρωτεύουσας μέσα από ένα νέο σχέδιο μητροπολιτικοποίησης (métropolisation). Το Grand Paris, το σχέδιο για τη γαλλική μητρόπολη του 21^{ου} αιώνα, όπως παρουσιάζεται στον επίσημο λόγο, στοχεύει σε μια διεύρυνση όχι μόνο του διοικητικού, αλλά και του συμβολικού χώρου του Παρισιού έξω από τα όρια του σημερινού δήμου (Paris intra-muros), εγκολπώνοντας τα κοντινά σε αυτόν προάστια. Ταυτόχρονα, η διαδικασία αυτή συνοδεύεται από την ανάδειξη πόλων τοπικής εξειδίκευσης σε συγκεκριμένους κλάδους αιχμής, με στόχο την ενίσχυση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος του Παρισιού και τη βελτίωση της σχετικής του θέσης στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο του παγκόσμιου ανταγωνισμού των πόλεων. Μάλιστα, οι τόποι δημιουργίας των πόλων εξειδίκευσης δεν έχουν επιλεγεί τυχαία, αλλά στη βάση γεωγραφικής θέσης στο μητροπολιτικό χώρο, των τοπικών οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών, ή και της υπαρκτής παρουσίας επιχειρήσεων, ακόμη και διαμορφωμένων συστάδων (clusters) των σχετικών κλάδων.

Στο πλαίσιο αυτό, μία από τις προτεραιότητες του σχεδιασμού για το Grand Paris αποτελεί η ανάδειξη ενός πόλου της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας. Είναι γνωστό ότι το Παρίσι αποτελεί πολιτιστικό κέντρο παγκόσμιας σημασίας, ενώ μέχρι το πρόσφατο παρελθόν αποτελούσε το σημαντικότερο τόπο προσέλκυσης καλλιτεχνών και διανοουμένων σε παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης, η πολιτιστική και δημιουργική οικονομία αποτελεί σημαντικό τμήμα της σύνθεσης του ΑΕΠ της Γαλλίας, με κλάδους αυτής να βρίσκονται στην κορυφή του σχετικού παγκόσμιου ανταγωνισμού (ενδεικτικά, κινηματογράφος, μόδα, σχεδιασμός κοσμημάτων και επίπλων) (Scott and Ellis, 2000). Ωστόσο, το καινούριο στοιχείο που προκύπτει από το σχεδιασμό για το Grand Paris είναι το γεγονός ότι ο νέος πόλος της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας σχεδιάζεται να αναπτυχθεί, όχι σε μια περιοχή του αναπαραστημένου Παρισιού των τεχνών, αλλά στη μέχρι πρότινος «πίσω αυλή» της πρωτεύουσας, στα βόρεια πρώην βιομηχανικά προάστια, τα οποία σήμερα αποτελούν τη διοικητική περιοχή της Plaine Commune.

Η προαστιακή αυτή περιοχή έχει πάψει να αποτελεί βιομηχανικό τόπο, εδώ και τέσσερις περίπου δεκαετίες, διερχόμενη σταδιακά μια διαδικασία τριτογενοποίησης της τοπικής οικονομίας. Αν και σήμερα, ο δομημένος ιστός της Plaine Commune αριθμεί πλήθος σύγχρονων

γραφειακών εγκαταστάσεων μεγάλων επιχειρήσεων, συγκεντρωμένα σε συγκεκριμένα σημεία της περιοχής (Plaine Saint-Denis, Carrefour Pleyel), εντούτοις η συνολική της φυσιογνωμία, απέχει πολύ μακριά από αυτή ενός επιχειρηματικού πόλου. Μάλιστα, δεν θα ήταν υπερβολικό να θεωρήσουμε ότι οι πόλεις της Plaine Commune παρουσιάζουν κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, τα οποία την καθιστούν διακριτή μέσα στην υπαρκτή ποικιλομορφία της μητροπολιτικής περιοχής. Τόπος ζωής μιας πολυάριθμης εργατικής τάξης, τόπος ανάδειξης του «κόκκινου προαστίου» (banlieue rouge), οι δήμοι της Plaine Commune αποτελούν πλέον τόπο πολυεθνικής συνύπαρξης, λόγω της εγκατάστασης χιλιάδων μεταναστών και μεταναστριών, κυρίως από την Αφρική και την Ασία, ως μέρος της νέας μετανάστευσης που ξεκίνησε με το τέλος της αποικιοκρατίας.

Διαθέτοντας αυτό το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο, η Plaine Commune αποτελεί επίσης τόπο πλούσιας πολιτιστικής ζωής. Οι πολιτικές του «κόκκινου προαστίου» ενθάρρυναν την καλλιτεχνική δημιουργία, ενώ άφησαν μια πλούσια κληρονομιά θεσμών και φορέων λαϊκής μόρφωσης και πολιτισμού, αποσκοπώντας στη μόρφωση και χειραφέτηση της εργατικής τάξης της περιοχής. Ακόμη, στο πλαίσιο της αποβιομηχανίσης και εγκατάλειψης των παλαιών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, πολλοί καλλιτέχνες εγκαταστάθηκαν σε αυτούς τους χώρους, μετατρέποντάς τους σε χώρους πολιτιστικής δημιουργίας, συνήθως με την υποστήριξη των φορέων της περιοχής. Από την άλλη πλευρά, η φτηνή διαθέσιμη γη κινητοποίησε πολλές ιδιωτικές επιχειρήσεις της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας, ώστε να μεταφέρουν τις εγκαταστάσεις τους στην περιοχή, κυρίως ως προς τα πιο τεχνικά μέρη των εργασιών τους (περίπτωση της οπτικοακουστικής τεχνολογίας).

Με βάση τα παραπάνω, κατανοούμε ότι ο μετασχηματισμός της Plaine Commune σε «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» βρίσκεται σε εξέλιξη πριν ακόμη από την υπογραφή του ομώνυμου Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης (Contrat de Développement Territorial) μεταξύ των τοπικών αυτοδιοικητικών αρχών και της γαλλικής κυβέρνησης. Η υπογραφή αυτού του Συμφώνου σηματοδοτεί την ενσωμάτωση της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris και ευρύτερα στο σχεδιασμό για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της παρισινής μητρόπολης, εμπλουτισμένη με στοιχεία για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, τα οποία αποτέλεσαν τη στόχευση για τους τοπικούς αυτοδιοικητικούς φορείς. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι πρόκειται για ένα κείμενο συμβιβασμού μεταξύ των κρατικών και τοπικών επιδιώξεων. Ωστόσο, με βάση την ποικιλομορφία της περιοχής, την παρουσία πολιτιστικών δρώντων με διαφορετική μορφή οργάνωσης και επιδιώξεις, αλλά και με

βάση τη σταδιακή «ανακάλυψη» της περιοχής από τα μεσοστρώματα της πρωτεύουσας που ελκύονται από τη «διαφορετική» και «εναλλακτική» φυσιογνωμία της περιοχής και από τη συγκριτικά φτηνή γη και κατοικία, προκύπτουν ανοιχτά ζητήματα ως προς τις διαδικασίες μελλοντικής εξέλιξη της περιοχής.

Άλλωστε, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφική επισκόπηση, ο πολιτισμός έχει αποτελέσει συχνά αιχμή για την ενεργοποίηση διαδικασιών gentrification στις πόλεις του αναπτυγμένου καπιταλισμού. Ωστόσο, ο βαθμός στον οποίο ενεργοποιούνται τέτοιες διαδικασίες, καθώς και η ένταση, η ταχύτητα και διάχυσή τους σε μια αστική περιοχή, επηρεάζονται ιδιαίτερα όπως θα δούμε στη σχετική ενότητα, από τα τοπικά χαρακτηριστικά. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει ένας δοσμένος τρόπος εκδίπλωσης των διαδικασιών gentrification που να οδηγεί σε μια δεδομένη κατάληξή τους. Η ύπαρξη τοπικών αντιστάσεων και η εφαρμογή αντισταθμιστικών πολιτικών μπορεί να αναστέλλει, να επιβραδύνει ή να περιορίζει τη δυναμική εκδίπλωσή τους σε μια αστική περιοχή.

Με βάση την παραπάνω περιγραφή του θέματος, θα επιχειρηθεί στο πλαίσιο αυτής της εργασίας να εξεταστεί ο τρόπος ένταξης της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris και να διερευνηθούν -στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό για ένα σχέδιο που βρίσκεται στην αρχική φάση ανάπτυξής του- οι πιθανές τάσεις μεταβολής της φυσιογνωμίας της περιοχής από την εφαρμογή του σχεδίου «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Η σύνθετη φυσιογνωμία της Plaine Commune και η ύπαρξη ισχυρών θεσμών, όπως η κοινωνική κατοικία δεν μας επιτρέπουν να δούμε τις εξελίξεις μόνο μέσω της ανάγνωσης της διεθνούς βιβλιογραφίας. Για το σκοπό αυτό αξιοποιήθηκε η γαλλική βιβλιογραφία, το τοπικό υλικό τεκμηρίωσης, ενώ επιπλέον διενεργήθηκαν δέκα σε βάθος συνεντεύξεις με πληροφορητές-κλειδιά από το χώρο του πολιτισμού και της αυτοδιοίκησης, με σκοπό να εξεταστεί αφενός η υπάρχουσα κατάσταση και αφετέρου να ανιχνευθούν οι τάσεις στην περιοχή και οι προσδοκίες των φορέων αυτών, ούτως ώστε να καταστούν πιο ευδιάκριτες οι σύνθετες πτυχές και αβεβαιότητες της συγκεκριμένης διαδικασίας ανασχεδιασμού του χώρου των προαστίων της Plaine Commune.

Η εργασία αναπτύσσεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια, στα οποία παρουσιάζονται οι έννοιες που απασχολούν θεωρητικά την εργασία, διαμορφώνοντας ένα θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς και τη μέθοδο έρευνας που ακολουθήθηκε. Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζονται οι έννοιες της παγκόσμιας πόλης, του ανταγωνισμού των πόλεων και των διαδικασιών gentrification που συνδέονται όλο και συχνότερα, όλο και

εντονότερα με τις διαδικασίες σχεδιασμού και ανάπτυξης του αστικού χώρου. Η συνοπτική παρουσίαση της θεωρητικής συζήτησης γύρω από τις παραπάνω έννοιες είναι απαραίτητη για την κατανόηση του χαρακτήρα του συνολικού σχεδίου για το Grand Paris και των προκλήσεων που αυτό θέτει. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η συζήτηση για την πολιτιστική και δημιουργική οικονομία, ακολουθώντας μια κριτική προσέγγιση ως προς την συμβολή της στην παραγωγή του αστικού χώρου. Η παρουσίαση αυτής της δυναμικής θεωρητικής συζήτησης συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του τρόπου ένταξης της συγκεκριμένης περιοχής της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris, μέσω του πολιτισμού και της δημιουργικότητας. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μέθοδος με την οποία γίνεται η προσέγγιση του υπό εξέταση πεδίου και της έρευνας που ακολουθήθηκε προκειμένου να ερμηνευτούν οι υπό εξέταση μεταβολές στη συγκεκριμένη αστική περιοχή της Plaine Commune.

Στο δεύτερο μέρος, εξετάζεται η συγκεκριμένη περίπτωση μελέτης, δηλαδή η ένταξη της περιοχής της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris. Στο πρώτο κεφάλαιο αυτού του μέρους παρουσιάζεται το σχέδιο για το Grand Paris, επιχειρώντας την ένταξή του ως διακριτής, σύγχρονης στιγμής του αστικού σχεδιασμού στο Παρίσι και την ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται συνοπτικά η ιστορία αυτής της περιοχής εργατικών προαστίων της Plaine Commune και οι σύγχρονες μεταβολές στη φυσιογνωμία τους, μέσα από τις διαδικασίες αποβιομηχάνισης, τριτογενοποίησης και νέας μετανάστευσης. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε το σχέδιο για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας», σε συνδυασμό με τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας που διενεργήθηκε, με σκοπό την αναζήτηση του διακυβεύματος που ορίζει η μετάβαση στο Grand Paris για την περιοχή της Plaine Commune και της πρόκλησης μεταλλαγής της φυσιογνωμίας της περιοχής, κατά την εξέλιξη της υλοποίησης του σχεδίου.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

2. Παγκόσμια πόλη, ανταγωνισμός πόλεων και διαδικασίες gentrification

2.1. Για την παραγωγή του χώρου

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι έννοιες που επηρέασαν το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της έρευνας και στη συνέχεια την οργάνωση και εξέλιξη της αφήγησης. Η εξέταση των σχεδίων αστικής ανάπτυξης μπορεί να περιορίζεται στην παρουσίαση των διακηρυγμένων στόχων, μαζί με τις προβλεπόμενες και ήδη ανακοινωθείσες μεταβολές στη δομή και τη σύνθεση του αστικού χώρου. Όμως, προκειμένου για την κατανόηση του αστικού χώρου και των διαδικασιών μεταβολής ή και μεταλλαγής του είναι αναγκαία η υπέρβαση της απλής παρουσίασης της μορφής και των μεταβολών επί αυτής, με την ανάπτυξη μιας πολυσύνθετης προσέγγισης και μεθόδου¹, ενώ στην αφήγηση για το χώρο θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η διάσταση του χρόνου. Αλλιώς, όπως αναφέρει ο Henri Lefebvre στο έργο του *La Production de l'Espace*, η έκβαση της μελέτης οδηγείται σε μια φετιχιστική προσέγγιση του αστικού χώρου, η οποία παραγνωρίζει ότι

«ο χώρος δεν είναι ένα πράγμα ανάμεσα στα πράγματα, ένα οποιοδήποτε προϊόν ανάμεσα στα προϊόντα. Περικλείει τα παραχθέντα πράγματα, εμπερικλείει τις μεταξύ τους σχέσεις, μέσα στη συνύπαρξή και τη συγχρονία τους» (Lefebvre, 1974;1991, σ.88, μετάφραση του συγγραφέα).

Από αυτή την άποψη, ο στόχος αυτής της εργασίας στοχεύει στην αποκωδικοποίηση του συγκεκριμένου σχεδίου για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας», της στόχευσης παραγωγής του νέου χώρου και την εγγραφή αυτού του σχεδίου στο πλαίσιο της μετάβασης στο Grand Paris. Θα προχωρήσουμε σε μια κριτική εξέταση του σχεδίου, «χωρίς να πιστέψουμε ούτε μια λέξη των σχεδιαστών του χώρου, χωρίς να δεχτούμε χωρίς αμφισβήτηση τις προτάσεις και αποφάσεις τους» (Lefebvre, 1996, σ.96)

¹ Όπως αναφέρει σε άλλο σημείο ο Lefebvre, για την ανάλυση του αστικού χώρου (*l'urbain*), απαιτείται η: μορφή, λειτουργία, δομή, επίπεδα, διαστάσεις, κείμενο, συγκείμενο, πεδίο, ολότητα, γραφή και ανάγνωση, σύστημα και σημαίνον, γλώσσα και μεταγλώσσα, θεσμοί κλπ. διαμορφώνοντας ένα πολύ πιο σύνθετο μεθοδολογικό πλαίσιο, ενώ και η λέξη *μορφή* προσλαμβάνει διαφορετικές σημασίες, ανάλογα με την ιδιότητα και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του μελετητή (Lefebvre, 1996, σ. 111).

Από τη μικρή κλίμακα του μητροπολιτικού σχεδιασμού για το Grand Paris, μεταβαίνουμε στη μεγάλη κλίμακα της Plaine Commune και τις εκεί επιδιώξεις ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού, επιχειρώντας μια κριτική προσέγγιση του υπό εξέλιξη σχεδιασμού για τη γαλλική μητρόπολη του 21^{ου} αιώνα. Στη διαδρομή αυτή αντλούμε από τις έννοιες του παγκόσμιου ανταγωνισμού των πόλεων, τις προσεγγίσεις για την πολιτιστική οικονομία των πόλεων και τις θεωρητικές προσεγγίσεις για τις διαδικασίες gentrification, προκειμένου να εξετάσουμε πώς επιχειρείται να ενταχθεί το σύμπλεγμα των προαστίων της Plaine Commune, μέσω της πολιτιστικής οικονομίας.

Κατά τη διαδρομή αυτή, οφείλουμε να εκτιμήσουμε όψεις της οργάνωσης του χώρου της παρισινής μητρόπολης, λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό υπόβαθρο που διαμορφώνει την τοπογραφία της μητρόπολης, αλλά και τις τομές και ασυνέχειες στην εξέλιξή του χώρου που αλλάζουν την πραγματικότητα και το νόημά του (βλ. και Πουλαντζάς, 1978, σ. 143-154). Η πόλη όπως έγραψε ο Lefebvre, «πάντα είχε σχέση με την κοινωνία ως σύνολο, με τα συγκροτητικά της στοιχεία (...) και με την ιστορία της. Αλλάζει όταν αλλάζει η κοινωνία ως σύνολο» (Lefebvre, 1996, σ. 100, μετάφραση του συγγραφέα) ή επιπλέον όπως το έθεσε ο Castells «την έκφραση του συστήματος αξιών που βρίσκεται υπό διαμόρφωση στην ιδιαίτερη κουλτούρα σε έναν τόπο και σε μια εποχή» (Castells, 1972, σ. 115, μετάφραση του συγγραφέα). Δίχως άλλο, η στρατηγική για την παγκόσμια πόλη στην περίπτωση του Grand Paris, ο τρόπος εκδίπλωσής της στον αστικό χώρο κι ακόμη περισσότερο η τελική της έκβαση, επηρεάζονται από τη στρατηγική του κεφαλαίου, την αναζήτηση νέων τρόπων ένταξης της μητρόπολης στην παγκόσμια οικονομία, αλλά και από τους συσχετισμούς σε εθνικό, μητροπολιτικό και τοπικό επίπεδο και την αποτύπωσή τους στις όψεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών και στη αντιπαράθεση διαφορετικών επιδιώξεων για το χώρο.

Ακόμη περισσότερο, στην περίπτωση της Plaine Commune και του τρόπου ένταξής της στη στρατηγική για το Grand Paris, η εξέταση τόσο του ιστορικού υποβάθρου του εργατικού παρισινού προαστίου όσο και της σύγχρονης κοινωνικής της σύνθεσης -όπως θα παρουσιαστεί εκτατικά σε επόμενη ενότητα- συμβάλλουν στη διαμόρφωση όρων αναδιάταξης της υπαρκτής μητροπολιτικής στρατηγικής και των προοπτικών έκβασής της στον τόπο. Όπως οι κοινωνίες δημιουργούν τους χώρους τους μέσω των συγκεκριμένων σχέσεων που επικρατούν σε αυτές, αλλά σε συνθήκες όμως που δεν έχουν επιλέξει οι ίδιες (Βαϊού και Χατζημιχάλης, 2012, σ. 13), έτσι και σε αυτή την περιοχή, η στρατηγική για την παγκόσμια πόλη εξελίσσεται με αναμορφώσεις επί των

αρχικών σχεδιασμών και αβέβαιη ακόμη την τελική έκβαση τους, ορίζοντας ένα χωρικό διακύβευμα. Όπως γράφει ο Lefebvre, «ο χώρος είναι επίσης διακύβευμα, ένας τόπος σχεδίων και δράσεων που τίθενται σε εφαρμογή από αυτές τις δράσεις (στρατηγικές), αντικείμενο λοιπόν επιδίκων για το χρόνο που έρχεται, επίδικα που είναι ρητά αλλά ποτέ πλήρως» (Lefebvre, 1974;1991, σ.167, μετάφραση του συγγραφέα).

2.2. Η παγκόσμια πόλη και ο ανταγωνισμός των πόλεων

Καταρχάς, ας ξεκινήσουμε την αφήγηση από την κλίμακα της παγκόσμιας πόλης στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται το σχέδιο για το Grand Paris. Το Παρίσι, άλλοτε πόλη της νεωτερικότητας, ανήκει στην πρώτη μεγάλη ομάδα κατάταξης των παγκόσμιων πόλεων, πίσω από το Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη. Η ιδέα της μετάβασης στο Grand Paris -όπως θα αναπτύξουμε αναλυτικότερα στο σχετικό κεφάλαιο- αποσκοπεί ακριβώς στην εδραίωση της θέσης αυτής στην παγκόσμια κατάταξη και κυρίως στην ενίσχυσή της στη συνθήκη που ορίζει ο παγκόσμιος ανταγωνισμός των πόλεων. Όμως, τι σημαίνουν αυτές οι έννοιες, ποια είναι η παγκόσμια πόλη και οι λειτουργίες της, ποιες είναι οι συνθήκες του ανταγωνισμού των πόλεων και ποιος ο τρόπος άσκησης της πολιτικής για την πόλη στο πλαίσιό του;

Συνοπτικά, οι κυρίαρχες θεωρήσεις για την παγκόσμια πόλη δίνουν έμφαση σε οικονομικούς παράγοντες, ξεχωρίζοντας ιδιαίτερα την παρουσία επιτελικών κέντρων μεγάλων επιχειρήσεων κλάδων αιχμής (χρηματοπιστωτικών, ασφαλιστικών, τηλεπικοινωνιών, κ.α.), διεθνών οργανισμών και χρηματιστηρίων, καθώς και τη λειτουργία των πόλεων ως μεταφορικών κόμβων (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004, σ. 28). Όπως υποστηρίζει η Σάσκια Σάσεν, η βασική δυναμική που εξηγεί τη σημασία των παγκόσμιων πόλεων είναι το γεγονός ότι συγκεντρώνουν τις υποδομές και τις υπηρεσίες που παράγουν την ικανότητα για παγκόσμιο έλεγχο. Η αναγκαιότητα ύπαρξης κέντρων ελέγχου στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό εξηγείται λοιπόν από την ύπαρξη ενός συνδυασμού διασποράς της οικονομικής δραστηριότητας με ταυτόχρονη συγκέντρωση της ιδιοκτησίας και της ιδιοποίησης του κέρδους (Sassen, 2000, σ. 85). Ο κυρίαρχος λόγος ορθολογικοποιεί τις διαδικασίες ανάδειξης των παγκόσμιων πόλεων, αναζητώντας ερείσματα στην αύξηση της πολυπλοκότητας των διεθνών συναλλαγών και τη συνακόλουθη ανάγκη αποτελεσματικής εποπτείας τους, μόνο μέσα στα αντίστοιχα κέντρα οικονομικών αποφάσεων.

Όπως είναι γνωστό, οι δύο αυτές βασικές διαδικασίες που περιγράφει η Σάσκια Σάσεν δεν προέκυψαν σε ένα κατά τα άλλα δοσμένο, σταθερό πλαίσιο. Η αύξηση του όγκου και της πολυπλοκότητας των διεθνών συναλλαγών και η ενίσχυση του ρόλου των υπηρεσιών, συνέβη στο περιβάλλον που όρισε κατά τη δεκαετία του '70, η μετάβαση σε ένα καθεστώς κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών και η κρίση του φορντικού μοντέλου μαζικής παραγωγής. Ακριβώς μετά από αυτή την κρίση του καπιταλισμού με την κατάρρευση των διάφορων εκδοχών κεϋνσιανισμού και την εγκαινίαση διαδικασιών νεοφιλελεύθεροποίησης, είναι που «οι παγκόσμιες πόλεις ξεπήδησαν σαν τα μανιτάρια» (Massey, 2007, σ. 17).

Αν και μπορούμε λοιπόν να αναγνωρίσουμε την ανάδυση του σύγχρονου λόγου για την παγκόσμια πόλη στις αρχές της δεκαετίας του '80, αυτό δεν σημαίνει καθόλου ότι η διεθνοποίηση των πόλεων εμφανίστηκε τότε ως διαδικασία, καθώς ιστορικές μελέτες δείχνουν ότι αντίστοιχες ή και πυκνότερες διασυνδέσεις μεταξύ των πόλεων παρατηρούνταν και κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004, σ.27). Το αυθεντικά καινούριο στοιχείο είναι η σύνδεση των διαδικασιών αυτών με νεοφιλελεύθερες και δυτικοκεντρικές προσεγγίσεις στην αστική ανάπτυξη, οι οποίες καταρχάς απομονώνουν τις πόλεις από τις περιφερειακές και εθνικές οικονομίες, καθιστώντας τις αυτόνομους παίκτες στο παγκόσμιο στερέωμα. Παραγνωρίζοντας μάλιστα το ιστορικό υπόβαθρο τους και τα τοπικά δεδομένα καλούνται στη νέα συνθήκη να εφαρμόσουν συγκεκριμένες πολιτικές αστικής ανάπτυξης, μη λαμβάνοντας ουσιαστική μέριμνα για τις ανάγκες των κατοίκων τους.

Από τη μία πλευρά λοιπόν, η κυρίαρχη αφήγηση θέλει τις παγκόσμιες πόλεις κέντρα των διεθνών συναλλαγών και των εξειδικευμένων υπηρεσιών της νέας οικονομίας, κέντρα καθοδήγησης και ελέγχου της οικονομικής δραστηριότητας, τόπους συγκέντρωσης του πλούτου και της συνδεόμενης με αυτόν παγκόσμιας οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής ελίτ (Massey, 2007, σ.χ). Όμως, εκτός από τον πλούτο, οι παγκόσμιες πόλεις παράγουν και τις σύγχρονες ανισότητες, οι οποίες βρίσκουν χωρική έκφραση στην ένταση της φτώχειας και της εκμετάλλευσης στο αστικό περιθώριο, στην υστέρηση περιφερειών της ενδοχώρας του αναπτυγμένου κόσμου – των αποκαλούμενων αποβιομηχανισμένων- και στο μαρασμό γειτονιών και λαϊκών προαστίων, στο εσωτερικό τους (Massey, 2007, σ. 18). Έτσι, οι παγκόσμιες πόλεις δεν είναι απλώς τόποι στους οποίους λαμβάνουν χώρα οι λειτουργίες της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, αλλά αποτελούν ενεργούς πολιτικούς και αισθητικούς διαμορφωτές των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης και

νεοφιλελευθεροποίησης (Massey, 2007, σ. 15-16). Ταυτόχρονα, ως πρότυπο, η παγκόσμια πόλη χρησιμοποιείται στο λόγο των εκπροσώπων της κυρίαρχης πολιτικής και των επιχειρηματικών ομίλων, με σκοπό τη διαμόρφωση ή και νομιμοποίηση του νεοφιλελεύθερου αναπτυξιακού υποδείγματος (Olds and Yeung, 2004, σ. 500).

Καθώς η παγκοσμιοποίηση ενισχύει και γενικεύει τις ανταγωνιστικές πιέσεις σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, εντείνει την ίδια στιγμή και τις αντίστοιχες πιέσεις στους τόπους που αυτή αναπτύσσεται. Ως κόμβοι στη διαδικασία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, οι παγκόσμιες πόλεις εισέρχονται σε μια διαδικασία ανταγωνισμού μεταξύ τους, προκειμένου να προσελκύσουν κεφάλαια και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό (Harvey, 1989). Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως διαδικασία παγκόσμιου ανταγωνισμού των πόλεων και η εκδίπλωσή της αναγνωρίζει ότι οι πόλεις είναι ξεχωριστές οντότητες που στέκουν αυτονομημένες από την ενδοχώρα τους και την εθνική τους επικράτεια. Πράγματι, οι κυρίαρχες οικονομικές δραστηριότητες στις παγκόσμιες πόλεις, αυτές που τις τοποθετούν στην κατάταξη των παγκόσμιων πόλεων –κυρίως FIRE (Finance, Insurance, Real Estate), αλλά και δραστηριότητες της οικονομίας της γνώσης και της δημιουργικής οικονομίας- μπορούν να υποστηριχθούν από προϊόντα, λειτουργίες και άντληση ανθρώπινου δυναμικού από παντού στον κόσμο χωρίς την αναγκαία εξάρτηση από την εθνική επικράτεια, όπως συνέβαινε σε άλλες ιστορικές περιόδους (Sassen, 2000, σ. 69-71).

Στο πλαίσιο του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων ενισχύεται ένα είδος πολιτικής για τον αστικό χώρο που εμφορείται από την ιδέα της «επιχειρηματικής πόλης», σύμφωνα με το οποίο, οι πόλεις καλούνται να ακολουθήσουν ένα μοντέλο αστικής ανάπτυξης, ευνοϊκό προς τις νέες συνθήκες κεφαλαιακής συσσώρευσης (Peck and Tickell, 2002, σσ. 395-396). Η νέα αστική πολιτική (new urban policy) ενθαρρύνει σχέδια αστικής ανάπτυξης μεγάλης κλίμακας, ενώ τείνει να ευνοεί νέες μορφές τοπικής διακυβέρνησης και νέες χωροκοινωνικές αναπαραστάσεις (Swyngedouw et al. 2002, σ. 561). Η πολιτική αυτή συνεχίζει να απαντάται στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, αναδιαμορφώνοντας τις πόλεις διεθνώς στο πρότυπο της παγκόσμιας πόλης. Το σχέδιο για το Grand Paris –όπως θα δούμε στο σχετικό κεφάλαιο- φαίνεται να συνεχίζει και να ανατροφοδοτεί αυτό το υπόδειγμα αστικής πολιτικής μέσα από τον ανασχεδιασμό της γαλλικής μητρόπολης, με ορίζοντα την ενίσχυση της διεθνούς της ανταγωνιστικότητας.

2.3. Διαδικασίες gentrification στην επιχειρηματική πόλη

Η στρατηγική της επιχειρηματικής πόλης αξιοποιεί συγκεκριμένα τμήματα των πόλεων, αφήνοντας άλλα να διέλθουν διαδικασίες απομύζησης και μαρασμού. Οι υπό αξιοποίηση περιοχές -όταν δεν αποτελούν ήδη εδραιωμένες περιοχές ισχυρής οικονομικής δραστηριότητας ή παραδοσιακές περιοχές κατοικίας της ανώτερης και της ανώτερης-μεσαίας τάξης- προέρχονται συνήθως από ένα τοπικό απόθεμα που έχει ήδη διέλθει σε φάση παρακμής και αποσύνθεσης του παλαιού του χαρακτήρα, αποτελώντας ένα δυνητικά κερδοφόρο έδαφος για την εκδίπλωση των χωρικών στρατηγικών του κεφαλαίου.

Η διαδικασία αυτή είναι αρκετά κοινή στο πλαίσιο των πολιτικών αστικής ανάπτυξης των τελευταίων δεκαετιών, περιγραφόμενη από την έννοια του gentrification και τα εμπειρικά παραδείγματα που απαντώνται συνήθως στις πόλεις του αναπτυγμένου καπιταλισμού. Οι διαδικασίες gentrification στα κέντρα των πόλεων αρχίζουν να περιγράφονται ήδη από τη δεκαετία του '60, έχοντας ως αφετηριακά σημεία τις αγγλοσαξονικές μητροπόλεις του Λονδίνου και της βορειοανατολικής ακτής των ΗΠΑ. Η κυρίαρχη αφήγηση ορίζει το gentrification ως τάση επιστροφής των κατοίκων -υπονοώντας τη λευκή μεσαία τάξη των προαστίων- στο κέντρο της πόλης ("back to the city movement"). Η έμφαση δίνεται στη μεταβολή των προτιμήσεων των νεότερων μερίδων του πληθυσμού, θεωρώντας ότι είναι προτιμότερη η φυγή από τα προάστια προς το κέντρο, εγγύτερα στους χώρους εργασίας και τους χώρους πολιτισμού και διασκέδασης.

Ωστόσο, η διαδικασία αυτή δεν είναι καθόλου ουδέτερη από κοινωνικής άποψης, καθώς οι κάτοικοι που προτιμούν εκ νέου το αστικό κέντρο προέρχονται καταρχήν από τα ανώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα, ενώ αυτό ήδη κατοικείται ή χρησιμοποιείται από κοινωνικά στρώματα και κοινωνικές κατηγορίες που βρίσκονται χαμηλότερα στην κοινωνική και οικονομική ιεραρχία. Όπως προσεγγίζει το ζήτημα η Γεωργία Αλεξανδρή (2013, σ.86),

«το gentrification έχει να κάνει με κοινωνικές και οικονομικές ροές στο χώρο: εισροές οικονομικού και ανθρώπινου κεφαλαίου σε υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης που συνδέονται με εκροές ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και μη αποδοτικών χρήσεων γης. Μέσα από την αλλαγή του αστικού τοπίου και τη μεταβολή στην κοινωνική σύνθεση των περιοχών διαφαίνεται η βιαιότητα της διαδικασίας.»

Αν και οι μορφές εμφάνισης των διαδικασιών gentrification ποικίλλουν ανά περίπτωση, προκύπτει από τη βιβλιογραφία ότι οι διαφορετικές αυτές περιπτώσεις παρουσιάζουν κρίσιμα κοινά χαρακτηριστικά. Οι σχετικές διαδικασίες περιλαμβάνουν τη διαμόρφωση υπεραξιών γης, την ανάπτυξη κερδοσκοπικών συμπεριφορών και την αλλαγή στις χρήσεις γης στο αστικό τοπίο, με την ταυτόχρονη διεκδίκηση του χώρου από ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των προηγούμενων ασθενέστερων -κοινωνικά και οικονομικά- κατοίκων και των λιγότερο επικερδών χρήσεων γης. (Αλεξανδρή, 2013, σ.3)

Ο Neil Smith, αμφισβητώντας τη σημασία της τάσης επιστροφής των κατοίκων των προαστίων στο κέντρο της πόλης και προτιμώντας να μιλήσει για αυτή ως εσωτερική αναδιάταξη του πληθυσμού μεταξύ των κεντρικών αστικών συνοικιών (Smith, 1996, σσ. 53-58), ανέπτυξε μια θεωρία για το gentrification, δίνοντας έμφαση στον κερδοσκοπικό ρόλο του κεφαλαίου στη διαδικασία. Σύμφωνα με το Smith, η υποβάθμιση και απαξίωση των κεντρικών συνοικιών των πόλεων είναι αυστηρά ορθολογικό αποτέλεσμα της λειτουργίας της αγοράς γης και κατοικίας. Ο κύκλος απαξίωσης και η εξέλιξη του χάσματος γαιοπροσόδου (rent gap) διαγράφει την εξής πορεία: σταδιακά μειώνεται η τιμή και η αξία του ακινήτου, ενώ η κεφαλαιοποιημένη εδαφική πρόσδοδος φθίνει, συντελούμενης της προηγηθείσας ανοδικής πορείας της προσδοκώμενης εδαφικής προσόδου. Η απαξίωση συντελείται από τη φυγή των κεφαλαίων σε αναζήτηση πιο επικερδών διεξόδων στα προάστια ή και σε άλλους κλάδους της οικονομίας και τότε προκύπτει το χάσμα γαιοπροσόδου, το οποίο και διευρύνεται ωσότου τα κεφάλαια επιστρέψουν πάλι στην περιοχή (Smith, 1996, σσ. 58-67).

Οι διαδικασίες gentrification αναπτύσσονται ακριβώς όταν το χάσμα γαιοπροσόδου είναι αρκετά μεγάλο και έτσι οι επενδυτές μπορούν να αποκτήσουν γη ή κτίρια σε χαμηλό κόστος, οπότε και αφού πληρώσουν τα κόστη (ανα)κατασκευής και τις λοιπές υποχρεώσεις, κερδίζουν τελικά από τη διαδικασία, από την πώληση των ακινήτων σε συμφέρουσα τιμή. Η διαδικασία αυτή ορίζει κατά το Σμιθ την ενίσχυση συνθηκών άνισης ανάπτυξης στον αστικό χώρο. Μικρές νησίδες αστικής αναζωογόνησης περικλείονται από έναν ωκεανό αστικής παρακμής, αφού η εκδίπλωση αυτής της διαδικασίας, συμπίπτει με την απομύζηση άλλων συνοικιών (Smith, 1996, σσ. 67-70 και 86-88).

Αν και η θεωρία του Smith για το gentrification προσφέρει ένα πλαίσιο εξήγησης του μηχανισμού αυτής της διαδικασίας, με έμφαση στην πλευρά της προσφοράς (supply side),

εντούτοις δεν παραγνωρίζει ότι αυτή η διαδικασία συντελείται ταυτόχρονα με τη διαδικασία αποϋλοποίησης της παραγωγής και συντηρητικοποίησης των αγγλοσαξονικών κοινωνιών. Σε αυτή τη διαδικασία, πρωταγωνιστικό ρόλο από την πλευρά της ζήτησης, διαδραματίζουν τα διευρυνόμενα μεσοστρώματα που ασκούν κατά βάση επιστημονικά και διοικητικά επαγγέλματα και τα οποία υιοθετούν τα εκλεπτυσμένα αισθητικά/ πολιτισμικά πρότυπα των αστών, αναζητώντας την απόλαυση στη διευρυνόμενη σφαίρα της κατανάλωσης (Smith, 1996, σσ.92-98) Είναι κρίσιμο λοιπόν να κατανοήσουμε ταυτόχρονα τη διαδικασία παραγωγής των υποκειμένων, φορέων των διαδικασιών gentrification (gentrifiers). Κι αυτό, καθώς όπως αναφέρει η Rose (1984, σ. 56) οι ανάγκες και οι επιθυμίες τους –σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες- είναι σημαντικές στην εξέλιξη διαδικασιών gentrification.

Οι gentrifiers στρέφονται σε τμήματα της πόλης, στα οποία παρατηρείται δημογραφική μείξη, με ισχυρή παρουσία μεταναστών/τριών, ενώ κυριαρχεί ο «εναλλακτικός τρόπος ζωής», στον αντίποδα της μεσοαστικής κουλτούρας και της κυριαρχίας του μοντέλου της πυρηνικής οικογένειας των προαστίων (Rose, 1984, σσ. 63-65). Συχνά, προηγείται η εγκατάσταση καλλιτεχνών, ή άλλων ατόμων κατόχων υψηλού μορφωτικού κεφαλαίου, αλλά με μικρό ή καθόλου οικονομικό κεφάλαιο, οι οποίοι –όπως θα δούμε αναλυτικά στην ενότητα που ακολουθεί- διαμορφώνουν χώρους δράσεων και δικτύων, τα οποία αναδιαμορφώνουν το φυσικό ιστό και τα κοινωνικά δίκτυα των κεντρικών συνοικιών (Rose, 1984, σσ. 65-67). Κατά την εξέλιξη των διαδικασιών, παρατηρείται αλλαγή του μείγματος κατεχόμενου κεφαλαίου των κατοίκων, προς την ενίσχυση των gentrifiers κατόχων περισσότερο υψηλού οικονομικού παρά πολιτιστικού κεφαλαίου (Ley, 2003, σ. 2540).

Η διαδικασία εγκατάστασης των νέων κατοίκων συνοδεύεται, όπως προαναφέρθηκε από τον εκτοπισμό των προηγούμενων κατοίκων και χρήσεων γης. Οι μέχρι τότε κάτοικοι και άλλοι χρήστες βρίσκονταν εγκατεστημένοι στις περιοχές αυτές, λόγω των χαμηλών ενοικίων και επειδή δεν ήθελε κανείς άλλος να κατοικήσει σε αυτές ή να τις αξιοποιήσει με διαφορετικό τρόπο. Ηλικιωμένα πρόσωπα, νοικοκυριά με γυναίκα επικεφαλής, μέλη της παραδοσιακής εργατικής τάξης, άτομα από περιθωριοποιημένες ομάδες του πληθυσμού, μετανάστες και μετανάστριες δέχονται την άμεση απειλή του εκτοπισμού από τα μέλη της λευκής μεσαίας τάξης (Atkinson, 2002, σσ. 7-9).

Επίσης, από την πλευρά της αστικής ανάπτυξης οι πολιτικές αναζωογόνησης του αστικού χώρου, επιδιώκουν τη χρησιμοποίηση στρατηγικών *gentrification* που παρουσιάζονται ως σχέδια ενθάρρυνσης της διαφορετικότητας, της ποικιλομορφίας (*diversity*) και της κοινωνικής μείξης. Οι πολιτικές αυτές υποστηρίζουν ότι η σταδιακή διάχυση των μεσαίων στρωμάτων σπάει τον κύκλο της τοπικής υποβάθμισης, συμβάλλοντας ως «θετικό εργαλείο της δημόσιας πολιτικής» (Lees, 2008, σ. 2451). Η εξέλιξη αυτή, έχει ιδιαίτερη σημασία για το Παρίσι και την υπό εξέταση περιοχή, όπου γίνεται τελευταία συχνά λόγος για τα πλεονεκτήματα της κοινωνικής μείξης στις γειτονιές και τα προάστια της πόλης. Προς αυτή συντείνει η αναθεώρηση της πολιτικής κοινωνικής κατοικίας κατά την τελευταία δεκαετία για τη μεγαλύτερη διάχυσή της στον αστικό χώρο, αντί της συγκέντρωσής της στις παραδοσιακές περιοχές κοινωνικής κατοικίας και το θεωρούμενο «κίνδυνο γκετοποίησης». Η διαδικασία αυτή περισσότερο από την έλευση λαϊκών στρωμάτων σε περιοχές της ανώτερης ή ανώτερης μεσαίας τάξης, έχει τελικά ως συνέπεια, την ενίσχυση της παρουσίας μεσοστρωμάτων στις περιοχές κατοικίας της εργατικής τάξης (Préteceille, 2006, σσ. 76 και 82) θυμίζοντας την αναφορά του Lefebvre ότι,

«Στις δημοκρατικές χώρες, η κρατική εξουσία δεν μπορεί να κηρύξει φανερά το διαχωρισμό. Επομένως, υιοθετεί συχνά μια ανθρωπιστική ιδεολογία, η οποία καθίσταται ουτοπία με την πιο παλαιομοδίτικη έννοια του όρου, όταν δεν καθίσταται δημαγωγία. Ο διαχωρισμός πάντοτε επικρατεί, ακόμα και σε εκείνα τα τμήματα της κοινωνικής ζωής τα οποία ελέγχονται περισσότερο ή λιγότερο εύκολα και περισσότερο ή λιγότερο συστηματικά από την κρατική εξουσία» (Lefebvre, 1996, σ.141, μετάφραση του συγγραφέα).

Συγκεκριμένα για τη Γαλλία, η πολιτική της κοινωνικής μείξης δημιουργεί ένα πιο συγκεχυμένο τοπίο ως προς την ύπαρξη διαδικασιών *gentrification*. Όπως υποστηρίζει η Anne Clerval (2008, σσ. 185-192), στο Παρίσι αναπτύσσονται διαδικασίες *gentrification* γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1980, σε συγκεκριμένες περικεντρικές περιοχές ή στο ανατολικό τμήμα του Παρισιού, διαμορφώνοντας τα λεγόμενα “quartiers bobos”, με εμβληματικές περιπτώσεις τις γειτονιές του Marais, της Belleville και της Goutte d’Or. Ωστόσο, μέχρι τη δεκαετία του ‘90, οι διαδικασίες αυτές δεν ερμηνεύονται ως διαδικασίες *gentrification*, αλλά αποδίδονται με τη χρήση του όρου *embourgeoisement*. Η διαφορά των δύο λέξεων υποδηλώνει και μια διαφορετική διαδικασία: ο όρος *embourgeoisement* αναφέρεται στην επέκταση των καλών γειτονιών (“*beaux quartiers*”) προς τις λαϊκές γειτονιές και την υιοθέτηση της συμπεριφοράς και των συνηθειών της αστικής τάξης, από τους κατοίκους τους, μη περιλαμβάνοντας δηλαδή διαδικασίες εκτοπισμού. Λόγο για αυτή τη γαλλική διαφοροποίηση αποτελεί το γεγονός ότι η

πόλη του Παρισιού περιλάμβανε κατά βάση -τουλάχιστον στην εποχή που παρουσιάστηκε στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία ο όρος *gentrification* - τις καλές συνοικίες της μητρόπολης, με την ταυτόχρονη εγκατάσταση της εργατικής τάξης στα προάστια (Clerval, 2008, σσ. 15-16).

Εάν η διαδικασία που επιβεβαιώνεται από τη διεθνή βιβλιογραφία είναι μια κίνηση ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων-αστικής επιχειρηματικότητας- *gentrification*, τότε το περιθώριο για χειρισμούς σε τοπικό επίπεδο απέναντι στην εντατικοποίηση των προσπαθειών προσέλκυσης κεφαλαίου είναι σημαντικά μειωμένο και βαίνει μειούμενο με την εμβάθυνση της διαδικασίας (Peck and Tickell, 2002, 2002, σ. 387). Ωστόσο, τελικά η ανάπτυξη διαδικασιών *gentrification*, εξαρτάται από τα τοπικά χαρακτηριστικά, στην κάθε υπό εξέταση περίπτωση, με τα χαρακτηριστικά και του καθεστώτος ιδιοκτησίας του οικιστικού αποθέματος, την τοπική κουλτούρα και αξίες, τις αντιστάσεις που επιδεικνύουν οι τοπικές κοινότητες, καθώς και τις πολιτικές τοπικής διακυβέρνησης (Shaw, 2005, σσ. 177-185).

Συνεπώς, οι διαδικασίες και ο τρόπος ανάπτυξής τους μπορούν να αναπροσαρμοστούν, ενώ οι αρχικοί στόχοι αστικής ανάπτυξης μπορούν να υλοποιούνται με τρόπο που αμβλύνει τις επιπτώσεις από την ένταση των σχετικών διαδικασιών, ανάλογα με τον υπαρκτό τοπικό συσχετισμό δυνάμεων. Ο χώρος συνεχίζει να αποτελεί διακύβευμα και στην αναμέτρηση αυτή μεγάλη σημασία έχει ο ρόλος και η συμβολή των τοπικών δυνάμεων, είτε πρόκειται για αντιστάσεις πολιτών και κοινωνικών κινημάτων, είτε για φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης με διάθεση αμφισβήτησης απέναντι στην πολιτική του κράτους και του κτηματομεσιτικού κεφαλαίου. Αν και οι μεταβολές στον αστικό χώρο σχετίζονται πάντα με τις ευρύτερες μεταβολές στην κοινωνία, εντούτοις όπως τονίζει ο Lefebvre, «οι μετασχηματισμοί της πόλης δεν είναι απλώς η παθητική έκβαση των συνολικών μεταβολών στην κοινωνία» (Lefebvre, 1996, σ.101).

Στην υπό μελέτη περίπτωση εξετάζεται το διακύβευμα που αντιπροσωπεύει η ενσωμάτωση των προαστίων της Plaine Commune στο Grand Paris, μέσα από την εξέλιξη του σχεδίου από την αρχική κρατική στόχευση για δημιουργία «cluster της δημιουργικής οικονομίας», στην τροποποίησή του σε «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας», ακολουθώντας μια κριτική προσέγγιση και αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα πώς αυτό το διακύβευμα παραμένει ακόμα ανοιχτό. Στην περίπτωση της Plaine Commune, λόγω της παράδοσης του «κόκκινου προαστίου» (*banlieue rouge*)- ο πολιτικός συσχετισμός είναι υπέρ των αυτοδιοικητικών σχηματισμών που προέρχονται κυρίως από την αριστερά, ενώ

όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 6 υπάρχει μια μακρά, ισχυρή παράδοση του θεσμού της κοινωνικής κατοικίας, καθώς και άλλες πολιτικές ενίσχυσης της κοινωνικής αλληλεγγύης. Όμως, παρά το γεγονός ότι το σχέδιο για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» αποτυπώνει όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 7, τις πιέσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης, η τελική του έκβαση και επίδραση των παρεμβάσεων στην περιοχή και στη ζωή των σημερινών κατοίκων της δεν είναι ακόμη προσδιορισμένη.

Επιπλέον, η αλλαγή και η βελτίωση των δύσκολων σημείων ενός σχεδίου δεν μπορεί να υπερβεί τα εμπόδια που τίθενται από μια διαδικασία που εγγράφεται πρωταρχικά στον πυρήνα της πολιτικής εμβάθυνσης του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού της μητροπολιτικής περιοχής του Παρισιού. Η προώθηση ενός τύπου ανάπτυξης, ο οποίος ακολουθεί τις βασικές ιδέες της «επιχειρηματικής πόλης», ωστόσο διατηρεί κάποιο επίπεδο κοινωνικής συνοχής και ενισχύει τη συλλογική ζωή της πόλης, μπορεί να αποτελέσει μια κατάλληλη λύση για την πρόσδεση των αστικών περιοχών που πλήττονται πιο έντονα από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές -όπως τέτοια είναι η περίπτωση της Plaine Commune- στο σχεδιασμό για την ανταγωνιστική πόλη (Jessor, 2002, σ. 463). Ίσως δηλαδή, αυτός να είναι ένας βασικός τρόπος ενσωμάτωσης περιοχών με τέτοια θετικά χαρακτηριστικά, όπως η πολυπολιτισμικότητα και η δυναμική πολιτιστική ζωή, σε ένα πλαίσιο που ορίζεται ωστόσο σε συνολικό επίπεδο από συνθήκες άνισης αστικής ανάπτυξης, οι οποίες εμφανίζονται τοπικά μέσα από συνθήκες εκτεταμένης οικονομικής και κοινωνικής υστέρησης.

Τα παραπάνω αποτελούν μια παρουσίαση της θεωρητικής προσέγγισης στην οποία βασίζεται η εργασία για να εξηγήσει τις εξελίξεις στην Plaine Commune, όπως αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο του Grand Paris. Στην αμέσως επόμενη ενότητα θα αναφερθούμε αναλυτικά στις έννοιες της πολιτιστικής οικονομίας και της δημιουργικότητας, καθώς και της επίδρασής τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή των πόλεων. Ωστόσο, η θεωρητική προσέγγιση δεν είναι απλώς υπόθεση αφαίρεσης, αλλά δοκιμάζεται στο ερευνητικό πεδίο. Όπως γράφει ο Fredric Jameson, «υπάρχει μια διαφορά μεταξύ του συγκεκριμένου αφηρημένου μοντέλου και της δικής μας συγκεκριμένης εμπειρίας από την οποία το μοντέλο διατηρεί μια δεδομένη απόσταση και δεν αποσκοπεί να 'αντικαταστήσει'» (Τζέιμσον 1999, σ. 405). Σε αμέσως επόμενη ενότητα λοιπόν, θα περάσουμε στην παρουσίαση της μεθόδου διεξαγωγής της έρευνας που ακολουθήθηκε, ώστε να εξεταστούν οι παραπάνω θεωρητικές υποθέσεις.

3. Η Πολιτιστική Οικονομία και η επίδρασή της στην αστική ανάπτυξη

Σε αυτό το κεφάλαιο εμβαθύνουμε στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, παρουσιάζοντας αναλυτικότερα τις έννοιες που σχετίζονται με την ιδέα πίσω από το σχέδιο τοπικής ανάπτυξης της Plaine Commune, δηλαδή της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας. Έτσι, αρχικά, προσεγγίζουμε την έννοια της πολιτιστικής οικονομίας και της δημιουργικότητας, όπως αυτές νοηματοδοτούνται στο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού. Έπειτα, εξετάζουμε τη συντελούμενη κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες στροφή των πολιτικών αστικής ανάπτυξης προς τον πολιτισμό. Στη συνέχεια, εξετάζουμε το σχηματισμό και τη λειτουργία των συστάδων επιχειρήσεων (clusters), καθώς -εκτός από την αρχική έμπνευση του συγκεκριμένου σχεδίου τοπικής ανάπτυξης- οι φορείς της πολιτιστικής-δημιουργικής οικονομίας τείνουν να αναπτύσσονται σε τέτοιους σχηματισμούς. Τέλος, ασχολούμαστε με τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των φορέων της πολιτιστικής-δημιουργικής οικονομίας με τις τοπικές κοινωνίες, εντός των οποίων αναπτύσσουν τη δράση τους. Και οι τρεις ενότητες είναι σημαντικές για τη θεωρητική κατανόηση των μεταβολών που προωθούνται στην περιοχή της Plaine Commune, συμβάλλοντας στην αναγνώριση του διακυβεύματος που αντιπροσωπεύει η υλοποίηση του σχεδίου για τα βόρεια προάστια του Παρισιού.

3.1. Ορίζοντας το πλαίσιο της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας

Ο όρος «πολιτιστική οικονομία» φαίνεται καταρχάς να συνιστά μια αντίφαση, περικλείοντας δύο έννοιες που βρίσκονται σε ένταση, αντικατοπτρίζοντας τη θεμελιακή αντίθεση μεταξύ έργου (œuvre) και προϊόντος. Ο χώρος της πολιτιστικής δημιουργίας υπήρξε ο κατεξοχήν χώρος δημιουργίας έργων, δηλαδή αγαθών στα οποία η αξία χρήσης υπερσκελίζει την ανταλλακτική αξία. Μέχρι το 18^ο αιώνα, τα πολιτιστικά αγαθά νοούνταν ως έργα, όμως έκτοτε, όπως ανέδειξαν στο κείμενό τους *Η Βιομηχανία της Κουλτούρας: ο διαφωτισμός ως εξαπάτηση των μαζών* οι Horkheimer και Adorno (1947;1986), η αστική κοινωνία ανέδειξε την τέχνη σε διακριτή περιοχή, της οποίας η ελευθερία εξαρτάται από τις συνθήκες της εμπορευματικής οικονομίας. Στο πλαίσιο της νεωτερικότητας, τα «έργα τέχνης», ακόμα και όταν αμφισβητούν την εμπορευματική κοινωνία καθίστανται εμπορεύματα (Χορκχάιμερ και Αντόρνο, 1947;1986, σ. 182).

Μετάπειτα, στο πλαίσιο του μεταβιομηχανικού καπιταλισμού, η σχέση αυτή επρόκειτο να βαθύνει. Έχοντας ως κύρια χαρακτηριστικά την αποβιομηχάνιση και την ταυτόχρονη διαδικασία τριτογενοποίησης (Panitch and Gindin, 2012, σ.117), το νέο καθεστώς παραγωγής ανέδειξε σε κυρίαρχη, τη μορφή της άυλης εργασίας (Hardt and Negri, 2002, σσ. 377-380). Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης αποτελεί η ενσωμάτωση αισθητικού και σημειολογικού περιεχομένου στα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες. (Bourdieu 1977, Scott, 2001).

Η ουσιαστική διαφοροποίηση της σχέσης πολιτισμού και οικονομίας στο μεταμοντέρνο καπιταλισμό εντοπίζεται στη λεγόμενη «πολιτιστικοποίηση της οικονομίας» (culturalisation of the economy), διαδικασία, σύμφωνα με την οποία μεταβαίνουμε από το διαχωρισμό του πολιτισμού από την οικονομία σε μια υβριδική κατάσταση σύμφυσης των δύο σφαιρών (Amin and Thrift, 2004, σ.xii). Όπως αναφέρει ο Jameson στο *Μεταμοντέρνο* στη μετανεωτερική συνθήκη ο,τιδήποτε θεωρούμενο ως πολιτιστικό αγαθό, απορροφάται και υπάγεται στη σφαίρα του εμπορεύματος (Jameson, 1999, σ.135). Η παραγωγή πολιτιστικών αγαθών με τη μορφή εμπορευμάτων συμβαίνει ταυτόχρονα με την ολοένα αυξανόμενη ενστάλαξη συμβολικού περιεχομένου στα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες, διαμορφώνοντας αυτό που ονομάζουμε *πολιτιστική οικονομία* (Scott, 2000, σ. 569). Επίσης, η αστική κουλτούρα περικλείοντας αναπαραστάσεις και σύμβολα του περιβάλλοντος εντός του οποίου ανθεί η πολιτιστική οικονομία, επηρεάζει και τις συνθήκες υλικής και συμβολικής αναπαραγωγής του αστικού χώρου στον οποίο αυτή αναπτύσσεται (Zukin, 1996a, σσ. 43-45).

Στο ιστορικό πλαίσιο της μετανεωτερικότητας, η κουλτούρα αποκτά καθοριστική σημασία στην εξασφάλιση της διευρυνόμενης αναπαραγωγής του κεφαλαίου και της επίτευξης συγκριτικού πλεονεκτήματος, μέσω του συμβολικού και αισθητικού περιεχομένου. Κατανοώντας την πολιτιστική οικονομία με αυτόν τον τρόπο, διαπιστώνουμε ότι υπό την ομπρέλα της εντάσσεται ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων, που εκτείνεται από τη σχεδίαση υλικών αγαθών, μέχρι την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών ψυχαγωγίας, διασκέδασης, είτε μαζικής απεύθυνσης, είτε απεύθυνσης σε εξειδικευμένο κοινό.

Σύμφωνα με την UNESCO, η έννοια της πολιτιστικής οικονομίας περιλαμβάνει δραστηριότητες που συνδυάζουν τη δημιουργικότητα, την παραγωγή και την εμπορευματοποίηση του περιεχομένου της διανοητικής εργασίας. Ακόμη, ο όρος της

δημιουργικής οικονομίας περιγράφει ένα μεγαλύτερο εύρος δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν όχι μόνο τις πολιτιστικές βιομηχανίες, αλλά και κάθε προϊόν ή υπηρεσία που περιλαμβάνει το στοιχείο της καλλιτεχνικής ή δημιουργικής δραστηριότητας (Bosselmann, 2006, σσ.3-4). Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και σε άλλα συστήματα ταξινόμησης, όπως παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα, οι διαφορετικές ταξινομήσεις που ακολουθούν οι γαλλικοί φορείς, Opale², CCIP³ και IAU⁴.

Πίνακας 3.1: Ταξινομήσεις κλάδων της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας στη Γαλλία

Opale	CCIP	IAU
Σχέδιο	Σχέδιο	Εκδόσεις
Μόδα – Σχέδιο μόδας	Μόδα – Σχέδιο μόδας	Κινηματογράφος/Οπτικοακουστική τεχνολογία
Εκδόσεις	Προσωπική Φροντίδα	Μουσική/ Τέχνες του θεάματος
Κινηματογράφος/Οπτικοακουστική τεχνολογία	Οικιακός εξοπλισμός	Αρχιτεκτονική
Μουσική/Τέχνες του θεάματος		Διαφήμιση
Αρχιτεκτονική		Βιντεοπαιχνίδια/Λογισμικό
Διαφήμιση		
Βιντεοπαιχνίδια/ Λογισμικό		
Υφαντουργία		

Πηγή: Atelier Parisien d’Urbanisme (APUR), Mars 2015, σ.7 (μετάφραση του συγγραφέα).

Ας δούμε πιο αναλυτικά σε αυτό το σημείο πώς προχωρούν σε ένα σύστημα ταξινόμησης των δραστηριοτήτων της πολιτιστικής οικονομίας δύο από τους βασικότερους μελετητές της. Έτσι, για τον Scott (2001, σ. 12), οι οικονομικές δραστηριότητες της πολιτιστικής οικονομίας περιλαμβάνουν «αγαθά και υπηρεσίες που χρησιμεύουν ως εργαλεία διασκέδασης, επικοινωνίας, αυτομόρφωσης, διακόσμησης, κοινωνικής τοποθέτησης κ.α.» είτε αυτούσια, στην καθαρή τους μορφή, είτε ως χρήσιμα αγαθά. Επίσης, ο Pratt διαμορφώνοντας το σύστημα ταξινόμησης “Cultural Industries Production System” (CIPS) ενέταξε στις δημιουργικές δραστηριότητες τις εξής: περφόρμανς, καλές τέχνες, λογοτεχνία, εκδόσεις (βιβλίων, περιοδικού

² Observatoire Partenarial Lyonnais en Economie

³ Chambre de Commerce et de l’Industrie Paris

⁴ Institut d’ Aménagement et d’Urbanisme

και ημερήσιου τύπου), κινηματογράφο, ραδιόφωνο, τηλεόραση, μουσική βιομηχανία, διαφήμιση, ΜΜΕ, μουσεία, θέατρα, νυχτερινή διασκέδαση και γκαλερί (Pratt, 1997, σ. 1958).

Με βάση αυτές τις αναφορές, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η πολιτιστική οικονομία επιδέχεται διαφορετικών ερμηνειών και ταξινομήσεων, καταλήγοντας σε μια πολλαπλή προσέγγιση του πολιτιστικού (Gibson and Kong, 2005), επομένως στα επόμενα θα προχωρήσουμε με βάση την αναγνώριση αυτής της συνθήκης και του γεγονότος ότι η σχετική βιβλιογραφία και οι πολιτικές αστικής ανάπτυξης με βάση την πολιτιστική οικονομία χαρακτηρίζονται από μια «ανοιχτότητα» στην προσέγγισή τους, ως προς τον προσδιορισμό προϊόντων και υπηρεσιών που εμπερικλείουν συμβολικό περιεχόμενο.

Ως περιέχουσα σύμβολα και αναπαραστάσεις, οι δραστηριότητες της πολιτιστικής οικονομίας έχουν έντονη χωρική διάσταση, καθώς τα στοιχεία αυτά διαμορφώνονται σε κάθε τόπο με διαφορετικό τρόπο, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της ιδιαίτερης πολιτιστικής του ταυτότητας. Ο τόπος έχει έτσι μια καθοριστική επίδραση, καθώς οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτόν συμβάλλουν στη διαμόρφωση των συνθηκών ανάπτυξης της πολιτιστικής οικονομίας (Scott, 2000, σσ. 3-5).

3.2. Η πολιτιστική στροφή στην αστική ανάπτυξη

Στις συνθήκες τριτογενοποίησης της οικονομίας στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, η πολιτιστική οικονομία προσέλκυσε το ενδιαφέρον της κεντρικής πολιτικής, επηρεάζοντας αντίστοιχα τις πολιτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης του αστικού χώρου (Αυδίκος, 2014 σσ. 33-35). Μάλιστα, κατά τη δεκαετία του 2000, η συζήτηση για την πολιτιστική οικονομία και τη συμβολή της στην αστική ανάπτυξη πήρε μεγάλη διάσταση, υπερβαίνοντας το πλαίσιο των μητροπόλεων του παγκόσμιου καπιταλισμού και των παραδοσιακών κέντρων συγκέντρωσης τομέων πολιτιστικής δραστηριότητας. Την περίοδο αυτή, πολλές πόλεις στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού κόσμου -οι οποίες δεν εντάσσονταν απαραίτητα στην κατηγορία των παγκόσμιων πόλεων ή των παραδοσιακών διακεκριμένων πόλων πολιτιστικής παραγωγής, ανέπτυξαν έντονη δραστηριότητα ενίσχυσης της πολιτιστικής οικονομίας, κυρίως ως προς την πλευρά των χώρων κατανάλωσης της πολιτιστικής παραγωγής (π.χ. μουσεία,

γκαλερί, κέντρα πολιτισμού κτλ.), με στόχο την αναζωογόνηση του αστικού χώρου για την προσέλκυση τουρισμού και ξένων επενδύσεων. (Markusen A. and Gadwa A. 2010, σ.379).

Η βασική ιδέα πίσω από αυτή τη μεταβολή της στρατηγικής ανάπτυξης του αστικού χώρου εμπνέεται από τη θεωρία του Richard Florida (2008) περί «δημιουργικής τάξης». Σύμφωνα με το Florida, οι πόλεις προκειμένου να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους θα πρέπει να καταστούν ελκυστικές προς τα μέλη της δημιουργικής τάξης – δηλαδή τους επαγγελματίες που απασχολούνται σε διανοητικές εργασίες καινοτόμων κλάδων (όπως ο κλάδος της πληροφορικής, η έρευνα και η καινοτομία), αλλά και στις τέχνες. Προκειμένου οι πόλεις να πετύχουν σε αυτό το πεδίο, ο Florida προτείνει τη βελτίωση του επιπέδου των υπηρεσιών και υποδομών τους και την αύξηση των δεικτών ανοχής με στόχο την προσέλκυση δυναμικών επαγγελματιών (καταλήγοντας στα λεγόμενα τρία T: Technology-Talents-Tolerance), οι οποίοι με τη σειρά τους θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της ελκυστικότητας της πόλης σε μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία (Florida et. al, 2008, σσ. 641-644). Αξίζει να επισημάνουμε, ότι η θεωρία του Florida για τη δημιουργική τάξη δεν περιορίζεται στους επίσημους φορείς (ιδιωτικούς κερδοσκοπικούς και δημόσιους) της πολιτιστικής οικονομίας, αλλά επεκτείνεται και σε «εκκεντρικούς, εναλλακτικούς ή μποέμ» καλλιτέχνες, σε άτομα που βρίσκονται εκτός της επίσημης καπιταλιστικής οικονομίας, ωστόσο ενσωματώνονται σε αυτή μέσω νέων μορφών επιχειρήσεων, όπως είναι οι start-ups και οι θερμοκοιτίδες δημιουργίας (Florida, 2002, σ. 57).

Η θεωρία για τη «δημιουργική πόλη» δεν προκύπτει βεβαίως στο κενό, παρά αναπτύσσεται στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης ατζέντας για την αστική ανάπτυξη, συνδεδεμένη με τον ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων, τις διαδικασίες gentrification και την κατανάλωση της μεσαίας τάξης (Peck, 2005, σ. 740). Πιο emphaticά και σύμφωνα με τον ίδιο, οι στρατηγικές περί δημιουργικότητας:

«αντί να ‘εκπολιτίζουν’ οικονομικά την αστική οικονομική ανάπτυξη, ‘φέρνοντας την κουλτούρα’, οι δημιουργικές στρατηγικές κάνουν το αντίθετο: εμπορευματοποιούν τις τέχνες και τους πολιτιστικούς πόρους, ακόμα και την ίδια την κοινωνική ανεκτικότητα συναρθρώνοντάς τις ως απλά οικονομικά στοιχεία στα εξελισσόμενο καθεστώδες ανταγωνισμού των πόλεων...[Σε αυτή τη διαδικασία] ενσωματώνουν πρώην περιθωριοποιημένους δρώντες, επιτρέποντας το σχηματισμό νέων δομών διακυβέρνησης και τοπικών πολιτικών διαύλων, διαμορφώνουν νέα αντικείμενα διακυβέρνησης και νέα επίδικα στον ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων, καθώς επίσης

επιτρέπουν στο μοντέλο της ανταγωνιστικότητας των πόλεων να ασκηθεί -σχεδόν κυριολεκτικά- με νέους και συχνά πιο ελκυστικούς τρόπους (Peck, 2005, σελ. 763-764, μετάφραση του συγγραφέα).

Η στρατηγική της δημιουργικής πόλης απορρέει και διευρύνει τις δυνατότητες εμπέδωσης της νέας στρατηγικής για την αστική ανάπτυξη, εκείνης της αστικής επιχειρηματικότητας (urban entrepreneurialism) και της κερδοσκοπικής ανάπτυξης του αστικού χώρου, με σκοπό την προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων και την ενίσχυση της ελκυστικότητάς της ως τουριστικού προορισμού και εγκατάστασης δυναμικών επαγγελματικών κατηγοριών. Στο πλαίσιο αυτό, όπως αναφέρει ο Harvey (1989, σ.9) «η πόλη πρέπει να φαίνεται καινοτόμος, συναρπαστική, δημιουργική και ασφαλής τόπος να ζεις ή να επισκέπτεσαι, να διασκεδάζεις και να καταναλώνεις».

Για το σκοπό αυτό αξιοποιείται κάθε δυνατός τρόπος ενίσχυσης και προώθησης της ταυτότητας του τόπου (place promotion), στη λογική της κατασκευής «λευκών ελεφάντων» (white elephants) -μεγάλου όγκου κατασκευές φιλοξενίας πολιτιστικών δραστηριοτήτων- μέχρι τη διοργάνωση πολιτιστικών γεγονότων τοπικής, εθνικής ή διεθνούς εμβέλειας που δρουν σαν μαγνήτες για τη προσέλκυση αφενός τουριστών και δυναμικών επαγγελματικών κατηγοριών (Ribera-Fumaz, 2009). Θεωρείται ότι με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η δημιουργία θέσεων εργασίας και η ενίσχυση των εσόδων της τοπικής αυτοδιοίκησης από τέλη και φόρους. Επίσης, αναφέρεται ότι οι δραστηριότητες αυτές έχουν συχνά εξαγωγικό προσανατολισμό και συμβάλλουν με θετικές εξωτερικότητες στην παραγωγικότητα των κλάδων της πολιτιστικής οικονομίας (Markusen and Schrock, 2006).

Η νέα επιχειρηματικότητα και η στρατηγική της «δημιουργικής πόλης» άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κατανοητός ο αστικός χώρος, δημιουργώντας νέες μορφές κατανάλωσης και νέους τομείς παραγωγικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η αστική οικονομική αναδιάρθρωση μέσω του πολιτισμού επιδρά στην αναδιάρθρωση των παραγωγικών χώρων των πόλεων, αναδεικνύοντας όπως θα δούμε πόλους ανάπτυξης της πολιτιστικής οικονομίας, αλλά και των τοπικών αγορών εργασίας. Αυτό συμβαίνει με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται αφενός από τη συναισθηματική επένδυση και την ενίσχυση της αυτονομίας των εργαζόμενων δημιουργών, από την άλλη διακρίνονται για τον προσωρινό και επισφαλή τους χαρακτήρα, καθώς και από το πνεύμα ατομικισμού και την απουσία συνδικαλισμού (Gilles&Pratt, 2008, σσ. 19-29).

3.3. Χωρικές συγκεντρώσεις και συσπειρώσεις στα πλαίσια της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας

Εστιάζοντας στις συνθήκες της πολιτιστικής παραγωγής, ο Allen Scott διακρίνει μια σειρά από στοιχεία που καθιστούν την πολιτιστική παραγωγή έντονα χωρικά προσδιορισμένη. Σύμφωνα με το Scott, η πολιτιστική παραγωγή εμπλέκει άμεσα τον ανθρώπινο παράγοντα, συχνά επικουρούμενο από την αξιοποίηση τεχνολογιών αιχμής. Η πολιτιστική παραγωγή οργανώνεται γύρω από πυκνά δίκτυα μικρών και μεσαίων οργανισμών, στενά εξαρτώμενων ο ένας με τον άλλο ως προς την πρόσβαση σε υπηρεσίες και άλλες εισροές. Ως προς την αγορά εργασίας, οι μονάδες πολιτιστικής παραγωγής φαίνεται να αντλούν ανθρώπινο δυναμικό από την τοπική αγορά εργασίας, η οποία χαρακτηρίζεται από συνθήκες έντονης επισφάλειας με συχνές μεταβολές εργοδοτών και διαδοχή περιόδων αναζήτησης εργασίας. Οι συνθήκες της αγοράς εργασίας και πρόσβασης σε άλλους πόρους, όπως και οι γενικότερες συνθήκες της πολιτιστικής παραγωγής για μάθηση, συνεργασία και καινοτομία απαιτούν τη στενότερη διασύνδεση επιχειρήσεων και εργαζομένων και για το λόγο αυτό την αγκύρωσή τους στον τόπο με σκοπό τη διευκόλυνση της πολιτιστικής παραγωγής και της δημιουργίας θεσμών που μπορούν να ενισχύσουν τις συνθήκες δημιουργίας (Scott, 2000, σσ. 11-12).

Οι συνθήκες αυτές ευνοούν τη διασύνδεση μεταξύ των επιχειρήσεων του κλάδου, κατατείνοντας στη δημιουργία συσπειρώσεων στον κλάδο της πολιτιστικής παραγωγής. Άλλωστε, η δημιουργία και λειτουργία των συσπειρώσεων σε κάθε τομέα οικονομικής δραστηριότητας διευκολύνει τις διαδικασίες μάθησης, και ανάπτυξης συνεργειών, αλλά και ενισχύει τις διαδικασίες σύνδεσης εργοδοτών - εργαζομένων στην τοπική αγορά εργασίας, διευκολύνοντας τις ροές ανθρώπινου δυναμικού από την κατοικία στην εργασία μεταξύ επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου. (Scott, 2007, σ.1469).

Το περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης ενισχύει άλλωστε τις συνθήκες αποκαθετοποίησης της οικονομικής δραστηριότητας με παράπλευρη συνέπεια τη διαμόρφωση οικονομιών συγκέντρωσης (agglomeration economies) και συστάδων (clusters) παρέχοντας σε αυτό το πλαίσιο δυνατότητες τοπικής διαφοροποίησης (Scott, 1998), κάτι που παρατηρείται

έντονα στο πλαίσιο του σχεδιασμού για το Grand Paris.⁵ Παρά τις αρχικές εκτιμήσεις ότι το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον με την έκρηξη των νέων τεχνολογιών, θα έφερνε και το τέλος της σημασίας του τόπου, άρα και των χωρικών διασυνδέσεων, φαίνεται ότι τελικά αυτό σε σημαντικό βαθμό δεν συνέβη, αναδεικνύοντας μια νέα μορφή οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης. Όπως αναφέρει ο Pratt, σκεπτόμενος τον κλάδο των νέων μέσων, οι νέες τεχνολογίες επικοινωνιών και τα MME δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τις βασικές πτυχές ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, όπως είναι οι πρακτικές μάθησης και καινοτομίας, αλλά και άλλες δεξιότητες που προκύπτουν από καθημερινές επαφές (Pratt, 2000, σ. 434).

Σε αυτό το πλαίσιο, σε πολλές χώρες του κόσμου, διαμορφώνονται τις τελευταίες δεκαετίες περιοχές συγκέντρωσης επιχειρήσεων και φορέων του κλάδου της πολιτιστικής οικονομίας, οι οποίες ενώ αναπτύσσονται σε συγκεκριμένες αστικές περιοχές, ταυτόχρονα απλώνονται στο διεθνές περιβάλλον. Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάπτυξης κατά συστάδες, κι αυτό καθώς οι βιομηχανίες αυτές χαρακτηρίζονται από μη-συνεχόμενες συνθήκες παραγωγής, ασαφείς και ευμετάβλητες καταναλωτικές προτιμήσεις που καθιστούν σημαντική τη χωρική εγγύτητα, με σκοπό την ανάπτυξη διασυνδέσεων, σημαντικών όχι τόσο ως προς τη μείωση του συναλλακτικού κόστους, αλλά και κυρίως για την ισορροπία στην αγορά εργασίας και τη διάχυση της γνώσης και της καινοτομίας (Maskell and Lorenzen, 2006, σ. 25). Μέσω αυτής της δραστηριότητάς τους, οι επιχειρήσεις επιδρούν στην τοπική οικονομική ανάπτυξη και στη δημιουργία της κατάλληλης «ατμόσφαιρας» του αστικού χώρου, μετασχηματίζοντάς τον, σύμφωνα με τα δεδομένα και πρότυπά τους (Scott, 2000, σ.206).

Συνοπτικά, τα πλεονεκτήματα της χωρικής συγκέντρωσης επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο αναλύονται σε τρία στοιχεία: α) στην ύπαρξη *αυξανόμενων αποδόσεων*, όπως ορίζεται από το σχετικό μαρσαλιανό νόμο, σύμφωνα με τον

⁵ Η διαδικασία τριτογενοποίησης έφερε τα αστικά κέντρα στο προσκήνιο της οικονομικής αναδιάρθρωσης, διαμορφώνοντας πολυκεντρικούς αστικούς σχηματισμούς, στους οποίους τα προάστια και οι περιφερειακές περιοχές ('edge cities') παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην αστική ανάπτυξη με το αστικό κέντρο. Μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες, συγκεκριμένες ζώνες της αστικής περιφέρειας μπορούν να αναδειχθούν σε ισχυρούς πόλους αστικής εξειδίκευσης και οικονομικής ανάπτυξης, δρώντας σε συνθήκες εξάρτησης προς το αστικό κέντρο ή και διαμορφώνοντας χαρακτηριστικά αυτόνομης πορείας (Phelps, 2006, σ.6), στοιχείο που σχετίζεται άμεσα με την περίπτωση μελέτης της συγκεκριμένης εργασίας.

όποιο η αύξηση της εργασίας και του κεφαλαίου αυξάνει την αποτελεσματικότητα της απασχόλησης της εργασίας και του κεφαλαίου, που συντελείται μέσω της επιτάχυνσης των ροών κεφαλαίου και πληροφορίας και της ενίσχυσης της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων, δημιουργώντας αυτό που ονομάζει ο Alfred Marshall, «βιομηχανική ατμόσφαιρα», β)στη μείωση του μεταφορικού και εν γένει του συναλλακτικού κόστους, και τέλος γ) στη δημιουργία των αναγκαίων υποδομών για τη λειτουργία των οικονομικών δραστηριοτήτων του cluster (Portnov and Errell, 2001, σσ.175-176).

Πέρα όμως από την καθαρή μαρσαλιανή προσέγγιση, πολύ σημαντική ίσως και σημαντικότερη για τις συνθήκες του σύγχρονου καπιταλισμού είναι η συμβολή των συσπειρώσεων στην ισορροπία της αγοράς εργασίας του συγκεκριμένου κάθε φοράς κλάδου, καθώς το cluster δρα αφενός ως μαγνήτης προσέλκυσης εργατικού δυναμικού, ενώ από την άλλη οι δραστηριοποιούμενες επιχειρήσεις αποκτούν ευκολότερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, οι συσπειρώσεις ενδυναμώνουν τις επιχειρήσεις με τη γείωσή τους σε ένα ισχυρό δίκτυο διανομής της γνώσης και ανάπτυξης άτυπων σχέσεων που ενισχύουν την εμπιστοσύνη μεταξύ τους (Wolfe and Gertler, 2006, σσ.105-106).

Η διαμόρφωση τοπικών συσπειρώσεων προκύπτει σε συγκεκριμένα μέρη, εκεί όπου «εξειδικευμένα, αλλά συμπληρωματικά άτομα και οργανισμοί έρχονται σε σταθερή αλληλεπίδραση» (Scott, 2000, σ. 12). Η έναρξη της λειτουργίας ενός τοπικού cluster ('breakthrough moment') προκύπτει ως το αποτέλεσμα της ύπαρξης ενός συγκεκριμένου συνδυασμού συνθηκών σε κάποια χρονική περίοδο. Σταδιακά, η έλευση άλλων σχετικών επιχειρήσεων ή παραγωγών τείνει να διαμορφώσει μια «βιομηχανική ατμόσφαιρα», οπότε και σχηματίζεται μια κοινότητα επιχειρήσεων, ενώ η ροή της πληροφορίας και τα αποτελέσματα μάθησης αναπτύσσονται δυναμικά ('lock-in'). Από εκεί και έπειτα, η εξέλιξη της λειτουργίας του cluster, παρά το ότι προσδιορίζεται καθοριστικά από τις συνθήκες αρχικής ανάπτυξης, μπορεί να εξελιχθεί με διαφορετικούς τρόπους, αναλόγως των γενικότερων οικονομικών συνθηκών σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, της προσαρμοστικότητας των τοπικών παραγωγών και της ύπαρξης πολιτικού σχεδιασμού (Scott, 2000. σσ. 21-22). Αλλιώς, διαμορφώνεται αρχικά μια διαδρομή εξάρτησης εντός των πολύπλοκων τοπικών οικονομικών συστημάτων, οι οποίες ωστόσο υφίστανται περιοδικές αναδιαρθρώσεις αυτών των σχέσεων και του τρόπου εκδήλωσής τους.

Σε επίπεδο γειτονιάς, τα χαρακτηριστικά παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλομορφία, περιλαμβάνοντας περιοχές συγκέντρωσης καινοτόμων δραστηριοτήτων, αλλά και οικονομικά και κοινωνικά μειονεκτουσών περιοχών (Grodach et al. 2014, σσ.2828-2829). Ειδικά, στην περίπτωση της λειτουργίας των καλλιτεχνικών συσπειρώσεων, ο τρόπος ανάπτυξής τους έχει ξεχωριστή σημασία, παράγοντας μοναδικούς τρόπους εξειδίκευσης σε συγκεκριμένους κλάδους και τμήματα κλάδων (Grodach et al. 2014, σ.2838).

Έτσι, οι πολιτιστικές δραστηριότητες θεωρείται πιθανότερο να αναπτύσσονται σε πόλεις με πληθυσμό υψηλού οικονομικού και μορφωτικού κεφαλαίου, ωστόσο σε επίπεδο γειτονιάς δεν ακολουθούν την ίδια κατανομή, εξαρτώμενες ιδιαίτερα από τοπικά χαρακτηριστικά και αναπτύσσοντας υψηλό βαθμό διαφοροποίησης. Μια ομαδοποίηση γειτονιών με ευνοϊκά χαρακτηριστικά για την ανάπτυξη κλάδων της πολιτιστικής οικονομίας περιλαμβάνει περιοχές με προσιτά ενοίκια, χαρακτηριστική αισθητική φυσιογνωμία και διαθέσιμους μεγάλους χώρους συνδυασμού κατοικίας και εργασίας. Πιο αναλυτικά, εννοούνται συνήθως περιοχές που χαρακτηρίζονται από «καλλιτεχνικό *habitus*» (*artistic habitus*), παλιές βιομηχανικές συνοικίες με κτηριακό απόθεμα βιομηχανικής κληρονομιάς, εύκολα μετατρέψιμου σε άλλες χρήσεις, συνήθως σε προσβάσιμες γειτονιές στα κέντρα των πόλεων (Ley, 2003, σ. 2540). Στην επιλογή των καλλιτεχνών, σημαντικό ρόλο αποκτά η «διαφορετικότητα σε επίπεδο δρόμου» -γειτονιές με σημαντικό ποσοστό μεταναστών στον πληθυσμό τους, υψηλότερα επίπεδα φτώχειας και εγκληματικότητας. (Lloyd, 2010).

Η άποψη αυτή μπορεί να διαβαστεί με δύο τρόπους: είτε μέσω της προτίμησης για χαμηλά ενοίκια που μπορούν να βρεθούν σε χαμηλού εισοδήματος ή και μειονεκτούσες και εγκαταλειμμένες γειτονιές, είτε μέσω της αυθόρμητης έλξης που ασκούν οι περιοχές αυτές στην μποέμ καλλιτεχνική δημιουργία. Ωστόσο, η επιλογή της εγκατάστασης της πολιτιστικής παραγωγής δεν προδιαγράφει και την ίδια χωρικότητα έκθεσης και διάθεσης των πολιτιστικών αγαθών που ξεπερνά τα όρια της εναλλακτικής γειτονιάς, μέχρι τους μεγάλους πολιτιστικούς οργανισμούς των κέντρων των πόλεων. Έτσι, η ύπαρξη χώρων μείζονος πολιτιστικού ενδιαφέροντος στην ευρύτερη αστική περιοχή τείνουν να λειτουργούν ως ο καταρχήν πόλος έλξης των μποέμ καλλιτεχνών, για την προώθηση της δουλειάς τους, διαμορφώνοντας τις χωρικές συνθήκες συνάντησης ανάμεσα στον επίσημο κερδοσκοπικό και μη κερδοσκοπικό τομέα της πολιτιστικής οικονομίας (Currid and Williams, 2010, σσ.7-8).

3.4. Αναπτύσσοντας αλληλεπιδράσεις με την πόλη

Οι αναφερόμενες επιδράσεις της πολιτιστικής οικονομίας στην αστική ανάπτυξη εστιάζουν περισσότερο στις μεταλλαγές που επιφέρουν συνολικά σε μια πόλη. Όμως, λόγω ακριβώς της σημασίας του παράγοντα «γειτονιά» στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των καλλιτεχνών, είναι σημαντική η εξέταση της συμβολής της πολιτιστικής οικονομίας και σε αυτό το επίπεδο. Στον τόπο διαμορφώνονται «μοναδικά» φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά που απορρέουν από τη μείξη πολιτισμικών στοιχείων ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές κλίμακες, περιοχές και κουλτούρες, διαμορφώνοντας τις συνθήκες πολιτιστικής παραγωγής. Στο πλαίσιο αυτό οι κρατικές, περιφερειακές και τοπικές πολιτικές, μπορούν να ασκούν σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη ευνοϊκών χαρακτηριστικών για την πολιτιστική παραγωγή. Για το λόγο αυτό, είναι αναγκαία η συνάρθρωση μιας σειράς από στοιχεία για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου, λαμβάνοντας υπόψη τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, τη διαθέσιμη γη, τις τιμές και το ποσοστό κάλυψής της, τα έσοδα των επιχειρήσεων, όπως και το πολιτισμικό φορτίο της περιοχής, τους δραστηριοποιούμενους φορείς, ομάδες και καλλιτέχνες, καθώς και τους στόχους ανάπτυξης της περιοχής (Markusen A. and Gadwa A. 2010, σ.380).

Συνεπώς, όταν μιλάμε για κοινότητες πολιτιστικής δημιουργίας (place-based communities) δεν εννοούμε απλώς τόπους πολιτιστικής παραγωγής, αλλά και ενεργούς κόμβους αναπαραγωγής των συνθηκών πολιτιστικής παραγωγής, όπου με τη συμβολή πολλών δρώντων με συγκλίνοντα ή αντικρουόμενα συμφέροντα αναπαράγονται τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της τοπικής πολιτιστικής παραγωγής, καθώς και οι απαιτούμενες δεξιότητες. Ως αποτέλεσμα, οι τόποι αυτοί λειτουργούν ως μαγνήτες για την προσέλκυση ταλαντούχων ανθρώπων από διάφορα μέρη που μεταναστεύουν προς τους τόπους συγκέντρωσης κλάδων της πολιτιστικής οικονομίας, σε αναζήτηση επαγγελματικών προοπτικών (Scott, 2000, σ.33).

Από την πλευρά του, ο πολιτικός σχεδιασμός, έχοντας καταλυτικό ρόλο επίδρασης στην ανάπτυξη της πολιτιστικής οικονομίας, συμβάλλει στην επίτευξη του τοπικού συγκριτικού πλεονεκτήματος μέσω της οικοδόμησης συνεργατικών διεπιχειρησιακών σχέσεων για την προώθηση νέων συνεργειών, της οργάνωσης αποτελεσματικών και υψηλών δεξιοτήτων αγορών εργασίας, και της ενίσχυση της τοπικής βιομηχανικής δημιουργικότητας και καινοτομίας (Power and Scott, 2004, σσ. 9-10).

Στη διαδικασία αυτή συμμετέχουν οι αυτοδιοικητικοί και άλλοι συνεργαζόμενοι φορείς, με τρόπους όμως που διαφέρουν, ανάλογα με το εθνικό πλαίσιο, τις τοπικές προτεραιότητες, το βαθμό εξειδίκευσης και εμπειρίας. Πρέπει να δοθεί σημασία στο γεγονός ότι διεθνώς, οι σχετικές αρμοδιότητες παραμένουν συνήθως πολυδιασπασμένες και τεμαχισμένες μεταξύ διαφορετικών διευθύνσεων. Κι αυτό επειδή η σύνθεση του αντικειμένου είναι πολύπλοκη, επηρεάζοντας και δεχόμενο επιδράσεις από τομείς που βρίσκονται υπό την επίβλεψη άλλων διευθύνσεων πέραν του πολιτισμού: αστικός σχεδιασμός και κινητοποίηση του τοπικού αποθέματος σε γη και κτήρια, σχεδιασμός και ανάπτυξη υποδομών, οικονομικός σχεδιασμός για αξιοποίηση κρατικών ενισχύσεων, τοπικών φόρων και δημοτικών τελών, τοπικές υπηρεσίες απασχόλησης και εκπαίδευσης. (Markusen A. and Gadwa A., 2010, σ.383)

Ο κλάδος της πολιτιστικής οικονομίας διακρίνεται στην πλευρά της κατανάλωσης και της παραγωγής και οι φορείς της πολιτιστικής οικονομίας διακρίνονται σε κερδοσκοπικούς, μη κερδοσκοπικούς, δημόσιους και τοπικούς φορείς. Σαφώς, οι καλλιτέχνες και δημιουργοί συνηθίζουν να κινούνται ανάμεσα στις παραπάνω κατηγορίες φορέων, αλλάζοντας συχνά φορέα συνεργασίας. Όμως, οι παραπάνω κατηγορίες φορέων σπανίως κινούνται συχνά σε παράλληλες τροχιές και άλλοτε αναπτύσσουν ανταγωνισμούς και συγκρούσεις μεταξύ τους επάνω σε κρίσιμα ζητήματα, ιδίως μεταξύ των κυρίαρχων και των περιθωριοποιημένων φωνών. Στο βαθμό που η τρέχουσα συζήτηση για τη δημιουργικότητα εμφανίζει κανονιστικό χαρακτήρα, προωθώντας συγκεκριμένους αποδεκτούς από το κυρίαρχο τύπους πολιτιστικής παραγωγής και κατανάλωσης, περιθωριοποιεί τελικά εναλλακτικές μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας. (Gibson and Kong, 2005, σ.552).

Από θέση ισχύος λοιπόν, οι κερδοσκοπικοί ιδιωτικοί φορείς, σπανίως εμπλέκονται στο σχεδιασμό των τοπικών πολιτικών ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού. Αυτό αποτυπώνεται τόσο στη σχετική βιβλιογραφία, όσο και ως προκύπτουν στοιχείο στην παρούσα έρευνα. Αντίθετα, οι φορείς αυτοί είναι περισσότερο ευαίσθητοι στη διαθεσιμότητα αποθέματος σε γη και κτήρια, και τις σχετικές τιμές αυτών για την επιλογή της έδρας τους και την περαιτέρω ανάπτυξή τους. Από την άλλη πλευρά, οι μη κερδοσκοπικοί χώροι πολιτιστικής παραγωγής και κατανάλωσης παρατηρείται ότι εμπλέκονται περισσότερο στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη της πολιτιστικής οικονομίας, διεκδικώντας πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης και συνεργασίες σε τοπικά πρότζεκτς, κάτι που επίσης επιβεβαιώνεται εμπειρικά και στην περίπτωση της Plaine Commune, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο (Markusen A. and Gadwa A. 2010).

Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο για τον αστικό σχεδιασμό στη βάση της πολιτιστικής οικονομίας. Όπως αναφέρει η Zukin, η λεγόμενη πολιτιστική οικονομία των πόλεων μπορεί κάλλιστα να καταστήσει την πόλη αποθήκη και τόπο αγοραπωλησίας της τέχνης. Επιπλέον, οι «κουλ» εικόνες (images of cool) της πολιτιστικής δημιουργίας μπορεί να αποκλείουν τις τοπικές κοινότητες, ιδιαίτερα αυτές που βιώνουν συνθήκες υλικής αποστέρησης, φυλετικού και κοινωνικού διαχωρισμού. Αλλά και τα διάφορα «πολιτιστικά προτζεκτς» συχνά τείνουν να νομιμοποιούν το διαχωρισμό πλούσιων και φτωχών αστικών περιοχών από τις φτωχές περιοχές των πόλεων, ενισχύοντας συνθήκες άνισης ανάπτυξης (Zukin, 1996b, σσ. 329-331). Η πόλωση και ο ανασχεδιασμός του αστικού χώρου προς όφελος κυρίως των επίσημων μορφών της πολιτιστικής οικονομίας μπορεί δυνητικά να υποσκάψει τις συνθήκες της πολιτιστικής παραγωγής, υπονομεύοντας την τοπική αυθεντικότητα και εκτοπίζοντας τους καλλιτέχνες, μέσω της αύξησης των τιμών γης στις περιοχές ενδιαφέροντος που οδηγεί σε διαδικασίες gentrification (Ley, 2003, σ.2541).

Έτσι, οι τοπικοί φορείς δεν έχουν ενιαία στάση απέναντι στο είδος πολιτιστικής ανάπτυξης που θα επιλέξουν. Οι «λευκοί ελέφαντες» και οι περιοδικές διοργανώσεις φεστιβαλικού χαρακτήρα κερδίζουν τις περισσότερες φορές την προτίμηση των διαμορφωτών των πολιτικών αστικής ανάπτυξης, στην επιδίωξη ενός άμεσου, αλλά βραχυχρόνιου οφέλους. Οι δραστηριότητες μεσο-μακροπρόθεσμου ορίζοντα που στρέφονται περισσότερο στην πολιτιστική παραγωγή, στην κλίμακα της πόλης ή και της γειτονιάς και στην αλληλοδιαπλοκή του τοπικού στοιχείου με την τοπική κοινωνία, σπάνια επιλέγονται ως παραδείγματα άσκησης πολιτικής ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού. Είναι κυρίως για αυτό το λόγο που η ανάπτυξη μέσω του πολιτισμού φαίνεται συχνά να καταλήγει να λειτουργεί ως μαγνήτης για την κερδοσκοπία του real estate και τις μεσαίες και ανώτερες οικονομικές και κοινωνικές κατηγορίες του πληθυσμού, ενθαρρύνοντας διαδικασίες gentrification (Markusen A. and Gadwa A. 2010, σ.388).

Πράγματι, σχετικές εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι η πολιτιστική ζωή και η δραστηριοποίηση καλλιτεχνών σε γειτονιές έχουν θετικές επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Ωστόσο, θα πρέπει να γινόμαστε πιο σαφείς στον προσδιορισμό των παραγόντων που επιλέγονται για την αναγνώριση του χαρακτήρα της ανάπτυξης που επέρχεται. Για παράδειγμα, οι Stern and Seifert (2010, σ.268-271) μελετώντας την περίπτωση της Φιλαδέλφειας, διαπίστωσαν ότι η ύπαρξη μη κερδοσκοπικών πολιτιστικών χώρων συνέβαλλε

στην αύξηση του πληθυσμού και τη μείωση της φτώχειας σε μια περιοχή ακτίνας 1 ½ μιλίου, όμως την ίδια στιγμή, αντίστοιχα αυξητική υπήρξε και η τάση αύξησης των ενοικίων στις περιοχές με υψηλό δείκτη πολιτιστικού αποθέματος, καταδεικνύοντας ότι η άλλη όψη της ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού μπορεί να είναι ο εκτοπισμός των ασθενέστερων οικονομικά κατοίκων.

Ως προς αυτό, ενεργό ρόλο διαδραματίζει και το κατασκευαστικό κεφάλαιο, καθώς και όσοι εμπλέκονται υποστηρικτικά στον κατασκευαστικό τομέα, οι οποίοι συχνά βλέπουν ως ευκαιρία ανόδου των τιμών γης, λόγω της αναβάθμισης των υποβαθμισμένων περιοχών που επιφέρει η λειτουργία πολιτιστικών χώρων. Σε πολλές περιπτώσεις -ιδίως στην απουσία συμμετοχικών πολιτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης του χώρου- τα συμφέροντα του κατασκευαστικού κεφαλαίου επιδρούν καθοριστικά στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη του αστικού χώρου, συνεπικουρούμενες σε αυτό το έργο από τις τοπικές αρχές, τις επιφορτισμένες με την αστική αναζωογόνηση (Markusen A. and Gadwa A. 2010, σ. 386).

Προκειμένου να κατανοήσουμε την περίπτωση ανάδειξης διαδικασιών *gentrification* πρέπει να λάβουμε υπόψη την ανάπτυξη των τοπικών δυναμικών στη σχέση μεταξύ των clusters πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας και του χώρου που τις φιλοξενούν (Grodach et al. 2014, σ.2839). Στη σχετική βιβλιογραφία, η δημιουργική οικονομία συνδέεται στις περισσότερες περιπτώσεις με τη στρατηγική του *gentrification*, εντός της οποίας η πολιτιστική οικονομία χρησιμοποιείται ως μέσο για την είσοδο του κεφαλαίου και του κράτους σε «δύσκολες» περιοχές της πόλης. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις -στις οποίες η «πολιτιστική στρόφη» συνοδεύεται κάποιες φορές από αυθόρμητες κινήσεις των νεοεισερχόμενων κατοίκων (*gentrifiers*) συνήθως κατόχων υψηλού πολιτιστικού κεφαλαίου που επιθυμούν τη διατήρηση της αυθεντικότητας της γειτονιάς τους (Zukin, 2008, σ. 550), ή από δράσεις αντισταθμιστικού χαρακτήρα που εμποδίζουν την περιθωριοποίηση και τον εκτοπισμό των ευάλωτων μερίδων του πληθυσμού και από συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου που ενισχύουν την παρέμβαση των ομάδων αυτών και την κατανόηση των αναγκών τους- φαίνεται να μην οδηγεί ευθύγραμμα σε αντίστοιχα αποτελέσματα εκτοπισμού των πιο ευάλωτων μερίδων του πληθυσμού, δείχνοντας ότι μπορεί σε αυτή την περίπτωση να συμβαδίσει η ανάπτυξη μέσω του πολιτισμού με τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής της πόλης (Markusen A. and Gadwa A. 2010, σ.383).

Οι πολιτιστικές παρεμβάσεις ή ο «πολιτιστικός σχεδιασμός» αφορούν στις παρεμβάσεις στο δομημένο περιβάλλον που προωθούν τοπόσημα ή χρήσεις της συμβολικής οικονομίας. Ο τρόπος με τον οποίο προωθούνται τα «δημιουργικά» στοιχεία της πόλης συνδέεται άμεσα με τη συμβολική της οικονομία, στο πλαίσιο της οποίας ο πολιτισμός, η δημιουργικότητα, η οικονομική ανάπτυξη, η επίτευξη κοινωνικής συνοχής, αλλά και οι διαδικασίες gentrification αποτελούν δυνητικές εκβάσεις με διαφορετικούς συνδυασμούς σε διαφορετικούς τόπους, στη βάση ενός πλούσιου όσο και μοναδικού συνδυασμού παραγόντων, χωρίς οπωσδήποτε να αποτελεί πανάκεια για την αστική οικονομική ανάπτυξη, αλλά ούτε και κατατείνει σε ευθείες, πανομοιότυπες διαδικασίες μεταβολής της φυσιογνωμίας του αστικού χώρου.

4. Σημειώσεις για τη μέθοδο

Το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας αντλεί καταρχάς στοιχεία από την υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με την παγκόσμια πόλη, την επιχειρηματική πόλη, την πολιτιστική οικονομία και τη «δημιουργικότητα», όπως και τις αντίστοιχες στρατηγικές αστικής ανάπτυξης. Επίσης, για την προσέγγιση του πεδίου της περίπτωσης μελέτης αξιοποιήθηκε βιβλιογραφικό υλικό σχετικά με το Grand Paris και την ιστορία του αστικού σχεδιασμού του Παρισιού, καθώς και της ιστορίας των εργατικών προαστίων της Plaine Commune, από τη βιομηχανική περίοδο, μέχρι τις σημερινές μεταβολές της φυσιογνωμίας της περιοχής.

Προκειμένου για την προσέγγιση και κατανόηση του πεδίου και των συντελούμενων μεταβολών, πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου σε τρία επίπεδα: συμμετοχική παρατήρηση, εξέταση του σχετικού υλικού τεκμηρίωσης, καθώς και πραγματοποίηση περιορισμένου αριθμού συνεντεύξεων με ορισμένους πληροφορητές-κλειδιά. Καταρχάς, η πρώτη επαφή με την Plaine Commune αποκτήθηκε μέσα από επισκέψεις σε γειτονιές της περιοχής, στο πλαίσιο θεματικών αστικών περιπάτων που οργανώθηκαν την άνοιξη του 2016 από την Plaine Commune και στους οποίους είχα την ευκαιρία να πάρω μέρος. Στο πλαίσιο αυτό, δόθηκε μια πρώτη δυνατότητα επίσκεψης σε πολιτιστικούς χώρους, τοπικούς συλλόγους και ενώσεις, συνάντησης με κατοίκους, εκπροσώπους της αυτοδιοίκησης και άλλους δρώντες στην περιοχή. Αυτό το πρώτο υλικό αποτέλεσε ένα βήμα προετοιμασίας για τις επόμενες δύο φάσεις της έρευνας.

Επίσης, στο πλαίσιο της συμμετοχικής παρατήρησης, πραγματοποίησα προσωπικές επισκέψεις και παρακολούθησα ορισμένες εκδηλώσεις -συζητήσεις, εκθέσεις, συναυλίες, γιορτές στην περιοχή ή ευρύτερες σχετικά με τη διαδικασία μητροπολιτικοποίησης- που πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα Απριλίου - Ιουνίου 2016. Σκοπός των επισκέψεών μου στην περιοχή ήταν η παρατήρηση της καθημερινής ζωής των στην περιοχή, η παρατήρηση των συντελούμενων σε αυτή μετασχηματισμών, η συνάντηση με κατοίκους και άλλους που εργάζονται ή κινούνται στην περιοχή, ώστε να αντιληφθώ τα κρίσιμα ζητήματα στον τόπο. Επίσης, αξιοποίησα τις συναντήσεις για να θέσω ερωτήσεις -εκτός πλαισίου οργανωμένων συνέντευξης- σε μια διαδικασία κατανόησης του κοινωνικού προφίλ της περιοχής και των συντελούμενων αστικών μετασχηματισμών, όπως επίσης και τις προσδοκίες για την εξέλιξη της περιοχής. Ιδιαίτερα ενισχυτικές σε αυτό το επίπεδο ήταν οι συναντήσεις και συζητήσεις που είχα με την Audrey Bochaton, καθηγήτρια του τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Paris-

Ouest-Nanterre-La Défense και κατοίκου του Saint-Denis, καθώς και με τον Boris Lebeau, καθηγητή του τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Paris 13. Μέσα από αυτές τις πρώτες συζητήσεις, είχα τη δυνατότητα ουσιαστικής προετοιμασίας για την τρίτη φάση και τις συνεντεύξεις με πληροφορητές-κλειδιά από τους χώρους του πολιτισμού και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Παράλληλα, η εξέταση του αντίστοιχου υλικού τεκμηρίωσης, πέραν της μελέτης της βιβλιογραφίας είχε σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση της έρευνας. Το υλικό του Atelier Parisien d' Urbanisme (APUR), του Institut d' Aménagement de la région Île de France (IAU -IDF), καθώς επίσης της Société du Grand Paris (SGP) σχετικά με το Grand Paris και τις πρόσφατες εξελίξεις στην Plaine Commune με βοήθησε να αντιληφθώ τον επίσημο λόγο για το σχέδιο. Έπειτα, με την πρώτη επίσκεψη στην περιοχή, ξεκίνησα τη συγκέντρωση πληροφοριακού υλικού που αφορά είτε την περιοχή της Plaine Commune, είτε τις πόλεις που την αποτελούν. Από την έκδοση "En Commune" της Plaine Commune, έως πληροφοριακά φυλλάδια των διάφορων δήμων σχετικά με θέματα που αφορούν τους κατοίκους και επισκέπτες των πόλεων, τα έντυπα αυτά με βοήθησαν να σχηματίσω άποψη αφενός για το ζήτημα του Grand Paris, αφετέρου για την καθημερινή ζωή της περιοχής. Επίσης, τα κείμενα παρουσίασης των πολιτιστικών χώρων προσέθεσαν στην εικόνα μου για την περιοχή σε σχέση με τους πολιτιστικούς δρώντες και την εμπλοκή τους στο σχέδιο για την «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Επιπλέον, το πληροφοριακό υλικό που προέρχεται από άλλους συλλόγους και πρωτοβουλίες- όχι απαραίτητα σε σύνδεση με τον πολιτισμό- με δραστηριοποίησε σε διάφορα μέτωπα της περιοχής με βοήθησε να αντιληφθώ τη σύνθετη φυσιογνωμία της περιοχής, όπως και όψεις των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι. Ενδεικτικά, θα ήθελα να αναφέρω το εγχείρημα του Café du Landy στο Saint-Ouen, ως σαββατιάτικου χώρου συνάντησης για τους κατοίκους της πόλης, τις Femmes Solidaires του Stains, η δράση των οποίων αφορά στην υποστήριξη των γυναικών της πόλης που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, καθώς και την πρωτοβουλία κατά των εξώσεων σε μετανάστες χωρίς χαρτιά στην πόλη του Aubervilliers.

Η τρίτη φάση της έρευνας αφορούσε στην πραγματοποίηση προσωπικών συνεντεύξεων με πληροφορητές-κλειδιά, με στόχο την εμβάθυνση σε κεντρικά σημεία του θέματος. Η στόχευση περιέλαβε δύο βασικές κατηγορίες εμπλεκόμενων, δηλαδή από τη μία πλευρά στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης με γνώση του φακέλου του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης και από την άλλη, εκπροσώπους σε τοπικούς πολιτιστικούς χώρους. Ο ρόλος των συνεντεύξεων στην έρευνα που διεξήχθη είναι να φωτίσει από τη μία πλευρά το ρόλο των αυτοδιοικητικών αρχών στην

πραγματοποίηση του σχεδίου και το όραμά τους για το μέλλον της περιοχής κι από την άλλη πλευρά ο προσδιορισμός του βαθμού της γνώσης και της εμπλοκής των πολιτιστικών δρώντων στο σχέδιο «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Με αυτά ως δεδομένα, δεν οργανώθηκε ένας εκτεταμένος αριθμός συνεντεύξεων, αλλά συνοδευτικός ως προς τις άλλες δύο φάσεις της έρευνας και της βιβλιογραφικής επισκόπησης, με σκοπό την ανάδειξη των κομβικών σημείων και των λόγων που αναπτύσσονται σχετικά με αυτά από τις αυτοδιοικητικές αρχές και τους πολιτιστικούς δρώντες.

Η πρώτη ομάδα αποτελείται από στελέχη των αυτοδιοικητικών φορέων, δηλαδή της Plaine Commune και των δύο πολυπληθέστερων δήμων της, επιφορτισμένων με αρμοδιότητες που αφορούν κρίσιμες πτυχές του σχεδίου. Επέλεξα να συζητήσω με στελέχη και όχι με αιρετούς, καθώς βρίσκονται σε καθημερινή τριβή με το αντικείμενο ευθύνης τους σε συνάρτηση και με την υλοποίηση του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης, δίνοντας μια σαφέστερη εικόνα των διακυβευμάτων του σχεδίου και του λόγου της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η δεύτερη ομάδα πληροφορητών περιλαμβάνει συντονιστές/τριες ή πρόσωπα επιφορτισμένα με τη διαχείριση των πολιτιστικών χώρων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή της Plaine Commune. Σκοπός αυτών των συνεντεύξεων υπήρξε η αντίληψη της στάσης των πολιτιστικών δρώντων έναντι του σχεδίου, αλλά και της σχέσης τους με τις αυτοδιοικητικές αρχές, ως προς την υλοποίηση ενός σχεδίου που διακηρυκτικά τοποθετεί την κουλτούρα και τη δημιουργία στο κέντρο της τοπικής ανάπτυξης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η συμβολή των συνεντεύξεων στην πραγματοποίηση της έρευνας είναι συμπληρωματική και συνεπώς ενδεικτική. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αριθμός των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν περιορίστηκε σε δέκα πληροφορητές-κλειδιά και που στο εξής έτσι θα αναφέρονται. Ο αριθμός αυτός αναλύεται σε τέσσερα στελέχη της Plaine Commune (Antonio Aniesa, μέλος του συμβουλίου του προέδρου της Plaine Commune και υπεύθυνος διεθνών σχέσεων, Valentine Roy, υπεύθυνη επικοινωνίας και πολιτιστικών συνεργασιών, Lilia Santana, υπεύθυνη για την τοπική και συμμετοχική δημοκρατία, Marie Bokarenga, υπεύθυνη για τη λειτουργία του “Atelier” της Plaine Commune για τη σύνδεση αυτοδιοίκησης, πολιτιστικών φορέων και κατοίκων), δύο συνεντεύξεις με διευθυντικά στελέχη των δήμων του Saint-Denis (Clément Aumeunier, διευθυντής επικοινωνίας) και του δήμου του Aubervilliers (Carlos Semedo, διευθυντής της υπηρεσίας “Vie Associative”) και σε τέσσερις συντονιστές ή βασικούς συμμετέχοντες σε εναλλακτικούς πολιτιστικούς χώρους της περιοχής (Julien Belair, συντονιστής του “6B”, Nicolas Obadia, συντονιστής του “60adada”, Wael Sghier,

υπεύθυνος επικοινωνίας του “MAAD 93” εγκατεστημένου στα “Mains d’Œuvres”, Sarah Papon, υπεύθυνης βιβλιοθήκης στα “Laboratoires d’Aubervilliers”).

Οι συνεντεύξεις και των δύο ομάδων πληροφορητών οργανώθηκαν γύρω από τέσσερις άξονες. Σε ό,τι αφορά τους συντονιστές των πολιτιστικών χώρων, οι συνεντεύξεις σχεδιάστηκαν με σημείο εκκίνησης τα γενικά χαρακτηριστικά του χώρου, δηλαδή τα έτη δραστηριοποίησης, τον αριθμό και την κατάσταση των προσώπων που δραστηριοποιούνται σε αυτούς, τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται, καθώς και μια γενική περιγραφή του κοινωνικού-δημογραφικού προφίλ των χώρων αυτών. Έπειτα, εξετάστηκε η γείωσή τους στη ζωή της περιοχής, στη βάση της οργάνωσης πολιτιστικών γεγονότων, της συμμετοχής των κατοίκων της περιοχής, της συνεργασίας με άλλους δρώντες και τοπικές αρχές. Τέλος, εξετάστηκε η εμπλοκή τους στο σχέδιο του Grand Paris και της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας», ενώ επίσης συζητήσαμε για το δικό τους όραμα για το μέλλον της περιοχής.

Αντίστοιχα, σε ό,τι αφορά στους προερχόμενους από την τοπική αυτοδιοίκηση, οι συνεντεύξεις ξεκίνησαν από το κοινωνικό και δημογραφικό προφίλ της περιοχής, ώστε να σκιαγραφηθεί καταρχήν η υπάρχουσα κατάσταση. Έπειτα, εξετάστηκε η σχέση των πόλεων της Plaine Commune με το Παρίσι, καθώς επίσης και η εμπλοκή τους στο σχέδιο του Grand Paris. Στη συνέχεια, εξετάστηκαν οι σχέσεις με τους πολιτιστικούς χώρους της περιοχής και τελικά ζητήθηκε από τους ερωτώμενους η περιγραφή του δικού τους οράματος για το μέλλον της περιοχής. Έτσι, όπως προκύπτει και από τα παραπάνω επιδιώχθηκε η σύνδεση και επικοινωνία μεταξύ των ομάδων ερωτήσεων που απευθύνονται στις δύο ομάδες πληροφορητών, η οποία επιπλέον προσφέρει τη δυνατότητα άντλησης συγκρίσεων, συγκλίσεων ή αποκλίσεων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

5. Grand Paris: το σχέδιο για τη μητρόπολη του 21^{ου} αιώνα

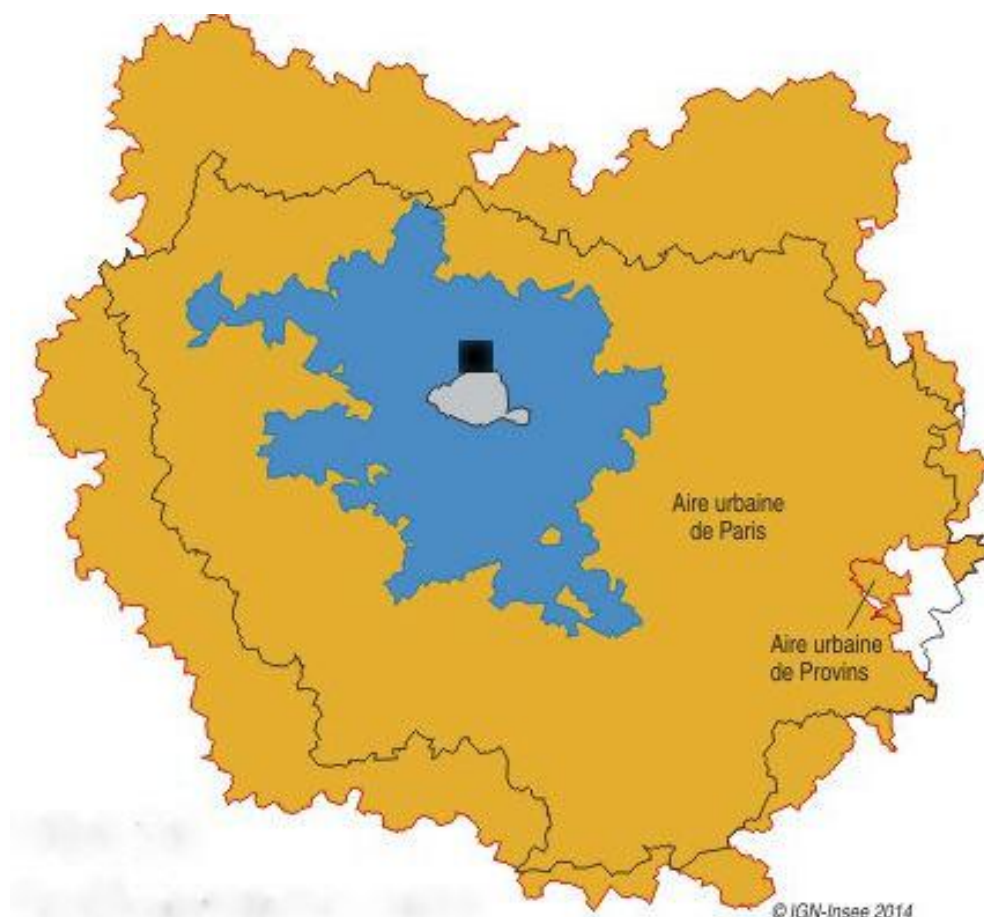
Αν μπορούμε να θεωρήσουμε ένα χρονικό σημείο εκκίνησης της διαδικασίας μετάβασης προς το Grand Paris, τότε θα μπορούσαμε να το εντοπίσουμε στο διάγγελμα του πρώην Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, Νικολά Σαρκοζί, στο πλαίσιο των εγκαινίων της νέας πτέρυγας του αεροδρομίου Roissy – Charles de Gaulle, στις 26 Ιουνίου 2007. Εκκινώντας από τη συμβολή του αεροδρομίου στην οικονομική ανάπτυξη της Γαλλίας και αφού διατύπωσε έναν ευρύτερο προβληματισμό για τις αναπτυξιακές προοπτικές της γαλλικής πρωτεύουσας, ο Νικολά Σαρκοζί, διατύπωσε ένα φιλόδοξο όραμα αστικού μετασχηματισμού για το Παρίσι.

Η επιχειρηματολογία που ανέπτυξε ο τότε Πρόεδρος βασίστηκε στο ζήτημα του ρόλου και της κατάταξης του Παρισιού στην παγκόσμια ιεραρχία των πόλεων. Σύμφωνα με τον ίδιο, απαραίτητη σε αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η οικονομική ανάπτυξη του Ιλ-ντε-Φρανς, ως περιφέρειας μοχλού ανάπτυξης ολόκληρης της Γαλλίας, δηλώνοντας πως δεν μπορεί να υπάρξει ισχυρή και φιλόδοξη Γαλλία, εάν:

«[το Ιλ-ντε Φρανς] παραιτηθεί από το να χτίζει τους υψηλότερους πύργους στην Ευρώπη. Εάν παραιτηθεί από το να προσελκύει τους καλύτερους ερευνητές στον κόσμο. Εάν παραιτηθεί από τη φιλοδοξία να καταστεί κύριος χρηματοπιστωτικός πόλος. (...) Οι μεγάλες πόλεις της περιφέρειας έχουν αποκτήσει τα τελευταία χρόνια, μια δημογραφική, οικονομική και πολιτιστική ορμή. Δεν το βλέπω καθόλου ως μεμπτό να τις μιμηθεί η γαλλική μητρόπολη. Όμως, θα θεωρούσα λάθος να υστερήσει έναντι της Σανγκάης, του Λονδίνου ή του Ντουμπάι». (Sarkozy, 2007, μετάφραση του συγγραφέα).

Στο στόχο του Νικολά Σαρκοζί για την οικονομική ανάπτυξη περιλαμβάνεται ένας συνδυασμός μείζονων παρεμβάσεων αναδιάρθρωσης του μητροπολιτικού χώρου. Πρωτεύοντα ρόλο σε αυτές έχει η αντιμετώπιση των συνθηκών κορεσμού του μείζονος πολεοδομικού συγκροτήματος (*agglomération parisienne*), με τη συνεπακόλουθη μεγάλη δαπάνη χρόνου σε μετακινήσεις. Για την επίτευξη αυτού του αποτελέσματος, στο πλαίσιο της διακήρυξης του Roissy αναφέρθηκαν «τέσσερις μοχλοί αλλαγής» για το Ιλ-ντε-Φρανς: η ανάπτυξη του δικτύου συγκοινωνιών, η αξιοποίηση της διαθέσιμης γης για κατασκευή νέων κατοικιών, η ανάπτυξη της ελκυστικότητας της μητρόπολης σε όλους τους τομείς και τέλος η διοικητική αναδιοργάνωση του μητροπολιτικού χώρου (Sarkozy, 2007). Ως προς το τελευταίο, αξίζει να σημειωθεί ότι η γαλλική μητρόπολη είναι το μόνο πολεοδομικό συγκρότημα της Γαλλίας που δεν διαθέτει μια ενιαία αστική διάρθρωση. Στο πλαίσιο του Ιλ-ντε-Φρανς παρατηρείται ένας διοικητικός

κατακερματισμός, ανάμεσα σε 1276 δήμους και επτά διαμερίσματα (départements), ενώ η υπαρκτή διοικητική διαίρεση δεν αντιστοιχεί στην πραγματικότητα της αστικοποίησης. Όπως φαίνεται και στο Χάρτη 5.1. η ευρύτερη αστική περιοχή (πορτοκαλί) ξεπερνά τα διοικητικά όρια του Ιλ-ντε-Φρανς (μαύρο περίγραμμα), ενώ το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας (μπλε) καλύπτει σαφώς μικρότερη έκταση. Με το Grand Paris επιχειρείται μια διαδικασία ενοποίησης του κεντρικού πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας.

Χάρτης 5.1: Το Ιλ-ντε-Φρανς, το Παρίσι, η μητροπολιτική περιοχή του Παρισιού και η ευρύτερη αστική περιοχή. Το περίγραμμα ορίζει την περιφέρεια του Ιλ-ντε-Φρανς, ενώ το γκρίζο χρώμα αναφέρεται στο Δήμο του Παρισιού, το μπλε στη μητροπολιτική περιοχή και το πορτοκαλί στην ευρύτερη θεωρούμενη ως αστική περιοχή. Με μαύρο, η Plaine Commune εντός του Grand Paris, Πηγή: INSEE (διαθέσιμο σε: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1285578> - τελευταία πρόσβαση 24.06.2017).

5.1. Το Παρίσι στη Γαλλία και τον κόσμο

Οπωσδήποτε, η σύνδεση των αναπτυξιακών προοπτικών της Γαλλίας με αυτές του Παρισιού δεν είναι πρωτοφανής, καθώς εδράζεται σε ένα ιστορικό του γαλλικού χωρικού σχεδιασμού που τοποθετεί σε κομβική θέση τη μητρόπολη, για την οργάνωση, ανάπτυξη και λειτουργία του γαλλικού κράτους. Καταρχάς, το Παρίσι υπήρξε σε προηγούμενους αιώνες πρωτεύουσα μιας αποικιοκρατικής δύναμης, κατέχοντας δεσπόζουσα θέση εντός της αυτοκρατορίας και κομβικό ρόλο στην αναπαραγωγή και αναπαραστάση της αυτοκρατορικής ισχύος. Στη μετα-αποικιοκρατική εποχή, ο κεντρικός ρόλος της πρωτεύουσας διατηρείται, παραμένοντας πρωταρχικός μοχλός οικονομικής ανάπτυξης, κύριος σύνδεσμος της εθνικής επικράτειας με την παγκόσμια οικονομία και πηγή της διεθνούς οικονομικής και πολιτιστικής ακτινοβολίας της χώρας (Bourdeau-Lepage, 2013, σ. 408).

Μεταπολεμικά, η Γαλλία εισήλθε σε μια περίοδο υψηλών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης με μοχλό τη βιομηχανία, καθώς και «εκσυγχρονισμού» των κρατικών δομών προς το μοντέλο του σύγχρονου, βιομηχανικού κράτους, περιορίζοντας την ισχύ των μικροαστικών-αγροτικών στοιχείων της προηγούμενης περιόδου. Η διαδικασία αυτή είχε ως συνέπεια την «αγροτική έξοδο» και αστικοποίηση, ενισχύοντας πρώτα τον πληθυσμό της πρωτεύουσας, η οποία εξελίχθηκε σε μια megάπολη των 8 εκατομμυρίων κατοίκων και μοναδικός πόλος οικονομικής ανάπτυξης σε ολόκληρη τη Γαλλία. Η εξέλιξη αυτή ενισχύθηκε από το κράτος, στη βάση ενός επιστημονικού ορθολογισμού, σύμφωνα με τον οποίο, το Παρίσι αποτελούσε «τη μοναδική γαλλική δυνατότητα» ανταγωνισμού με το Λονδίνο. Η συζήτηση αυτή που ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του '70, μετεξελίχθηκε σε κρατική πολιτική για το μητροπολιτικό χώρο, μέσω της *Λευκής Βίβλου για το Ιλ-ντε-Φρανς* (*Livre Blanc de l'Île-de-France*) που δημοσιεύτηκε το 1990, θέτοντας ως στόχο την ενίσχυση της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, μέσω της μετατροπής του Ιλ-ντε-Φρανς σε πανευρωπαϊκό μεταφορικό κόμβο (Λιπιέτς, 1995, σσ. 225-226)

Παρόλα αυτά, κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε μια σταδιακή υποχώρηση, σε σχέση με άλλες παγκόσμιες μητροπόλεις, η οποία επέτεινε την ανησυχία των φιλελεύθερων και συντηρητικών ελίτ, ως προς τη διατήρηση της διεθνούς θέσης του Παρισιού, αλλά και της Γαλλίας. Συγκεκριμένα, το ΑΕΠ του Ιλ-ντε-Φρανς, υποχώρησε στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, συγκριτικά με αυτό άλλων παγκόσμιων πόλεων (Νέα Υόρκη, Τόκυο, Λονδίνο), ακόμα και μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων (Μιλάνο, Μαδρίτη, Ρότερνταμ,

Μόναχο) (Saint-Etienne, 2013, σ.162). Παρά το ότι, σύμφωνα με τους σημαντικότερους δείκτες κατάταξης των παγκόσμιων πόλεων, το Παρίσι παραμένει στην πρώτη δεκάδα αυτών -και τις περισσότερες φορές στην πρώτη τριάδα- πίσω από τη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο που συναγωνίζονται σταθερά για τις πρώτες θέσεις, η θέση του δέχεται πίεση, κυρίως από τις ασιατικές μητροπόλεις (Πεκίνο, Σαγκάη, Τόκιο, Σιγκαπούρη) και δευτερευόντως από άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες (Βερολίνο, Βρυξέλλες, Φρανκφούρτη, Άμστερνταμ).

Πίνακας 5.1: Κατάταξη των παγκόσμιων πόλεων σύμφωνα με διάφορους δείκτες

Θέση κατά- ταξης	Global Network Connecti-vity Index 2010	Image 2013	Attractivit é 2013	Investisse ments 2012	Global Power City Index 2011	Global Cities Index 2008	Master Card Index 2008	Cities of Opportunit ies 2010	World Cities Survey 2010
1	Londres	New York	New York	Londres	New York	New York	Londres	New York	New York
2	New York	Londres	Londres	Hong Kong	Londres	Londres	New York	Londres	Londres
3	Hong Kong	Paris	Shanghai	Shanghai	Paris	Paris	Tokyo	Singapour	Paris
4	Paris	Tokyo	Pékin	Sao Paolo	Tokyo	Tokyo	Singapour	Chicago	Tokyo
5	Singapour	Shanghai	Paris	New York	Singapour	Hong Kong	Chicago	Paris	Los Angeles
6	Tokyo	Hong Kong	San Francisco	Pékin	Berlin	Los Angeles	Hong Kong	Toronto	Brussels
7	Shanghai	Berlin	-	Moscou	Séoul	Singapour	Paris	Sydney	Singapour
8	Chicago	Chicago	-	Sydney	Hong Kong	Chicago	Frankfurt	Tokyo	Berlin
9	Dubai	Singapour	-	San Francisco	Amsterdam	Séoul	Séoul	Hong Kong	Pékin
10	Sydney	Toronto	-	Paris	Frankfurt	Toronto	Amsterdam	Stockholm	Toronto

Πηγή: Bourdeau-Lepage L. (2013) Introduction. Grand Paris : projet pour une métropole globale in *Revue D' Economie Régionale & Urbaine* vol. 3 août, pp. 403-436.

Οι παραπάνω δείκτες κατάταξης διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τη σύνθεση και διαβάθμιση των τιθέμενων κριτηρίων, όμως σε γενικές γραμμές συγκλίνουν στη συνεκτίμηση φιλελεύθερων κριτηρίων, όπως η θέση των πόλεων στο σύστημα ροής χρήματος, εμπορευμάτων, ανθρώπων και πληροφοριών και το φιλικό προς τις επιχειρήσεις θεσμικό πλαίσιο, αλλά και την ποιότητα ζωής. Η οικονομική στασιμότητα, οι υψηλοί μισθοί και το θεσμικό πλαίσιο κοινωνικής προστασίας επηρεάζει την «υστέρηση» στην κατάταξη των δεικτών που έτσι κι αλλιώς εξετάζουν τις πόλεις από φιλελεύθερη οπτική γωνία. Επίσης, εκτός των άμεσων οικονομικών παραμέτρων, υποχώρηση παρατηρείται και ως προς τις επιδόσεις της

πόλης σε παράγοντες που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής και την όξυνση των χωρο-κοινωνικών ανισοτήτων (Fleury, 2013). Ιδιαίτερα οι παράγοντες αυτοί εστιάζουν στις αυξανόμενες ελλείψεις και τη σταθερή υποβάθμιση του οικιστικού αποθέματος της πόλης, τον κορεσμό του δικτύου μαζικών μεταφορών και τη μακροχρόνια υποεπένδυση στον τομέα αυτό (Bourdeau-Lepage, 2013, σ. 419).

Οι παραπάνω λόγοι, υποστηρίζεται ότι αποθαρρύνουν την προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων από το να αποκτήσουν έδρα στο Παρίσι, αλλά και την παροχή κινήτρων για την παραμονή των υφιστάμενων επιχειρήσεων, εμποδίζοντας έτσι τη διεύρυνση της κεφαλαιακής συσσώρευσης στην πόλη, και υπονομεύοντας την οικονομική μεγέθυνση της γαλλικής οικονομίας. Το σχέδιο για το Grand Paris θέτει τους άξονες αναδιάρθρωσης του αστικού ιστού σε αυτούς ακριβώς τους πυλώνες με στόχο το μεσοπρόθεσμο μετασχηματισμό της πόλης, ώστε στη βάση της ενίσχυσης της διεθνούς της ανταγωνιστικότητας και της κινητοποίησης της γης – μεγάλα κενά σε έναν ελάχιστα πυκνό αστικό ιστό εκτός του κέντρου και κενοί χώροι, απελευθερωμένοι από προηγούμενους κύκλους συσσώρευσης- να διαδραματίσει κομβικό ρόλο στην ενεργοποίηση ενός νέου κύκλου συσσώρευσης (Enright, 2014, σ. 382).

Το σκεπτικό αυτό ορίζει τις επόμενες εξελίξεις ως προς τη μετάβαση στο Grand Paris. Σύμφωνα με τον Christian Blanc⁶,

«Το ζήτημα είναι να προσφέρουμε στη Γαλλία μια βιτρίνα ελκυστική για επενδύσεις, εγκατάσταση επιχειρήσεων και εισροή εγκεφάλων. Το ζήτημα είναι (το Παρίσι) να καταστεί μοχλός ώθησης της εθνικής ανάπτυξης. Το ζήτημα είναι η Γαλλία να μπορέσει να κρατήσει τη θέση της στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των περιφερειών, στηριζόμενη σε μια Περιφέρεια-Πρωτεύουσα, ανοιχτή, δυναμική, ελκυστική, δημιουργό πλούτου και θέσεων εργασίας». Στον ανταγωνισμό των παγκόσμιων πόλεων, η σύγκριση δεν τίθεται μεταξύ του Λονδίνου, του Λίβερπουλ ή του Μάντσεστερ, ούτε μεταξύ του Παρισιού, της Λυών, της Μασσαλίας ή της Τουλούζ, αλλά μεταξύ των παγκόσμιων πόλεων» (Blanc, 2010, σ. 130, μετάφραση του συγγραφέα).

Ως πρώτο βήμα προς τον ανασχεδιασμό της μητροπολιτικής περιοχής του Παρισιού, ο πρόεδρος Σαρκοζί ανακοίνωσε τη διενέργεια ενός αρχιτεκτονικού διαγωνισμού ιδεών που κατέληξε στην έκθεση *“Grand Pari(s): consultation internationale sur l’avenir de la métropole Parisienne”* που πραγματοποιήθηκε το 2009. Το σκεπτικό πίσω από την πραγματοποίηση της

⁶ Ο Christian Blanc είναι πρώην πρόεδρος του οργανισμού αστικών συγκοινωνιών του Παρισιού, RATP (Régie Autonome des Transports Parisiens) και Secrétaire d’Etat⁶, με ευθύνη το σχέδιο για το Grand Paris από το 2008 έως το 2010 οπότε και παραιτήθηκε υπό την πίεση οικονομικού σκανδάλου. Κατά τη σταδιοδρομία του απέκτησε τη φήμη του «αποτελεσματικού τεχνοκράτη», και αποτέλεσε προσωπική επιλογή του Νικολά Σαρκοζί για το σχεδιασμό του Grand Paris.

έκθεσης ήταν ακριβώς η ανάδειξη ενός μητροπολιτικού οράματος για την παγκόσμια πόλη και η κατασκευή ενός νέου φαντασιακού αστικής μεγαλοπρέπειας, οικονομικής ανάπτυξης και συνοχής. Οι προτάσεις που κατατέθηκαν από διεθνείς ομάδες αρχιτεκτόνων -παρά τις διαφορετικές και κάποιες φορές κριτικές προσεγγίσεις τους- αποτυπώνουν ιδέες για τη μεταβολή της σχέσης Παρισιού-προαστίων στη βάση κάποιου συνδυασμού ενίσχυσης της παραγωγικότητας και μιας θεωρούμενης άμβλυνσης των χωροκοινωνικών ανισοτήτων, εντός του πλαισίου της παγκόσμιας ανταγωνιστικής πόλης (Enright, 2013, σσ.387-388)

Χάρτης 5.2: Το μετρό του Grand Paris Express, **Πηγή:** <http://www.ateliergrandparis.fr/news/?p=4438>

– τελευταία πρόσβαση στις 20.06.2017.

Ο άξονας για την αναδιαμόρφωση της μητροπολιτικής περιοχής και τη μετάβαση στο Grand Paris είναι γύρω από τον ανασχεδιασμό του δικτύου μετρό. Πρόκειται για την επέκταση του δικτύου μετρό, με τη δημιουργία του Grand Paris Express, όπως αποτυπώνεται στο Χάρτη 5.2, δηλαδή τις νέες γραμμές 15 και 16, την επέκταση της δεύτερης από το σταθμό Le Bourget μέχρι το Αéroport Charles-de-Gaulle, ως γραμμή 17. Επίσης, η μελλοντική γραμμή 18 από τον κόμβο της Nanterre, μέχρι το Αéroport d'Orly, με ορίζοντα παράδοσης το 2030. Ακόμη, την επέκταση της υπάρχουσας γραμμής 14 από το σταθμό Saint-Lazare μέχρι το Saint-Denis Pleyel

προς βορρά, μέχρι το Aéroport d'Orly στα νότια. Το τελικό σχέδιο περιλαμβάνει επέκταση κατά 175 χιλιόμετρα και 72 νέους σταθμούς, ενώ εκτιμάται ότι θα μεταφέρει 2 εκατομμύρια επιβάτες το χρόνο (Société du Grand Paris, 2014).

5.2. Παρέκβαση: Από τον Haussmann στο Grand Paris - Διαδικασίες αστικού ανασχεδιασμού στο Παρίσι

Παρόλη την έκταση των παρεμβάσεων που εισηγείται το σχέδιο του Grand Paris, δεν είναι η πρώτη φορά που δοκιμάζονται σχέδια ανασχεδιασμού του μητροπολιτικού χώρου του Παρισιού. Ο χώρος της γαλλικής πρωτεύουσας έχει αποτελέσει διαχρονικά διακύβευμα για την καπιταλιστική ανάπτυξη, καθώς και πεδίο ανταγωνισμών και αναδιαπραγμάτευσης ισχύος μεταξύ των πολιτικών παρατάξεων της Αριστεράς και της Δεξιάς. Στη σύντομη αυτή παρέκβαση, θα παρουσιάσουμε τους κόμβους του μητροπολιτικού σχεδιασμού στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, αφού πρώτα αναφερθούμε εν τάχει στην πρώτη διαδικασία διεύρυνσης και ανασχεδιασμού του αστικού χώρου του Παρισιού στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από το Βαρόνο Haussmann. Σαφώς, δεν σκοπεύουμε να αναφερθούμε εκτατικά στα σχέδια του Haussmann, όμως μια αναφορά είναι χρήσιμη για να μας υπενθυμίσει το ιστορικό έδαφος του παρισινού αστικού σχεδιασμού.

Το 1850, το Παρίσι αντιμετώπιζε μια σημαντική δημογραφική αύξηση και ταυτόχρονα μια συσσώρευση οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων. Ο πληθυσμός της πόλης είχε αυξηθεί σε περισσότερο από 1 εκ. κατοίκους, ενώ ο ρόλος της ως εθνικό συγκοινωνιακό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο της περιόδου της εκβιομηχάνισης είχε πλέον εμπεδωθεί. Ωστόσο, ο αστικός χώρος παρέμενε περικλειστος, ίδιος για αιώνες, θέτοντας εμπόδια στην κυκλοφορία ανθρώπων και εμπορευμάτων και συνεπώς σημαντικά προσκόμματα στην κεφαλαιακή συσσώρευση (Harvey, 2005, σ. 89). Η διεύρυνση και ο ανασχεδιασμός της πόλης αποτελούσε ζητούμενο για τον αυτοκράτορα, με τρόπο που να μη διακινδυνεύσει τις κοινωνικές συμμαχίες του και ταυτόχρονα να αποσοβήσει τον κίνδυνο μιας εργατικής εξέγερσης, καθιστώντας αδύνατη -μέσω της στρατηγικής της «ωραιοποίησης»- την ανέγερση οδοφραγμάτων (Benjamin, 2002, σ.12).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο αυτοκράτορας Ναπολέοντας Γ' ανέθεσε το έργο του ανασχεδιασμού της πόλης, στο διοικητή του διαμερίσματος του Σηκουάνα, Βαρόνο Georges Haussmann. Βασικό έργο του Haussmann, υπήρξε η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου και

η διάνοιξη νέων οδικών αρτηριών και μεγάλων λεωφόρων, όπως και νέων πυλών στις εισόδους της πόλης. Ταυτόχρονα, επεκτάθηκαν τα όρια της πόλης στα όρια του τείχους του Θιέρσου, με την προσάρτηση των όμορων δήμων (Auteuil, Passy, Batignolles-Monceau, Montmartre, La Chapelle, La Villette, Belleville, Charonne, Bercy, Vaugirard, Grenelle). Το σχέδιο του Haussmann μετέβαλλε σημαντικά την ποσότητα, καθώς και τη σύνθεση του οικιστικού αποθέματος του Παρισιού, ενώ η πρωτεύουσα απέκτησε νέα εμβληματικά κτίρια που στην πλειονότητά τους συνεχίζουν να αποτελούν τοπίο του Παρισιού μέχρι σήμερα. Συνολικά, το σχέδιο του Haussmann διαμόρφωσε μια νέα πολεοδομική αντίληψη, που ξεπέρασε τη διάρκεια της θητείας του, μέσω ενός λεπτομερούς και συνολικού σχεδίου, συναρθρώνοντας μάλιστα κατάλληλα τις διαφορετικές τοπικές περιπτώσεις (Harvey, 2005, σ.106).

Παρά το ότι το αυτοκρατορικό σχέδιο ήταν μακρόπνοο στη διεύρυνση και αναμόρφωση του Παρισιού, η συζήτηση για μια εκ νέου διεύρυνση επρόκειτο να επανεκκινήσει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ως αποτέλεσμα της δημογραφικής αύξησης που προκάλεσε η εκβιομηχάνιση και της δημιουργίας των βιομηχανικών προαστίων. Μάλιστα, ο όρος “Grand Paris” κάνει την εμφάνισή του τη δεκαετία του ’30, στο βιβλίο του δημάρχου της Βουλόνης, André Morizet, *Du vieux Paris à Paris Moderne*, όπου και αναφέρεται για πρώτη φορά (Morizet, 2013).⁷ Ωστόσο, παρά το αυξανόμενο ενδιαφέρον, η συζήτηση αυτή ελάχιστη επίδραση άσκησε στο επίπεδο της διοικητικής αναδιοργάνωσης. Η ίδρυση του νέου φορέα, της “Comité Supérieur de l’aménagement et de l’organisation générale de la région parisienne” (CSAORP) από την κυβέρνηση Poincaré, δεν κόμισε κάτι στο ζήτημα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης, καθώς ο φορέας αυτός στερούνταν ουσιαστικών αρμοδιοτήτων και επαρκούς χρηματοδότησης.

Μετά το Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιδέα του Grand Paris εγκαταλείπεται πλήρως. Το νέο σχέδιο μητροπολιτικής διοίκησης, το PADOG (Plan d’Aménagement et d’organisation générale de la région parisienne), εστίασε στην πράξη στις επείγουσες ανάγκες της περιόδου κυρίως ως προς την κατασκευή νέων κατοικιών για την αντιμετώπιση της στεγαστικής κρίσης, αλλά και της

⁷Νωρίτερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ο André Morizet είχε υπογράψει κοινή διακήρυξη με άλλες αυτοδιοικητικές και πολιτικές προσωπικότητες, σχετικά με την αναγκαιότητα δημιουργίας μιας «μητροπολιτικής κυβέρνησης» (gouvernement d’agglomération), μέσω της συγχώνευσης του Δημοτικού Συμβουλίου του Παρισιού και του Περιφερειακού Συμβουλίου του Σηκουάνα (Conseil Régional de la Seine) και με τη συμμετοχή των δημοτικών συμβουλίων των περιφερειακών δήμων και των διαμερισμάτων του Παρισιού, με σκοπό την εμπέδωση της αλληλεγγύης μεταξύ της πρωτεύουσας και των προαστίων (Sellier, όπως αναφέρεται σε Subra 2012, σ. 93).

επέκτασης του αστικού συγκοινωνιακού δικτύου,⁸ με τη συγκεντρωτική αντιμετώπιση από την πλευρά του κεντρικού κράτους, το οποίο ανατρέχει στη συμβολή των περιφερειακών συμβουλίων και περισσότερο στο Conseil général de la Seine (Subra, 2012, σ. 95).

Ο άμεσος και απόλυτος έλεγχος του κεντρικού κράτους επιτείνεται κατά την περίοδο προεδρίας του στρατηγού Ντε Γκολ με τη δημιουργία της “District de la Région de Paris”, επικεφαλής της οποίας ορίζεται άμεσα από την κυβέρνηση και λογοδοτεί σε αυτή (Subra, 2012, σ. 97). Άλλωστε, η εγκατάλειψη της ιδέας για μια ενιαία μητροπολιτική διοίκηση αποτυπώνεται στη διοικητική αναδιάρθρωση που επιβάλλει η κατάργηση των διοικητικών διαμερισμάτων Seine και Seine-et-Oise και η κατανομή των προαστίων στα τρία γεωγραφικά διαμερίσματα που υπάρχουν έως σήμερα: Hauts-de-Seine, Seine-Saint-Denis και Val-de-Marne, με άμεση συνέπεια το χωρο-κοινωνικό και γεωπολιτικό διαχωρισμό τους. Το μεν διαμέρισμα Hauts-de-Seine περιλαμβάνει προάστια κατοικίας των ανώτερων τάξεων και τείνει σε μια δεξιόστροφη πολιτική εκπροσώπηση, ενώ τα άλλα δύο περιλαμβάνουν κατεχοχόν τόπους κατοικίας της εργατικής τάξης και για τις επόμενες δεκαετίες θα εκπροσωπούνται κυρίως από το ΚΚΓ (Subra, 2012, σ. 99).

Κατά τις δεκαετίες από το 1970 και έπειτα παρατηρείται μια επιστροφή στην αποκέντρωση, με μεγαλύτερη αυτονόμηση και απόδοση αρμοδιοτήτων στους δήμους και τα διοικητικά διαμερίσματα. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τους νόμους για την αποκέντρωση του 1983 -μετά την εκλογή του François Mitterrand στη γαλλική προεδρία- με τους οποίους ενισχύονται οι αρμοδιότητες και αναβαθμίζεται η θέση και ο ρόλος των Περιφερειακών Συμβουλίων (Subra, 2012, σσ. 99-101).

Με βάση τα παραπάνω, η μεταπολεμική περίοδος, χωρίζεται σε δύο φάσεις. Από τη μία πλευρά, η γκωλική περίοδος χαρακτηρίζεται από περιορισμό του ρόλου και των αρμοδιοτήτων της αυτοδιοίκησης και την ενίσχυση του ρόλου του κράτους στο σχεδιασμό και τη διαχείριση του χώρου στην ευρύτερη περιφέρεια της πρωτεύουσας. Από την άλλη πλευρά, η μετα-γκωλική

⁸ Η πιο ριζοσπαστική ιδέα του PADOG, όπως αναφέρει ο Peter Hall (1971, σσ. 89-92) ήταν η ενίσχυση των προαστίων, στη βάση της δημιουργίας κάποιων πρώτων πόλων ανάπτυξης στα προάστια. Μέσω του PADOG διαμορφώθηκε ο πόλος της Défense, ως χρηματοοικονομικό κέντρο, ενώ προωθήθηκε και η αποσυμφόρηση των βόρειων προαστίων από μητροπολιτικές χρήσεις με τη μεταφορά του αεροδρομίου από το Le Bourget στο Roissy. Παρόλα αυτά, η διαδικασία αποβιομηχάνισης που ακολούθησε, ενέτεινε όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα τις συνθήκες υποβάθμισης και την όξυνση των αντιθέσεων ανάμεσα στο Παρίσι και τα πρώην εργατικά προάστια.

περίοδος, χαρακτηρίζεται από τάσεις αποκέντρωσης, και ενίσχυσης του περιθωρίου διεκδίκησης από τους φορείς της αυτοδιοίκησης για μεγαλύτερη εμπλοκή στο σχεδιασμό και τη διαχείριση του μητροπολιτικού χώρου.

5.3. Προς το Grand Paris

Και στις δύο περιόδους που παρουσιάστηκαν παραπάνω, υπάρχει μια κοινή βάση εσωτερικού χωρο-κοινωνικού και πολιτικού διαχωρισμού μεταξύ του Παρισιού και των προαστίων, όπως και ανάμεσα στα εργατικά και τα αστικά προάστια. Αυτή η συνθήκη δεν αναμένεται να μεταβληθεί, παρά από το τέλος της δεκαετίας του '90 και έπειτα, με τη μεταβολή στη σφαίρα της παραγωγής που ορίζεται από τις διαδικασίες αποβιομηχάνισης και τριτογενοποίησης και τη μεταβολή της κοινωνικής σύνθεσης, με την ενίσχυση της νέας μικροαστικής τάξης και τη σταδιακή ηγεμόνευση των χωρικών και κοινωνικών αναπαραστάσεων της και των πολιτικών της στάσεων. Οι μεταβολές αυτές διαταράσσουν την έως τότε πολιτική για το μητροπολιτικό χώρο. Από αυτή την άποψη, το σχέδιο για το Grand Paris αποτελεί και ένα εγχείρημα αποτύπωσης των νέων συσχετισμών σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και ένα διακύβευμα για τον πολιτικό έλεγχο της πρωτεύουσας.⁹

Από την έναρξη της δημόσιας συζήτησης για το Grand Paris και μέχρι το 2011, υπήρξε η γενική δοκιμή ενός συσχετισμού δύναμης μεταξύ του κεντρικού κράτους και των διάφορων τοπικών πολιτικών, γύρω από κυρίως δύο ζητήματα: τη στρατηγική της ανάπτυξης και του μητροπολιτικού ρυθμιστικού πλαισίου και μητροπολιτικής διακυβέρνησης. Το επίδικο αυτών των αντιπαραθέσεων ήταν ακριβώς ο πολιτικός έλεγχος του εγχειρήματος της μητροπολιτικοποίησης, ενώ η αντιπαραθέση εκδηλώθηκε μέσω των αντιτιθέμενων συμφερόντων των πολιτικών και αυτοδιοικητικών δρώντων (Subra, 2012, σ. 4). Άλλωστε, για τα αυτοδιοικητικά στελέχη του Ιλ-ντε-Φρανς, οι αντιλήψεις για το μητροπολιτικό σχεδιασμό επηρεάζονται και διαμορφώνονται στη βάση των συμφερόντων της περιοχής ευθύνης τους, των

⁹ Το Παρίσι, εκτός από οικονομικό διακύβευμα, αποτελεί και πολιτικό διακύβευμα, καθώς και πόλη «υψηλής πολιτικής διακινδύνευσης» για το γαλλικό κράτος και το συνασπισμό εξουσίας (Giblin et al. 2001, σ.27). Στην προκειμένη, την περίοδο ανακοίνωσης του σχεδίου, ο πολιτικός χάρτης της ευρύτερης περιοχής του Παρισιού αποτυπώνει μια μεταβολή έπειτα από δεκαετίες -με τον έλεγχο του Δήμου του Παρισιού από τη Συμμαχία Σοσιαλιστών-Πρασίνων, τον περιορισμό της Δεξιάς στην περιοχή επιρροής της του Hauts -de-Seine και το βαθμιαίο μαρασμό του «κόκκινου προαστίου», δηλαδή την απώλεια δήμων για τους κομμουνιστές που βλέπουν την επιρροή τους να απειλείται πρωτίστως από τους σοσιαλιστές- η οποία αποτελεί τη γεωπολιτική συνθήκη του μητροπολιτικού ανασχεδιασμού..

στοχεύσεων του πολιτικού φορέα που εκπροσωπούν, καθώς και των δικών τους βλέψεων ανάδειξης και πολιτικής ανέλιξης (Subra, 2012, σ. 7).

Χάρτης 5.3: Η διοικητική διαίρεση του Grand Paris στις 12 νέες διοικητικές οντότητες που

αποτελούν τη Métropole du Grand Paris. Πηγή: Métropole du Grand Paris: Périmètre et territoire

Πηγή: Métropole du Grand Paris (MGP) (<http://www.metropolegrandparis.fr/fr/content/perimetre-et-territoire> - τελευταία πρόσβαση στις 06.06.2017).

Η σημασία αυτής της συνθήκης για το μητροπολιτικό σχεδιασμό, ενισχύεται λόγω της διοικητικής πολυπλοκότητας του Ιλ-ντε-Φρανς, όπου εκτός του κράτους, άλλοι σημαντικοί δρώντες είναι η περιφέρεια (région) του Ιλ-ντε-Φρανς, η πόλη του Παρισιού (Ville de Paris), τα επτά περιφερειακά διαμερίσματα, και οι 400 δήμοι της μητρόπολης του Παρισιού. Ακόμη, πέραν της αυτοδιοίκησης και άλλοι φορείς και οργανισμοί ασκούν πολιτική για την πόλη, από

τα τοπικά γραφεία για την κατοικία, μέχρι τους διαδημοτικούς οργανισμούς για το νερό, τα απορρίμματα και τις μεταφορές. Επιπλέον, στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου της πόλης, παρεμβαίνουν μεγάλες δημόσιες επιχειρήσεις (RATP, SNCF, Aéroports de Paris), ιδιωτικές επιχειρήσεις, αλλά και επιμελητήρια, εργοδοτικοί φορείς, συνδικαλιστικές οργανώσεις και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (Subra, 2012, σ. 8).

5.4. Μέθοδος σχεδιασμού για τη μετάβαση στο Grand Paris

Η μέθοδος σχεδιασμού και υλοποίησης του σχεδίου, όπως αποτυπώθηκε από τον C. Blanc, βασίζεται καταρχήν στη διαμόρφωση μιας νέας σχέσης μεταξύ του Παρισιού και των προαστίων του. Στο νέο αυτό σχέδιο, ο Δήμος του Παρισιού δεν χάνει τον κεντρικό του ρόλο, όμως ο στόχος είναι η νέα μητροπολιτική περιοχή ξεκινώντας από την πόλη του Παρισιού, να συμπεριλάβει τους μέχρι σήμερα προαστιακούς δήμους της «μικρής στεφάνης» (*petite couronne*). Η θέση των προαστίων σε αυτή τη διάταξη ορίζεται από την ένταξή τους σε ένα τοπικό «cluster», θεωρητικά στη βάση της φυσιογνωμίας της κάθε περιοχής και της αναγνώρισης τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων, κυρίως στη βάση της υπαρκτής συγκέντρωσης συγκεκριμένου τύπου οικονομικών δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένες περιοχές της αστικής περιφέρειας.

Ο λόγος που η πολιτική του «cluster» βρίσκεται στον πυρήνα του σχεδιασμού για το Grand Paris βασίζεται στην υπόθεση των εμπνευστών του σχεδίου ότι η γνώση και η δημιουργικότητα αποτελούν τους μοχλούς επίτευξης ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των πόλεων. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρείται ότι οι καλύτεροι τρόποι για την ανάπτυξη των δύο αυτών χαρακτηριστικών είναι η ενθάρρυνση της χωρικής συγκέντρωσης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένες περιοχές, με σκοπό τη συνάντηση μεταξύ δημιουργών, επιστημόνων, επιχειρηματιών, εργαζομένων και πελατών και της διάχυση της πληροφορίας και της γνώσης - κυρίως της άτυπης γνώσης που δημιουργείται μέσω των επαναλαμβανόμενων, μη τυπικών συναντήσεων (Blanc, 2010, σσ. 126-127).

Στη συνέχεια, τη διαδικασία αυτή ακολούθησε η εμπλοκή των τοπικών δρώντων στο σχεδιασμό για το Grand Paris και την εξειδίκευσή του στη δική τους κλίμακα, δηλαδή σε ένα σύνολο προαστιακών δήμων που διαμορφώνουν οι νέες διαδημοτικές οντότητες, τα

Etablissements Publics Territoriaux (EPT).¹⁰ Σκοπό αυτής της διαδικασίας αποτελεί η οικειοποίηση του σχεδίου τοπικής ανάπτυξης από τις τοπικές αρχές, αλλά και τους υπόλοιπους τοπικούς δρώντες –επιχειρήσεις, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, Η αναγνώριση ενός σχεδίου αστικού σχεδιασμού ως «δικό τους σχέδιο», αποσκοπεί στην ταχύτερη και αποτελεσματικότερη υλοποίηση του σχεδίου, αφού οι τοπικές αρχές έχουν επεξεργαστεί πτυχές του σχεδίου, με βάση τις δικές τους αντιλήψεις και στοχεύσεις για την τοπική τους ανάπτυξη (Blanc, 2010, σσ. 149-153).

Ακόμη, η υπόθεση της μετάβασης προς το Grand Paris έθεσε το ζήτημα της δημιουργίας ενός νέου φορέα που θα αναλάμβανε το σχεδιασμό και την υλοποίησή του. Η νεοσυσταθείσα Secrétariat d'État ανέλαβε την προετοιμασία για το Νόμο για το Grand Paris και τη δημιουργία ενός νέου αρμόδιου οργανισμού, με κύρια χαρακτηριστικά την ευελιξία και την εσωτερική συνοχή και διακηρυχθέντα στόχο την ενιαία αντιμετώπιση της υλοποίησης του σχεδίου. Η δημιουργία της Société du Grand Paris (SGP) το 2010, ως δημόσιου οργανισμού ιδιωτικού δικαίου (Etablissement Public à Caractère Industriel et Commercial), σχεδιάστηκε για να επιτελέσει αυτό το σκοπό. (Blanc, 2010, σ. 168). Το προσχέδιο του νόμου, προέβλεπε αρχικά η SGP να διοικείται από ένα τριμελές διευθυντήριο, καθώς και από ένα εποπτικό συμβούλιο, αποτελούμενο στην πλειοψηφία του από αντιπροσώπους διαφορετικών υπουργείων, καθώς και από «ανεξάρτητα πρόσωπα υψηλής κατάρτισης», καθ' υπόδειξη της κυβέρνησης. Επιπλέον, προέβλεπε η κυβέρνηση να διαθέτει έναν ακόμη άμεσο αντιπρόσωπο με δικαίωμα βέτο, ώστε να εξασφαλίζεται η μη παρέκκλιση από τον κυβερνητικό σχεδιασμό. Τέλος, για την τοπική αυτοδιοίκηση η αρχική πρόβλεψη όριζε χαμηλό, τυπικό επίπεδο εκπροσώπησης. (Subra, 2009, σ. 77).

Όμως, η τελική μορφή του νομοθετικού κειμένου, όπως εγκρίθηκε το Μάιο του 2010 και δημοσιεύθηκε στις 3 Ιουνίου του ίδιου έτους, ενώ διατήρησε την πλειοψηφική συμμετοχή των αντιπροσώπων του κεντρικού Κράτους, όρισε ένα σαφώς χαμηλότερο επίπεδο εκπροσώπησης με 11 από τα συνολικά 21 μέλη του Εποπτικού Συμβουλίου. Επίσης, απαλείφθηκε η δυνατότητα

¹⁰ Τα Etablissements Publics Territoriaux αποτελούν νέες διοικητικές μονάδες οργάνωσης του μητροπολιτικού χώρου του Παρισιού, οι οποίες συστάθηκαν το 2016 στο πλαίσιο της μετάβασης στο Grand Paris, σύμφωνα με τις προβλέψεις του νόμου της 7^{ης} Αυγούστου 2015 (Loi NOTRE). Τα Etablissements Publics Territoriaux περιλαμβάνουν αστικές περιοχές πληθυσμού τουλάχιστον 300.000 κατοίκων. Μετά την 1^η Ιανουαρίου 2016, ορίστηκαν με διάταγμα 11 établissements publics territoriaux, όπως απεικονίζονται στο Χάρτη 5.3 : Vallée Sud Grand Paris, Grand Paris Seine Ouest, Paris Ouest La Défense, Boucle Nord de Seine, Plaine Commune, Paris Terre d'Envoi, Est Ensemble, Grand Paris-Grande Est, Paris-Est-Marne et Bois, Grand Paris Sud Est Avenir, Grand-Orly Seine Bièvre που μαζί με το Δήμο του Παρισιού αποτελούν τις 13 περιοχές (territoires) του Grand Paris.

τοποθέτησης τεχνοκρατών οριζόμενων από την κυβέρνηση, ενώ όλες οι αδιάθετες θέσεις πέρασαν στους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης -μία έδρα για την Περιφέρεια του Ιλ-ντε-Φρανς, μία για κάθε διοικητικό διαμέρισμα και τέλος μία θέση εκπροσώπου των δήμων που διασχίζει το νέο μετρό (Subra, 2012, σ. 202).

Για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του σχεδίου υιοθετήθηκε η μέθοδος της υπογραφής Συμφώνων Τοπικής Ανάπτυξης (Contrats de Développement Territorial). Τα Σύμφωνα Τοπικής Ανάπτυξης υπογράφονται μεταξύ τριών συμβαλλόμενων μερών: του κράτους, των φορέων διαδημοτικής συνεργασίας και των δήμων. Σκοπός τους είναι η ανάδειξη τοπικών πόλων ανάπτυξης, κυρίως μέσω της οργάνωσης τοπικών cluster συγκεκριμένων κλάδων και τομέων αιχμής.¹¹

Η φυσιογνωμία τους είναι έτσι διαμορφωμένη, ώστε να καλλιεργεί τη δέσμευση όλων των συμβαλλόμενων μερών στην υλοποίηση των συμφωνηθέντων, εντός των συγκεκριμένων προβλεπόμενων χρονοδιαγραμμάτων. Τα Σύμφωνα Τοπικής Ανάπτυξης συνιστούν ένα είδος συμβιβασμού μεταξύ του κράτους που επιδιώκει ένα συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης ορισμένων περιοχών και των δήμων που υπογράφουν με την προσδοκία παρέμβασης στις εξελίξεις και ένταξης σε σειρά προτεραιότητας για τη χρηματοδότηση των προβλεπόμενων έργων στις μεταφορές, την κατοικία, την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας και της κοινωνικής συνοχής (Gallez, 2014, σσ. 279-280).

Ολοκληρώνοντας, πρέπει να επισημάνουμε την πρόβλεψη του νόμου της 3^{ης} Ιουνίου 2010 για τον προσδιορισμό Zones d'Aménagement Différé (ZAD) από τα Σύμφωνα Τοπικής Ανάπτυξης. Στην ουσία, το μέτρο αυτό που υπάρχει από το 1962, προβλέπει σε περιπτώσεις μεγάλων έργων δικαίωμα προτίμησης του δημοσίου επί των μεταβιβάσεων γης σε μια αστική περιοχή, η οποία ορίζεται από μία περίμετρο, για μια ορισμένη περίοδο και για την υλοποίηση του Grand Paris τίθεται στα έξι χρόνια. Εδώ, το δικαίωμα προτίμησης των δήμων που ισχύει στις υπόλοιπες περιπτώσεις αναστέλλεται προς όφελος του κράτους. Η πρακτική σημασία αυτής της πρόβλεψης είναι ότι σύμφωνα με το νόμο για το Grand Paris, περιοχές που βρίσκονται σε μία ακτίνα 400 μέτρων γύρω από κάθε σταθμό του μετρό του Grand Paris, -καλύπτοντας έτσι, συνολική έκταση περίπου 50 εκταρίων στους δήμους που διασχίζει το νέο μετρό και μάλιστα

¹¹ Εκτός της "Plaine Commune – Territoire de la Culture et de la *Création*" μέχρι στιγμής έχουν υποβληθεί 20 CDT, κυρίως συνδεδεμένα με κλάδους αιχμής, με μεγάλη σημασία για την οικονομία της παρισινής μητρόπολης, όπως οι αερομεταφορές (Roissy Terres de France), η αεροναυπηγική (Le Bourget), η έρευνα και η τεχνολογία (Paris-Saclay), ο χρηματοπιστωτικός τομέας (Nanterre- La Défense), η ενεργειακή μετάβαση (Territoire de la Transition Energétique) κ.α. (IAU-IdF, 2015).

των πλέον κεντρικών σημείων- υπάγονται στη δικαιοδοσία της. Η SGP αποκτά αρμοδιότητα ως προς τον αστικό σχεδιασμό και διαχείριση, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αστικών θυλάκων, έξω από τη δικαιοδοσία των δήμων, στην άμεση δικαιοδοσία ενός ανεξάρτητου δημόσιου φορέα (Blanc, 2010, σ. 171 και Subra, 2012, σ. 201).

Εν τέλει, το σχέδιο για το Grand Paris ως σχέδιο κρατικής έμπνευσης, επιδιώκει την αναδιαμόρφωση του μητροπολιτικού χώρου με βάση τις προτεραιότητες του κράτους και των μερίδων του κεφαλαίου που επιδιώκει να ενισχύσει στο νέο πλαίσιο των τοπικών clusters. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της SGP δημιουργεί προβλήματα ως προς τη δυνατότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης να εφαρμόζει μια συνολική πολιτική για το χώρο, αφήνοντας ανοιχτή τη διαμόρφωση συνθηκών χωροκοινωνικής πόλωσης στο εσωτερικό των πόλεων. Η δημιουργία θυλάκων στο εσωτερικό των περιφερειακών δήμων αποκτά μεγαλύτερη σημασία αν συνυπολογίσουμε ότι η κατασκευή νέων σταθμών μετρό ή η ένταξη και επέκταση ήδη υφιστάμενων στις νέες γραμμές του μετρό του Grand Paris πρόκειται να συμβάλλει στην «αναβάθμιση» των γύρω περιοχών και της αύξησης της αξίας της γης σε αυτές, εντείνοντας την ύπαρξη συνθηκών χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού (Wiel, 2011, σ.195). Ωστόσο, η τελική αποτύπωση του σχεδίου σε κάθε περιοχή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο ανταπόκρισης των τοπικών φορέων και δρώντων στην εξέλιξη του σχεδίου. Σε επόμενη ενότητα θα έχουμε τη δυνατότητα να εξετάσουμε την περίπτωση της Plaine Commune -μιας πρώην βιομηχανικής περιοχής- στη διαδικασία συμμετοχής της στη διαδικασία μετάβασης στο Grand Paris και μετασχηματισμού της σε «Περιοχή του Πολιτιστικού και Δημιουργίας».

6. Plaine Commune: Η «άκρη της πόλης» από τη βιομηχανική εποχή στο Grand Paris

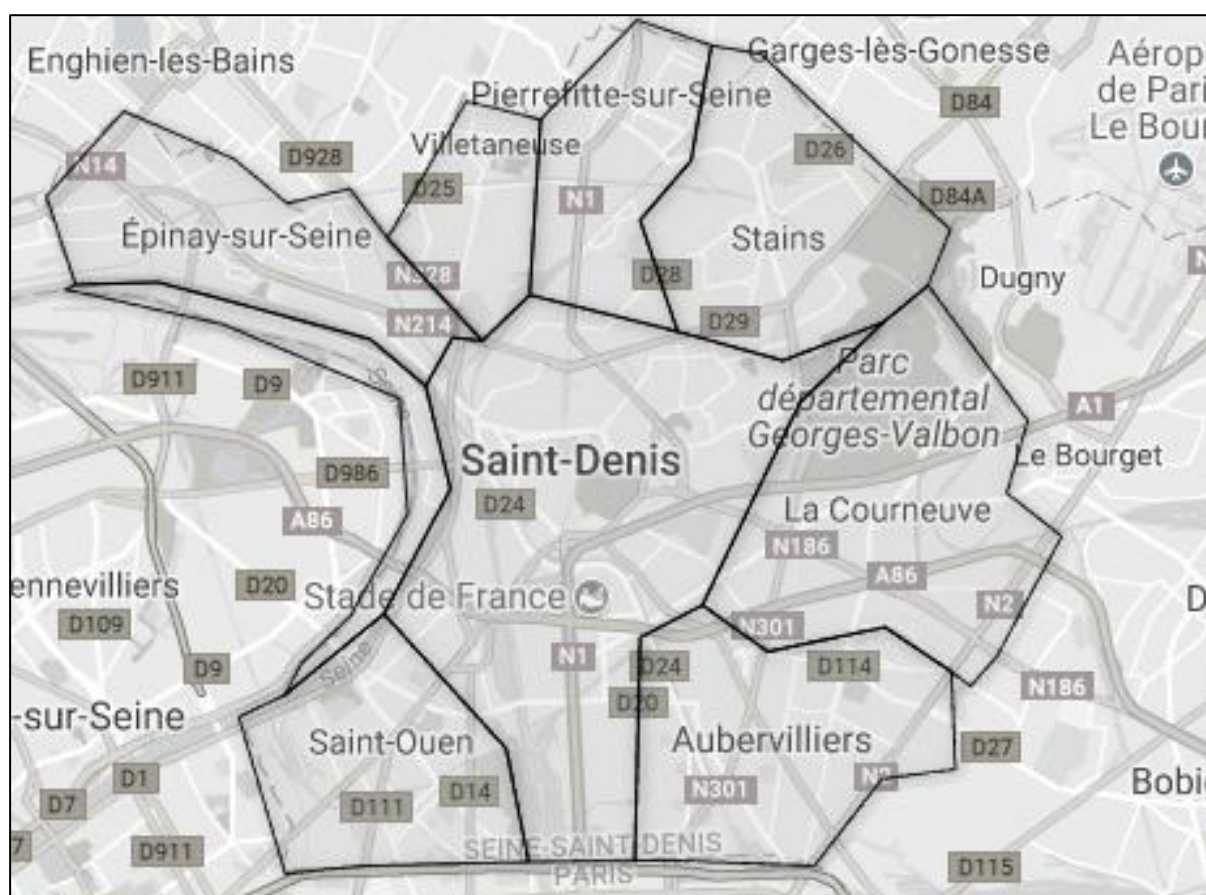
Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάστηκε το σχέδιο για το Grand Paris στο πλαίσιο της διαδικασίας παραγωγής του μητροπολιτικού χώρου στον 21^ο αιώνα, με βάση τον παγκόσμιο ανταγωνισμό των πόλεων και το παράδειγμα της αστικής επιχειρηματικότητας, ενώ αναφερθήκαμε εν συντομία στην ένταξη της Plaine Commune στο σχέδιο για το Grand Paris, μέσω της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας. Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζεται η εξέλιξη της φυσιογνωμίας της περιοχής, όπως διαμορφώθηκε από την πρώτη περίοδο αστικοποίησής της -στα μέσα του 19^{ου} αιώνα- μέχρι και σήμερα. Όπως θα διαπιστώσουμε σε ό,τι ακολουθεί, η περιοχή της Plaine Commune αποτελεί μια αποβιομηχανισμένη αστική περιοχή, η οποία μετασχηματίζεται σταδιακά σε πόλο της τριτογενούς οικονομίας του μείζονος Παρισιού, αποτελώντας ταυτόχρονα τόπο πολυεθνικής συνύπαρξης, αλλά και τόπο υψηλής ανεργίας, φτώχειας και συνθηκών κοινωνικού αποκλεισμού.

6.1. Η Plaine Commune ως αυτοδιοικητική οντότητα – Κύρια δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία

Από διοικητικής άποψης, η Plaine Commune συγκροτείται σε οργανισμό της τοπικής αυτοδιοίκησης (*établissement public territorial*) από την 01/01/2016 στο πλαίσιο της υλοποίησης του σχεδίου για το Grand Paris¹², αποτελώντας διάδοχο φορέα του διαδημοτικού συγκροτήματος (*communauté d'agglomération*) που δημιουργήθηκε το 2001. Διοικητικά ανήκει στο διαμέρισμα (*département*) του Seine-Saint-Denis, της περιφέρειας (*région*) του Ile-de-France. Η διοικητική ενοποίηση των πόλεων που αποτελούν την Plaine Commune είναι μια υπόθεση που ξεκινά τη δεκαετία του '80. Στο πλαίσιο της αποβιομηχάνισης και αναδιάρθρωσης του αστικού χώρου και με πρωτοβουλία των δημάρχων του Saint-Denis, Marcelin Berthelot και του Aubervilliers Jack Rallite, ιδρύεται η πρωτοβουλία "Plaine Renaissance", με σκοπό τη

¹² Το σχέδιο για το Grand Paris προβλέπει με βάση το νόμο της 7^{ης} Αυγούστου 2015 (Loi NOTRe) τη δημιουργία οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης (EPT), μέσω των οποίων κάθε δήμος της μητροπολιτικής περιοχής του Παρισιού -με εξαίρεση το Παρίσι- εντάσσεται σε έναν τέτοιο οργανισμό διαδημοτικής συνεργασίας. Οι αρμοδιότητες των νέων οργανισμών αφορούν σημαντικές υποθέσεις, από τη διαχείριση αποβλήτων και τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό, μέχρι πτυχές της κοινωνικής, πολιτιστικής και εκπαιδευτικής πολιτικής σε συνεργασία με τους δήμους και με μέριμνα για την αποφυγή επικαλύψεων και φαινομένων χειραγώγησης της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης.

συνεργασία για τη διαχείριση και αναζωογόνηση της κοινής, πρώην βιομηχανικής περιοχής της Plaine. Τελικά, η Plaine Renaissance -και ως απάντηση στη δημοσίευση της *Λευκής Βίβλου για το Ιλ-ντε-Φρανς* από το Μισέλ Ροκάρ- μετατρέπεται σε οργανισμό υπό την εποπτεία της τοπικής αυτοδιοίκησης, θέτοντας παράλληλα άξονες προτεραιότητας για τον αστικό σχεδιασμό της περιοχής, σχετικά με την αξιοποίηση της γης, τη διαχείριση των φυσικών πόρων και των μεταφορών της περιοχής και την οικονομική δραστηριότητα (Bertho, 1995, σσ. 148-149).

Χάρτης 6.1: Χάρτης της Plaine Commune – Territoire de la Culture et de la Création. Ιδία επεξεργασία με την πολύτιμη βοήθεια της Κατερίνας Σταματοπούλου.

Η Plaine Commune, όπως φαίνεται στο Χάρτη 6.1 αποτελείται από εννέα δήμους που βρίσκονται στα βόρεια του δήμου του Παρισιού και συγκεκριμένα βόρεια του 18^{ου} και του 19^{ου} διαμερίσματος. Όπως αποτυπώνεται στο Χάρτη 6.1, οι δήμοι αυτοί είναι οι εξής: Aubervilliers, Epinay-sur-Seine, L'Île Saint Denis, La Courneuve, Pierrefitte-sur-Seine, Saint-Denis, Saint-Ouen, Stains και Villetaneuse. Τα προάστια αυτά εμφανίζουν μεταξύ τους διαφοροποιήσεις σε σχέση με την ιστορική τους εξέλιξη, το βαθμό και το χαρακτήρα της αστικοποίησής τους, καθώς και τη

σχέση τους με το Παρίσι. Την ίδια στιγμή μοιράζονται κοινά δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, όπως παρουσιάζονται συνοπτικά και συνολικά για την περιοχή στον Πίνακα 5.1.

Πίνακας 6.1: Δημογραφικό και οικονομικό προφίλ της Plaine Commune.

Πληθυσμός, 2013	414121
Έκταση σε χμ ²	47,4
Πυκνότητα πληθυσμού (αριθμός κατοίκων/ χμ ²), 2013	8736,7
Μέση ετήσια αύξηση (%) του πληθυσμού, 2008 -2013	0,9
Αριθμός νοικοκυριών, 2013	156.989
Συνολικός αριθμός κατοικιών, 2013	167.960
Ποσοστό ιδιοκατοίκησης, 2013	25,8
Ποσοστό κενών κατοικιών στη συνολική κατοικία, 2013	5,9
Μέσο διαθέσιμο εισόδημα ανά μονάδα κατανάλωσης σε ευρώ, 2013	14.473,2
Δείκτης φτώχειας, 2013, %	36,1
Συνολικός αριθμός θέσεων εργασίας, 2013	188.366
<i>από τις οποίες το ποσοστό της μισθωτής εργασίας είναι</i>	92,2
Μέση ετήσια αύξηση των θέσεων εργασίας (%), 2008-2013	5,9
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός (%), ηλικίας 15-64, 2013	71,5
Ποσοστό ανεργίας 15-64, 2013, %	22,2
Αριθμός ενεργών επιχειρήσεων, 2014	36.994
<i>από τις οποίες βιομηχανικές</i>	3,5
<i>από τις οποίες στον τομέα των κατασκευών</i>	14,5
<i>από τις οποίες υπηρεσιών</i>	73,8

Πηγή: INSEE, Comparateur de territoire - Intercommunalité-Métropole de CA Plaine Commune, 2013

– τελευταία πρόσβαση στις 05.06.2016.

Από δημογραφικής άποψης, η Plaine Commune αποτελεί μία από τις πλέον δυναμικές χωρικές ενότητες του Ιλ-ντε-Φρανς, με έναν υψηλό δείκτη πληθυσμιακής αύξησης τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Συγκεκριμένα, μετά από μια μακρά περίοδο μείωσης του πληθυσμού, η Plaine Commune άρχισε να αυξάνει τον πληθυσμό της, από τα τέλη της δεκαετίας του '90, καταγράφοντας αύξηση 11% μεταξύ 1999 και 2007 (INSEE, 2010). Μάλιστα, με βάση την απογραφή του 2012, η αυξητική αυτή τάση δείχνει να συνεχίστηκε και κατά την επόμενη πενταετία, έστω και με πιο βραδείς ρυθμούς (INSEE, 2016). Σε σχέση με την οικονομική

δραστηριότητα, η περιοχή έχει καταστεί ήδη από τη δεκαετία του '90, ένας πόλος οικονομικών δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα, από τους μεγαλύτερους στην περιοχή του ευρύτερου Παρισιού (Lebeau, 2007, σσ. 319-321). Παρά την υπεροχή των στοιχείων αυτών, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6.1. η Plaine Commune είναι από εισοδηματικής άποψης μία πολύ φτωχή αστική ενότητα, συγκριτικά με άλλες χωρικές ενότητες του μητροπολιτικού Παρισιού.

Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την Plaine Commune ως μια λαϊκή, πρώην βιομηχανική περιοχή, η οποία υφίσταται εδώ και δύο αιώνες τις συνέπειες της άνισης αστικής ανάπτυξης και τις τελευταίες δεκαετίες τις επιπτώσεις της νεοφιλελεύθερης διαδικασίας μητροπολιτικοποίησης. Συγκρίνοντας την Plaine Commune με άλλες χωρικές ενότητες του ευρύτερου μητροπολιτικού χώρου και συνολικά της Γαλλίας, εντοπίζουμε τρία βασικά χαρακτηριστικά για την Plaine Commune και αντιλαμβανόμαστε ότι έχουμε να κάνουμε με μία νεανική, πολύ-εθνοτική περιοχή, και έναν πληθυσμό που βιώνει έντονες συνθήκες φτώχειας και ανεργίας.

Πίνακας 6.2: Συγκριτική απεικόνιση της ηλικιακής σύνθεσης του πληθυσμού της Plaine Commune, σε σχέση με άλλα διαμερίσματα, το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

	0-14	15-29	30-44	45-59	60-75	75+
Plaine Commune	23,41	22,05	23,12	17,6	9,4	4,42
Seine-Saint-Denis	22,5	20,7	22,2	18,7	10,6	5,4
Val-de-Marne	19,7	20	21,8	19,5	12	7,1
Hauts-de-Seine	19,5	19,4	23,2	18,7	11,8	7,3
Paris	14,4	23,4	23,1	18,2	13,3	7,6
Ile-de-France	19,7	20,3	21,9	19,3	12,2	6,7
France Métropolitaine	18,3	18	19,5	19,9	15	9,2

Πηγή: INSEE, Évolution et structure de la population en 2013 - Recensement de la population – Résultats pour toutes les communes, départements, régions, intercommunalités, Chiffres Détaillés, - τελευταία πρόσβαση στις 01.03.2017. (Ιδία επεξεργασία των στοιχείων για την Plaine Commune).

Στον Πίνακα 6.2. αποτυπώνεται ο νεανικός χαρακτήρας των προαστίων της Plaine Commune, όπου το 23,41% του πληθυσμού βρίσκεται σε ηλικία μικρότερη ή ίση των 14 ετών, ενώ το 22,05% βρίσκεται στην ηλικιακή περιοχή των 15-29. Συνολικά για το Ιλ-ντε-Φρανς τα

αντίστοιχα ποσοστά είναι 19,7% για τις ηλικίες μέχρι και 14 ετών και 30,3% για τις ηλικίες 15-29, ενώ στο σύνολο της μητροπολιτικής Γαλλίας, μόλις 18,3% βρίσκεται σε ηλικία έως και 14 ετών και 18% στις ηλικίες 15-29. Μάλιστα, η Plaine Commune είναι η πιο νεανική έναντι όλων των διαμερισμάτων του μείζονος Παρισιού- με εξαίρεση το δήμο του Παρισιού για τις ηλικίες 15-29. Ο νεανικός χαρακτήρας της Plaine Commune ενισχύεται και από το γεγονός ότι στις ηλικιακές κατηγορίες 60-75 και 75+, βρίσκεται μόνο το 9,4 και 4,42% του πληθυσμού αντίστοιχα, ποσοστό σημαντικά χαμηλότερο από το αντίστοιχο για το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και υποδιπλάσιο του αντίστοιχου για το σύνολο της μητροπολιτικής Γαλλίας.

Επίσης, η Plaine Commune, είναι μια περιοχή με έντονο μεταναστευτικό και πολύ-πολυπολιτισμικό χαρακτήρα. Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 6.3, μπορούμε να αντιληφθούμε τη σπουδαιότητα του μεταναστευτικού στοιχείου για την περιοχή. Στην Plaine Commune, το 36,89% των κατοίκων είναι μετανάστες και μετανάστριες,¹³ όταν το αντίστοιχο ποσοστό για το πολυεθνικό διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis, στο οποίο ανήκει η Plaine Commune, περιορίζεται στο 28,96%, ενώ συνολικά για το Ιλ-ντε-Φρανς περιορίζεται ακόμη περισσότερο στο 18,45%. Αντίστοιχα, το 30,18% των κατοίκων της Plaine Commune είναι ξένοι/ες,¹⁴ όταν το αντίστοιχο ποσοστό για ολόκληρο το Ile de France ανέρχεται στο 13,16%, ενώ για τη μητροπολιτική Γαλλία περιορίζεται στο 6,23%, δηλαδή περίπου πέντε φορές μικρότερο από ό,τι στην Plaine Commune. Μάλιστα, ακόμη και στο διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis, το ποσοστό του πληθυσμού που δεν διαθέτει γαλλική υπηκοότητα περιορίζεται στο 22,37%.

¹³ Σύμφωνα με τον ορισμό που υιοθετεί το INSEE, μετανάστης/τρια είναι ένα πρόσωπο που έχει γεννηθεί στο εξωτερικό και κατοικεί στη Γαλλία. Οι Γάλλοι/ίδες που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό και κατοικούν στη Γαλλία δεν υπολογίζονται σε αυτή την κατηγορία. Οι μετανάστες/τριες δεν είναι κατ' ανάγκη ξένοι/ες, ενώ η ιδιότητα του/της μετανάστη/τριας είναι μόνιμη, δηλαδή δεν χάνεται με την απόκτηση υπηκοότητας (<https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c1328>)

¹⁴ Σύμφωνα πάλι με τον ορισμό που υιοθετεί το INSEE, ξένος/η είναι το πρόσωπο που κατοικεί στη Γαλλία και δεν κατέχει τη γαλλική υπηκοότητα. Η ιδιότητα αυτή δεν ταυτίζεται με την ιδιότητα του μετανάστη/τριας, καθώς μπορεί ένα ξένο πρόσωπο να έχει γεννηθεί στη Γαλλία (αναφέρεται κυρίως σε παιδιά). Επιπλέον, η ιδιότητα του ξένου και της ξένης δεν διατηρείται πάντα εφ' όρου ζωής, καθώς μπορεί ένα ξένο πρόσωπο, σύμφωνα με τη νομοθεσία, να αποκτήσει τη γαλλική υπηκοότητα. (<https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c1198>)

Πίνακας 6.3: Συγκριτική απεικόνιση της σύνθεσης του πληθυσμού της Plaine Commune, με βάση την καταγωγή και την υπηκοότητα, σε σχέση με άλλα διαμερίσματα, το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

	Μετανάστες	Μη μετανάστες	Γάλλοι πολίτες	Ξένοι
Plaine Commune	36,89	63,11	69,82	30,18
Seine-Saint-Denis	28,96	71,04	77,63	22,37
Hauts-de-Seine	17,33	82,67	88,17	11,83
Val-de-Marne	19,98	80,02	86,13	13,87
Paris	20,43	79,57	85,19	14,81
Ile-de-France	18,45	81,55	86,84	13,16
France Métropolitaine	8,9	91,1	93,77	6,23

Πηγή: INSEE, Étrangers - Immigrés en 2013 Recensement de la population – Résultats

pour toutes les communes, départements, régions, intercommunalités, Chiffres Détaillés

– τελευταία πρόσβαση στις 02/03/2017 (ιδία επεξεργασία των στοιχείων για την Plaine Commune).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η καταγωγή των μεταναστών/τριών κατοίκων της Plaine Commune είναι σε σημαντικό βαθμό αφρικανική. Για τους δήμους της περιοχής για τους οποίους υπάρχουν αναλυτικά στοιχεία για την εθνική προέλευση των κατοίκων τους, για το 2013, προκύπτει ότι οι προερχόμενοι από τις χώρες του Μαγκρέμπ είναι η μεγαλύτερη ομάδα μεταναστευτικού πληθυσμού, ενώ ακολουθούν οι προερχόμενοι από άλλες αφρικανικές χώρες (κυρίως από την υποσαχάρια Αφρική). Συγκεκριμένα, από την περαιτέρω ανάλυση των στοιχείων του INSEE, στο Saint-Denis -το μεγαλύτερο πληθυσμιακά δήμο της περιοχής- οι κάτοικοι με καταγωγή από την Αλγερία, την Τυνησία και το Μαρόκο ανέρχονται στο 38% των κατοίκων μεταναστευτικής προέλευσης, ενώ το 30,5% γεννήθηκε σε άλλη αφρικανική χώρα (διαθέσιμα σε: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2106113?geo=COM-93066>, ιδία επεξεργασία). Αντίστοιχα, στο Aubervilliers, το δεύτερο μεγαλύτερο πληθυσμιακά δήμο της περιοχής, το 34,64% των μεταναστών κατοίκων προέρχεται από τις χώρες του Μαγκρέμπ, ενώ το 21,56% από άλλη αφρικανική χώρα (διαθέσιμα σε:

<https://www.insee.fr/fr/statistiques/zones/2106113?geo=COM-93001>, τελευταία πρόσβαση στις 05.06.2017, ιδία επεξεργασία).

Πίνακας 6.4: Ανεργία και φτώχεια στα διαμερίσματα του μείζονος Παρισιού, το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς και τη μητροπολιτική Γαλλία.

	Πληθυσμός	Ανεργία (%)	Μέσο Ετήσιο κατά κεφαλή διαθέσιμο εισόδημα	Πληθυσμός κάτω από το όριο της φτώχειας (%)
Plaine Commune	414.121	22,20	14.473	36,1
Seine-Saint-Denis	1.552.482	18,5	16.744,6	27,8
Val-de-Marne	1.354.005	12,6	21.526	15,8
Hauts-de-Seine	1.591.403	10,7	25.787,1	12,1
Paris	229.621	11,9	25.981,3	16,2
Ile-de-France	11.959.807	12,3	22.379	15,4
France Métropolitaine	65.564.756	13,6	23060	14

Πηγή: INSEE, Comparateur de territoire, 2013 – τελευταία πρόσβαση στις 02.03.2017.

(Ιδία επεξεργασία των στοιχείων για την Plaine Commune).

Ακόμη, όπως αποτυπώνεται και στον Πίνακα 6.4, η Plaine Commune είναι μια περιοχή υψηλής φτώχειας και ανεργίας, ιδίως σε σχέση με άλλες περιοχές του μείζονος Παρισιού. Έτσι, όταν για ολόκληρο το Ιλ-ντε-Φρανς, το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 12,3%, στην Plaine Commune υπολογίζεται σε σχεδόν διπλάσιο, ανερχόμενο σε 22,2%. Επιπλέον, το μέσο διαθέσιμο κατά κεφαλήν εισόδημα ανέρχεται σε μόλις 14.473 ευρώ κατ' έτος, παρουσιάζοντας επίσης σημαντική απόκλιση από τα άλλα διαμερίσματα του μείζονος Παρισιού και συνολικά του Ιλ-ντε-Φρανς. Τέλος, στην Plaine Commune το 36,10% του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, ποσοστό σημαντικά υψηλότερο από το 27,8% που επικρατεί στο διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis και υπερδιπλάσιο από το αντίστοιχο ποσοστό, το οποίο ισχύει για τα

υπόλοιπα διαμερίσματα του Ιλ-ντε-Φρανς. Συνολικά, στο Il-de-France το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας ανέρχεται σε 15,4%.

Με βάση την παράθεση των παραπάνω στοιχείων μπορούμε να αντιληφθούμε ότι τα προάστια που συναποτελούν την Plaine Commune διαθέτουν μια διακριτή φυσιογνωμία, σε σχέση τόσο με το κέντρο της πόλης, όσο επίσης και με άλλα προάστια, κυρίως του διαμερίσματος των Hauts-de-Seine -τόπο κατοικίας μεσαίων και ανώτερων κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών. Διαφορές επίσης μπορούν να αναγνωριστούν ακόμα και σε σχέση με τα λαϊκά προάστια του διαμερίσματος της Val-de-Marne ή ακόμη και με άλλα προάστια του διαμερίσματος Seine-Saint-Denis, στο οποίο ανήκει η Plaine Commune, τα οποία συγκλίνουν περισσότερο με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του συνόλου του Ιλ-ντε-Φρανς.

Όπως αποτυπώνεται λοιπόν έως τώρα, τα προάστια της Plaine Commune έχουν μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία, εμφανίζοντας ένα λαϊκό, πολυεθνικό και νεανικό φορτίο. Ήδη, με την αναφορά στον όρο «προάστια» (*banlieues*) ¹⁵ υποδεικνύεται μια διαφορετική θέση στην αστική ιεραρχία. Στο πλαίσιο της γεωγραφίας της περιοχής του μείζονος Παρισιού, εκτός από το φυσικό χώρο που στα βόρεια του Παρισιού, η Plaine Commune -μαζί με τα υπόλοιπα λαϊκά και πολυεθνικά προάστια- αντιπροσωπεύει ένα «μοναδικό συνδυασμό γεωγραφικής απομόνωσης, υποβάθμισης του οικιστικού αποθέματος και συγκέντρωσης μεταναστών» (Wacquant, 2008, σ. 139). Όπως, θα δούμε αναλυτικά στα επόμενα, από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, τα προάστια αυτά αρχίζουν να αναφέρονται στο δημόσιο, κυρίαρχο λόγο, ως «επικίνδυνες γειτονιές» αντί για «γειτονιές σε κίνδυνο» (Dike, 2007, σ. 93) και τόποι που υφίστανται τις συνέπειες της άνισης αστικής ανάπτυξης σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους.

Έχοντας σκιαγραφήσει τις βασικές πτυχές της φυσιογνωμίας της Plaine Commune και προκειμένου να κατανοήσουμε το διακύβευμα που αντιπροσωπεύει η ένταξη της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris, είναι χρήσιμο σε αυτό το σημείο να ανατρέξουμε

¹⁵ Ο όρος αυτός για τη περιγραφή του παρισινού αστικού χώρου γενικεύτηκε τον 20^ο αιώνα, και η πρώτη δημόσια αναφορά σε αυτή γίνεται, όπως μας πληροφορεί ο Alain Rustenholz από την εφημερίδα *L'Humanité* με τη στήλη *En Banlieue*. Άλλωστε, ακόμη και στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο αναμορφωτής του Παρισιού βαρόνος Haussmann αναφερόταν στο τμήμα αυτό του αστικού χώρου ως «μια συμπαγή ζώνη περιχώρων (*faubourgs*), κατανεμημένων σε περισσότερες από είκοσι διοικητικές οντότητες, χτισμένα στην τύχη, καλυμμένα από ένα περίπλοκο δίκτυο στενών και ελικοειδών δημόσιων δρόμων, μικρά στενά και αδιέξοδα, στα οποία συρρέουν νομαδικοί πληθυσμοί με εκπληκτική ταχύτητα, χωρίς πραγματική σύνδεση με την περιοχή και χωρίς αποτελεσματική επίβλεψη» (Mollat in Rustenholz, 2015, σσ. 7-8, μετάφραση του συγγραφέα).

συνοπτικά στην ιστορία των πόλεων της. Η παρουσίαση αυτή είναι κρίσιμο να γίνει μέσα από την επιλογή δύο στιγμών που ορίζουν τους κόμβους διαμόρφωσης της σύγχρονης φυσιογνωμίας της περιοχής. Έτσι, επιλέγουμε την περίοδο της εκβιομηχάνισης με την ανάδειξη του «κόκκινου προαστίου» και στη συνέχεια την περίοδο της αποβιομηχάνισης και της αποαποικιοποίησης, με τη σταδιακή ανάδυση της διαδικασίας τριτογενοποίησης της οικονομίας της περιοχής.

6.2. Από την ανάδυση της βιομηχανικής περιοχής στο «κόκκινο προάστιο»¹⁶

Εικόνα 6.1: Άποψη της Βασιλικής του Saint-Denis που δεσπόζει στην κεντρική πλατεία του Saint-Denis.

Πηγή: <http://www.saint-denis-basilique.fr/Explorer/Histoire-du-monument> – τελευταία πρόσβαση 15.02.2017.

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η περιοχή που σήμερα αποτελεί την Plaine Commune ήταν μια αραιοκατοικημένη, αγροτική περιοχή, την οποία διέτρεχε ένα τμήμα της πλωτής διαδρομής του Σηκουάνα, συνδέοντας τη γαλλική πρωτεύουσα με τη Μάγχη. Από αυτό το προβιομηχανικό παρελθόν σώζονται τα διαχρονικά τοπία της περιοχής: η Βασιλική του Saint-

¹⁶ Ο όρος «κόκκινο προάστιο» (banlieue rouge) ή «κόκκινη ζώνη» (ceinture rouge) έκανε δυναμικά την εμφάνισή του μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1924, στις οποίες το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας (ΚΚΓ), κατέγραψε ποσοστό της τάξης του 24% στα προάστια του Παρισιού. Η επιτυχία αυτή αποτέλεσε το επιστέγασμα της στρατηγικής του ΚΚΓ, με στόχο την αγκύρωση στα προάστια και υποστήριξη στις διεκδικήσεις του εργατικού πληθυσμού της περιοχής, ιδιαίτερα ως προς το ζήτημα της στέγης. Ταυτόχρονα, η στιγμή αυτή υπήρξε καταλυτική για τη δυναμική είσοδο του εργατικού πληθυσμού των προαστίων στο προσκήνιο της καπιταλιστικής πρωτεύουσας. (Fourcaut, 1986 σσ. 30-35).

Denis, ως μνημείο υψηλής σημασίας για την καθολική ιστορία της Γαλλίας, καθώς και τα φρούρια Fort de l'Est και Fort d'Aubervilliers, στο πλαίσιο του συστήματος οχυρώσεων του Παρισιού. Στο φόντο αυτής της πενιχρής σύνθεσης, ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, η περιοχή καθιερώνεται σταδιακά ως «πίσω αυλή» του Παρισιού, περιοχή απόθεσης κάθε λογής αποβλήτων και προϊόντων στη λήξη του κύκλου ζωής τους.

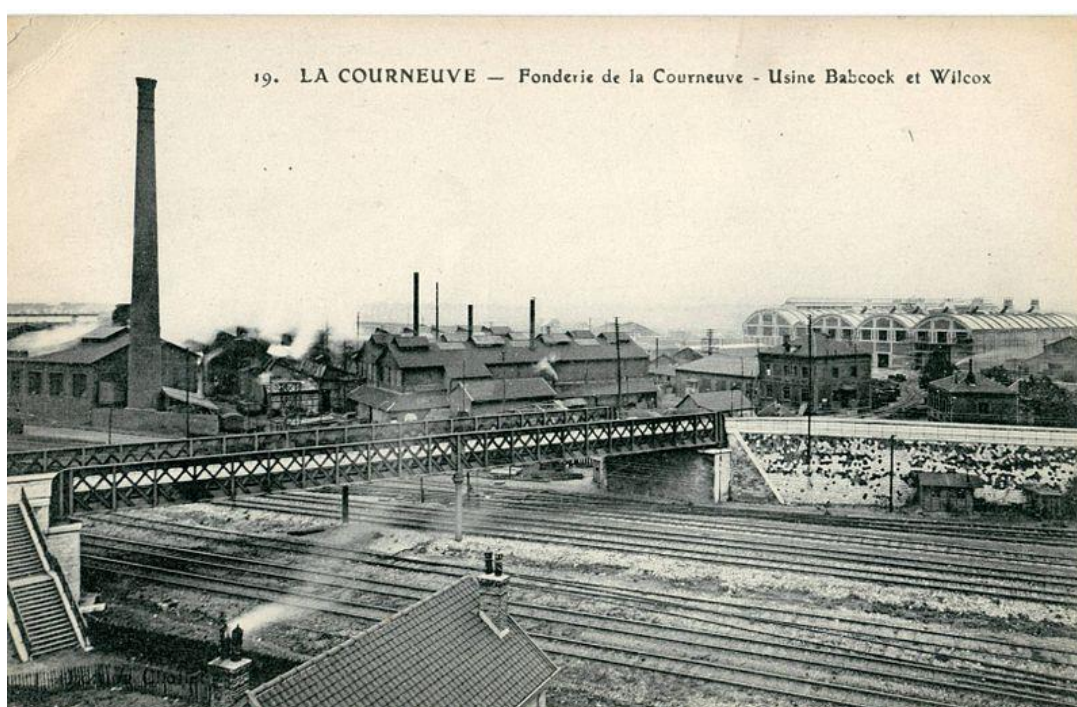
Η διαδικασία εκβιομηχάνισης της Γαλλίας επρόκειτο να χαράξει βαθιά το έδαφος των παρισινών προαστίων, ιδίως τις συνορεύουσες με το Παρίσι πόλεις, όπως το Saint-Ouen, το Saint-Denis, και το Aubervilliers. Μέχρι την τελευταία περίοδο της βιομηχανικής εποχής, η βιομηχανική περιοχή της Plaine Saint-Denis αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες βιομηχανικές περιοχές της Ευρώπης, μαζί με το Μάντσεστερ και το Ρουρ. Οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις κάλυψαν μεγάλο μέρος της έκτασης της περιοχής από τις αποβάθρες του Saint-Ouen (Les Docks) μέχρι τη σημερινή Avenue Jean-Jaurès, στο ανατολικό άκρο του Aubervilliers.

Ο Alain Rustenholz (2016) στο βιβλίο του *De la Banlieue Rouge au Grand Paris* προσφέρει μια αναλυτική γεωγραφία των βιομηχανικών εγκαταστάσεων της περιοχής. Ξεκινώντας από το Saint-Ouen, συναντούμε τα εργοστάσια μηχανολογικού εξοπλισμού Société française de machines-outils και Ferodo, τη βιομηχανία οπλικών συστημάτων Somua, το εργοστάσιο παραγωγής μπαταριών Wonder - στις εγκαταστάσεις του οποίου, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, στεγάζεται σήμερα ο ομώνυμος αυτοδιαχειριζόμενος χώρος καλλιτεχνικής παραγωγής-τα τυπογραφεία Chaix, οι βιομηχανίες οχημάτων Compagnie Générale des Omnibus και Alstom, η οποία συνεχίζει μέχρι σήμερα να διατηρεί την έδρα της στο Saint-Ouen. Ξεχωριστή κατηγορία οικονομικής δραστηριότητας αποτελεί η απόθεση και εμπορία μεταχειρισμένων ειδών παντός τύπου, η οποία οργανώνεται γύρω από την παγκόσμια πλέον φήμης Marché aux Puces, στα όρια του Περιφερειακού, πλησίον της Porte de Clignacourt (Rustenholz, 2015, σσ.197-198).

Στο Saint-Denis, κατά μήκος του σημερινού αυτοκινητόδρομου A1 -ο οποίος συνδέει το Παρίσι με τη Λιλ- συναντούμε την υαλουργία Legras, τη σαπωνοποιία Fournier-Ferrier, τα αεριοφυλάκια Landy και το εργοστάσιο φωταερίου Cornillon, τη μηχανουργία Mouton, όπως και τις εγκαταστάσεις της Grande Pharmacie de la France, απέναντι από τις σημερινές εγκαταστάσεις του Stade de France. Στα σύνορα με το Saint-Ouen συναντούμε το εργοστάσιο ηλεκτρισμού, τροφοδότη του μετρό της πρωτεύουσας και την οργανοποιία Pleyel - όπου και η ομώνυμη στάση της γραμμής 13 του μετρό και κόμβος σήμερα για την υλοποίηση του σχεδίου για το Grand Paris.

Στο βόρειο άκρο της πόλης, ο αμερικανός Hotchkiss ιδρύει το 1875, την ομώνυμη οπλική βιομηχανία και αυτοκινητοβιομηχανία, ενώ συναντούμε μεταξύ άλλων τη μεγάλη σιδηρουργία “La Briche” –σήμερα αυτοδιαχειριζόμενο χώρο καλλιτεχνικής δημιουργίας, τη βιομηχανία παραγωγής αυτοκινήτων πολυτελείας Delaunay - Belleville και τη φωσφορική βιομηχανία του ουτοπικού σοσιαλιστή François Coignet (Rustenholz, 2015, σ. 215).

Επίσης, μεταξύ Saint-Denis και Aubervilliers βρίσκονται τα Magasins Généraux, μεγάλοι αποθηκευτικοί χώροι, ακριβώς δίπλα στον Περιφερειακό, οι οποίοι εξυπηρετούν στο στοκάρισμα των παραγόμενων εμπορευμάτων. Στο γειτονικό Aubervilliers, εκτός από τη μανουφακτούρα σπέρτων και τη χημική βιομηχανία Saint-Gobin, τον τόνο δίνει η βιομηχανία καλλυντικών. Η γειτνίαση με τα σφαγεία της Villette συμβάλλει στη συγκέντρωση βιομηχανιών των κλάδων της αρωματοποιίας, της βυρσοδεψίας και της σαπωνοποιίας, ήδη από το 19^ο αιώνα. (Rustenholz, 2015, σ. 240).

Εικόνα 6.2: Άποψη των εγκαταστάσεων του εργοστασίου Babcock et Wilcox (1898) στην Courneuve. σε carte postale εποχής.

Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fonderie_de_la_Courneuve_Usine_Babcock_et_Wilcox.jpg
τελευταία πρόσβαση στις 29.05.2017.

Λίγο βορειότερα, η Courneuve εδραιώνεται στο βιομηχανικό χάρτη του Ιλ-ντε-Φρανς στη διάρκεια του δεύτερου κύματος εκβιομηχάνισης, στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Σύμβολα

αυτής της διαδικασίας μεταβολής του αστικού χώρου, υπήρξαν η βιομηχανία Babcock&Wilcox, ειδικευόμενη στην παραγωγή λεβήτων και σήμερα εγκαταλελειμμένο κτήριο που μετατρέπεται σταδιακά σε νέο κύτταρο πολιτιστικής παραγωγής στην περιοχή, η βιομηχανία μηχανολογικού εξοπλισμού Johnson και το γειτονικό εργοστάσιο της μεταλλουργίας Mécano και τα δύο εγκαταλελειμμένα μετά τη δεκαετία του '70 (<http://www.tourisme93.com/document.php?pagendx=475>).

Χάρτης 5.2: Το βιομηχανικό τρίγωνο της Plaine Saint Denis και η περιοχή της Plaine Commune κατά το Μεσοπόλεμο. Με γκρίζο απεικονίζονται οι βιομηχανικές χρήσεις, ενώ με κόκκινο οι περιοχές κατοικίας. **Πηγή:** Τμήμα Χάρτη του département de la Seine, 1921, Préfecture de la Seine, BHVP, όπως περιλαμβάνεται στο http://e-cours.univ-paris1.fr/modules/uoh/paris-banlieues/u2/co/2_2.html τελευταία πρόσβαση στις 24.02.2017.

Οι υπόλοιπες πόλεις της Plaine Commune δεν έχουν να επιδείξουν τοπόσημα αξιοσημείωτου βιομηχανικού παρελθόντος. Ο χαρακτήρας της απορρόφησής τους από τον αστικό ιστό στο πλαίσιο της βιομηχανικής εποχής είναι περισσότερο αυτός της κηπούπολης, αλλά με έντονο το στοιχείο της κοινωνικής κατοικίας. Ωστόσο, θα ολοκληρώσουμε τη σύντομη διαδρομή στη βιομηχανική ιστορία της περιοχής, με το Erpinay-sur-Seine, στο οποίο συναντούμε την ενδιαφέρουσα παρουσία της κινηματογραφικής εταιρείας Eclair. Στους χώρους των στούντιο Eclair γυρίστηκαν από το 1907 και έπειτα -με κάποιες περιόδους διακοπής- πλήθος ταινιών του γαλλικού και ξένου κινηματογράφου. Λόγω της λειτουργίας των στούντιο -τα οποία ωστόσο μόλις

πρόσφατα μεταφέρθηκαν στο δήμο Vanves, νοτιοδυτικά του Παρισιού- η πόλη του Epinay-sur-Seine απέκτησε το προσωνύμιο της πόλης της κινηματογραφικής βιομηχανίας (Cité des industries de Cinéma) (<http://www.tourisme93.com/document.php?pagendx=299>).

Την περίοδο αυτή, ο πληθυσμός των πόλεων της Plaine Commune αυξάνεται εκρηκτικά, συμβαδίζοντας με τη γενική τάση αύξησης του πληθυσμού στην περιφέρεια του Παρισιού, ενισχυόμενος από διαδοχικά ρεύματα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης (Farcy, 1991, σσ.16-22). Οι κάτοικοι της Plaine Commune εργάζονται στα εργοστάσια της περιοχής, ή σε υποστηρικτικές προς τη βιομηχανία και τους εργαζόμενους σε αυτές εργασίες, καθώς βέβαια και σε άτυπα επαγγέλματα ή σε περιθωριακές δραστηριότητες που σχετίζονται με την απόθεση και αξιοποίηση χρησιμοποιημένων υλικών που λαμβάνει χώρα στις παρυφές του Περιφερειακού γύρω από τις εισόδους του Παρισιού και πιο έντονα γύρω από τα Magasins Généraux και τη Marché aux Puces .

Η βιομηχανική ιστορία των πόλεων της Plaine Commune συνοδεύεται από ένα ισχυρό εργατικό κίνημα που σφράγισε την ιστορία της περιοχής στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα την περίοδο από το μεσοπόλεμο μέχρι και το τέλος της «χρυσής τριακονταετίας». Έτσι, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κομβικές περιόδους για το εργατικό κίνημα της περιοχής που με την κίνηση που ορίζει, συμβάλλει στη διαμόρφωση δύο ιστορικών περιόδων για την περιοχή. Η πρώτη περίοδος ισχυροποίησης του εργατικού κινήματος εντοπίζεται στη δεκαετία του '30, από το ξέσπασμα της κρίσης του '29, έως το σχηματισμό και την άνοδο του Λαϊκού Μετώπου. Από τις απεργίες στο εργοστάσιο Wonder το 1932, με κυρίαρχη τη συμμετοχή των γυναικών για τη διεκδίκηση της βελτίωσης των συνθηκών υγιεινής, στο εργοστάσιο της Citroen το 1933 ενάντια στις μισθολογικές περικοπές και στο εργοστάσιο του Delaunay-Belleville το Μάιο του 1936 για τη διεκδίκηση αυξήσεων και συλλογικών διαπραγματεύσεων, ένα ισχυρό εργατικό κίνημα συμβάλλει στη διαμόρφωση της ιστορίας του τόπου και της κοινωνικής και πολιτικής αριστεράς της Γαλλίας (Rustenholtz, 2015, σσ.200-202 και 221-223).

Η δεύτερη περίοδος από τα τέλη της δεκαετίας του '60, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, αποτελεί τη δεύτερη περίοδο ανόδου των εργατικών αγώνων και στην ουσία το πρελούδιο της εποχής της αποβιομηχάνισης και πτώσης του εργατικού προαστίου. Από τις αρχικές διεκδικητικές απεργίες για αυξήσεις και βελτίωση των συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας, περνάμε στο μαζικό κλείσιμο εργοστασίων και τις απολύσεις από τα μέσα της δεκαετίας του '70,

που συνοδεύονται από μαζικές απεργίες και έπειτα καταλήψεις, σαν αυτή στο εργοστάσιο Languepin, όπου τον Ιανουάριο του 1980, 350 εργαζόμενοι καταλαμβάνουν το τις εγκαταστάσεις της πτωχευμένης εταιρείας, χωρίς όμως συνέχεια (Rustenholtz, 2015, σσ. 228-229) . Η εποχή του βιομηχανικού προαστίου παρόρχεται, ο πληθυσμός μειώνεται, η ανεργία μεταξύ των κατοίκων αυξάνεται, ενώ η πλειοψηφία τους εργάζεται πλέον σε άλλες περιοχές.

Οι ταξικοί αγώνες της περιόδου αυτής, διαπέρασαν τόσο το εργοστάσιο όσο και τον αστικό χώρο, συμβάλλοντας από το μεσοπόλεμο και έπειτα στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του λεγόμενου «κόκκινου προαστίου». Πρώτος κομμουνιστής δήμαρχος του Saint-Denis εκλέγεται ο Louis Laporte το 1925. Έκτοτε, ξεκινά στα προάστια του Παρισιού ένας κύκλος εκλογής «κόκκινων» δημάρχων, με κορύφωση το κύμα των δημοτικών εκλογών του 1935. Το «κόκκινο προάστιο» και ο «δημοτικός κομμουνισμός» αποτελούν μια διαφορετική αυτοδιοικητική πρόταση, αντιπαραθετική προς την πολιτική διαχείρισης των προηγούμενων δημοτικών αρχών (Subra, 2009, σ. 67).

Η πρώτη στιγμή του «κόκκινου προαστίου» αφορά στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και τη φροντίδα των εργατικών νοικοκυριών σε στιγμές κορύφωσης της ταξικής σύγκρουσης. Οι δημοτικές αρχές του «κόκκινου προαστίου» στέκονται στο πλευρό των εργατών και των εργατριών στις απεργιακές και άλλες εργατικές κινητοποιήσεις, ενισχύοντας έμπρακτα αυτούς, αυτές και τις οικογένειές τους στις περιόδους όξυνσης των εργατικών αγώνων. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις οι πράξεις αυτές συνοδεύονται από «αντίποινα» από την πλευρά του κράτους όπως ακριβώς έγινε με την καθαίρεση του δημάρχου Laporte από το διοικητή του διαμερίσματος του Seine-Saint-Denis, όταν κατά τη διάρκεια γενικής αντιπολεμικής απεργίας, έθεσε τις δημοτικές υπηρεσίες στη διάθεση των απεργών. Άλλωστε, η περίοδος αυτή συμπίπτει με την περίοδο της «Μεγάλης Ύφεσης», οπότε χιλιάδες κάτοικοι των εργατικών προαστίων μένουν άνεργοι. Οι κόκκινοι δήμοι εκείνα τα χρόνια οργάνωσαν συσσίτια και προσέφεραν στα εργατικά νοικοκυριά τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης για την επιβίωσή τους (Rustenholtz, 2015, σ. 219).

Η δεύτερη στιγμή του «κόκκινου προαστίου», παρουσιάζει ως βασικό χαρακτηριστικό τη βελτίωση των συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης, με κύριο μέλημα την κατασκευή κοινωνικής κατοικίας σε μαζική κλίμακα, αλλά και εν γένει υποδομών που ενισχύουν την κοινωνική μέριμνα και την ποιότητα ζωής. Η κατασκευή κατοικίας για την εργατική τάξη χαίρει και της στήριξης του

κεντρικού κράτους, θεωρώντας ότι συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και την ενίσχυση της σταθερότητας και αποφυγής του κινδύνου κοινωνικής αναταραχής. Ήδη, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ξεκινούν οι πρώτες κατασκευές στο Παρίσι, όμως η γενίκευση του θεσμού έρχεται στις αρχές της δεκαετίας του '20, με την ενοποίηση της νομοθεσίας και των συστημάτων χρηματοδότησης του τύπου κοινωνικής κατοικίας της περιόδου (APUR, 2017, σσ.118-121).¹⁷

Ήδη, το πρώτο συγκρότημα 186 κοινωνικών κατοικιών κατασκευάζεται το 1929 στο Aubervilliers, στην περιοχή του Fort d'Aubervilliers. Μετά τον πόλεμο, λόγω των εκρηκτικών στεγαστικών αναγκών, οι δήμοι της περιοχής σε συνεργασία με το Υπουργείο Ανοικοδόμησης και Αστικού Σχεδιασμού (Ministère de la Reconstruction et de l'Urbanisme) προχώρησαν στην εκπόνηση ενός εκτεταμένου σχεδίου κοινωνικής κατοικίας. Αρχικά, οι κατασκευασθείσες κατοικίες απευθύνονται σε θύματα του πολέμου, ενώ στη συνέχεια η απεύθυνσή τους επεκτείνεται στην κάλυψη των στεγαστικών αναγκών του εργατικού πληθυσμού της περιοχής.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στα προάστια υπήρξε έντονο –χωρίς να έχει πάψει να υπάρχει και σήμερα– το στοιχείο της μη τυπικής στέγασης, όπως προκύπτει από τις εκδοχές της Zone και της παραγκούπολης (bidonville). Η πρώτη αποτελεί εκτεταμένη στεγαστική πρακτική για τα πληβειακά στρώματα της περιόδου του μεσοπολέμου. Στις παρυφές της πόλης και του Περιφερειακού, απλώνονται μικρές πόλεις από πρόχειρες κατασκευές που διαμορφώνουν κακές, ανθυγιεινές συνθήκες στέγασης. Η παραγκούπολη ορίζει μια παρόμοια στεγαστική συνθήκη, με ακόμη πιο πρόχειρες κατασκευές, που διαμορφώθηκε από μεταναστευτικό πληθυσμό κατά τη μεταπολεμική περίοδο, πρώτα Πορτογάλους και Ισπανούς και τις τελευταίες δεκαετίες μετανάστες/τριες από την Ανατολική Ευρώπη, ως επί το πλείστον Ρομά (Legros, 2010).

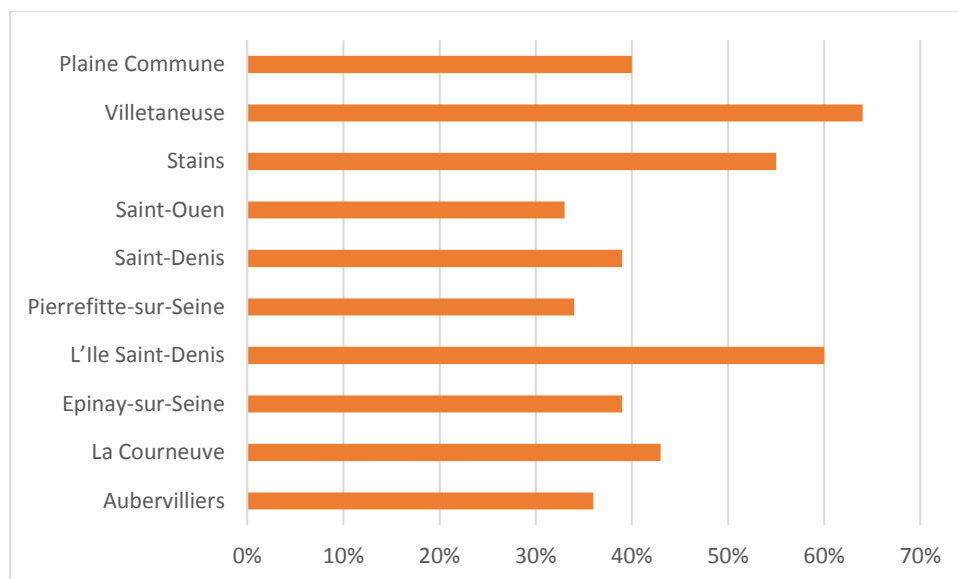
¹⁷ Πρόκειται για το θεσμό της Habitation à Bon Marché (HBM) που ξεκινά στα τέλη της δεκαετίας του 1880, οπότε και ιδρύεται η Société Française des Habitations à Bon Marché. Ο θεσμός των HBM απευθύνεται αρχικά σε ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού, όπως οι πολύτεκνες οικογένειες και τα χαμηλά εισοδήματα, αποσκοπώντας στην αναβάθμιση των στεγαστικών συνθηκών τους, εμφορούμενος από τις αρχές του υγιεινισμού. Με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα προγράμματα κατασκευής HBM αναστέλλονται για να επανεκκινήσουν δυναμικά κατά τη δεκαετία του '20 και μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μεταπολεμικά, διάδοχο θεσμό στη γαλλική κοινωνική κατοικία θα αποτελέσει ο θεσμός των HLM (Habitation à Loyer Modéré), ο οποίος σε κατασκευαστικό επίπεδο θα αξιοποιήσει τις πιο αναβαθμισμένες πρακτικές του HBM, όπως εφαρμόστηκαν για την κατασκευή κοινωνικής κατοικίας νοικοκυριών της μεσαίας τάξης (APUR, 2017, σσ.9-10, 26-27).

Οι πρόχειρες και ανθυγιεινές συνθήκες στέγασης και η κατοίκησή τους από ξένους ορίζουν περίπου θύλακες, ακόμα και εντός των προαστίων της εργατικής τάξης. Τα όριά τους συνιστούν στην ουσία ένα σύνορο μεταξύ της γαλλικής εργατικής τάξης και των πρόσφατα αφιχθέντων μεταναστών της μεταπολεμικής περιόδου, ενώ σήμερα παρατηρείται η γειτνίασή τους με συγκροτήματα της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας, όπως συμβαίνει στην παραγκούπολη των Magasins Généralux. Χαρακτηριστική περίπτωση παραγκούπολης, υπήρξε η παραγκούπολη του Franc-Moisin, στο Saint-Denis, απέναντι από το σημερινό Stade de France, όπου το 1970 η δημοτική αρχή αποφάσισε την εκκένωσή της και την κατασκευή της Cité du Franc-Moisin, η οποία παραμένει στο ίδιο σημείο μέχρι σήμερα, στεγάζοντας πλέον κυρίως μετανάστες από το Μαγκρέμπ και την υποσαχάρια Αφρική (David, 2010) .

Ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας (Habitation à Loyer Modéré) κάλυψε τις στεγαστικές ανάγκες της πλειοψηφίας των κατοίκων της Plaine Commune και συνεχίζει να τις καλύπτει μέχρι τις μέρες μας. Εν γένει, στη Γαλλία, οι στεγαστικές ανάγκες των χαμηλότερων εισοδηματικά στρωμάτων καλύπτονται από το θεσμό με σχετική επάρκεια, μέχρι και σήμερα. Παρόλα αυτά, παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα, ήδη πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, με την προσφορά κοινωνικής κατοικίας να μην μπορεί να καλύψει τη ζήτηση (Schaefer, 2008, σσ. 98-100) και πολλά από τα διαμέρισμα νοικοκυριά να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν σε αυξανόμενο βαθμό στις υποχρεώσεις εξυπηρέτησης ακόμη και του χαμηλού αυτού ενοικίου, βρισκόμενα μάλιστα αντιμέτωπα με εξώσεις από τους φορείς διαχείρισης των συγκροτημάτων κοινωνικής κατοικίας (βλέπε, Le Monde, 31/03/2016).

Ειδικά βέβαια στην περίπτωση της Plaine Commune θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η ιστορία της δεν μπορεί να νοηθεί έξω από το θεσμό της κοινωνικής κατοικίας. Σύμφωνα με στοιχεία του INSEE, όπως αυτά παρουσιάζονται σε έκθεση της Plaine Commune (Plaine Commune, 2015), το 40% του στεγαστικού αποθέματος της περιοχής για το 2012, αφορά σε HLM, όταν το αντίστοιχο ποσοστό για το διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis περιορίζεται σε 32%, ενώ για το σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς είναι μόλις 22%. Βέβαια, όπως δείχνει το διάγραμμα 6.1. οι διαφορές στο εσωτερικό της Plaine Commune, ως προς τη συμμετοχή των HLM σύνολο του στεγαστικού αποθέματος είναι σημαντικές. Ενδεικτικά, τη χαμηλότερη θέση καταλαμβάνει ο δήμος του Saint-Ouen με 33% HLM το σύνολο των κύριων κατοικιών στο δήμο και την υψηλότερη ο δήμος της Villetaneuse με 64% HLM.

Διάγραμμα 6.1: Ποσοστό ενοικιαστών HLM στην Plaine Commune και ανά δήμο.

Πηγή: Plaine Commune, Chiffres Clés, 2015.

Ωστόσο, το μοντέλο της μαζικής κοινωνικής κατοικίας, με την καθ' ύψος ανάπτυξη φαίνεται ότι αρχίζει να εγκαταλείπεται και το βάρος δίνεται σε μικρότερα, αυτόνομα κτίρια, στο πρότυπο των ιδιόκτητων κατοικιών. Η τάση αυτή δεν είναι άσχετη με την ισχυρή πολεμική που έχουν δεχθεί τα «μεγάλα συγκροτήματα» (*grands ensembles*) κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Από μια συντηρητική σκοπιά, η κριτική στοχεύει στην αδυναμία ελέγχου τέτοιων χώρων που ευθύνονται για «δημιουργία θυλάκων» (*enclavement*), αναγνωρίζοντας τις αιτίες των ταραχών στα προάστια σε πολεοδομικούς και όχι σε κοινωνικούς λόγους. Αλλά και από μια προοδευτική άποψη, τα «μεγάλα συγκροτήματα» θεωρήθηκε ότι παρουσιάζουν έλλειψη ανάμειξης χρήσεων, διακοπή του αστικού ιστού, παραγωγή ενεργοβόρων μετακινήσεων και έλλειψη ταυτότητας, ενώ δημιουργούν την ψευδαίσθηση ενός «φιλόanthρωπου» πολεοδομικού προγραμματισμού. (Βαΐου και Χατζημιχάλης, 2012, σσ. 63 και 104).

Παρόλη την κριτική που δέχεται ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες, δεν είναι δυνατό να κατανοήσουμε τις μεταβολές στον αστικό ιστό της Plaine Commune, χωρίς να εντάξουμε στην ανάλυσή μας το τότε και το σήμερα ενός θεσμού που άφησε ανεξίτηλο το ίχνος του στην ιστορία της περιοχής. Ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας αποτέλεσε βασική έκφραση του κοινωνικού κράτους και της δημοτικής αριστεράς στη Γαλλία, ενώ πολλά από τα συγκροτήματα αποτελούν σπουδαία δείγματα του μοντέρνου κινήματος στην αρχιτεκτονική, όπως η Cité Paul Langevin που απεικονίζεται στην Εικόνα 6.3.

Εικόνα 6.3: Άποψη της Cité Paul Langevin στο Saint Denis που κατασκευάστηκε μεταξύ 1947-1954. Η Cité Paul Langevin χτίστηκε σε σχέδια του André Lurçat, μοντερνιστή αρχιτέκτονα και ιδρυτικού μέλους του Εθνικού μετώπου αντιστασιακών αρχιτεκτόνων (Front national des architectes résistants). **Πηγή:** <http://archives.ville-saint-denis.fr/c-etait-ici/la-cite-paul-langevin/11-19/n:12> – τελευταία πρόσβαση στις 03.03.2017.

6.3. Η Plaine Commune στις διαδικασίες αποβιομηχάνισης και τριτογενοποίησης

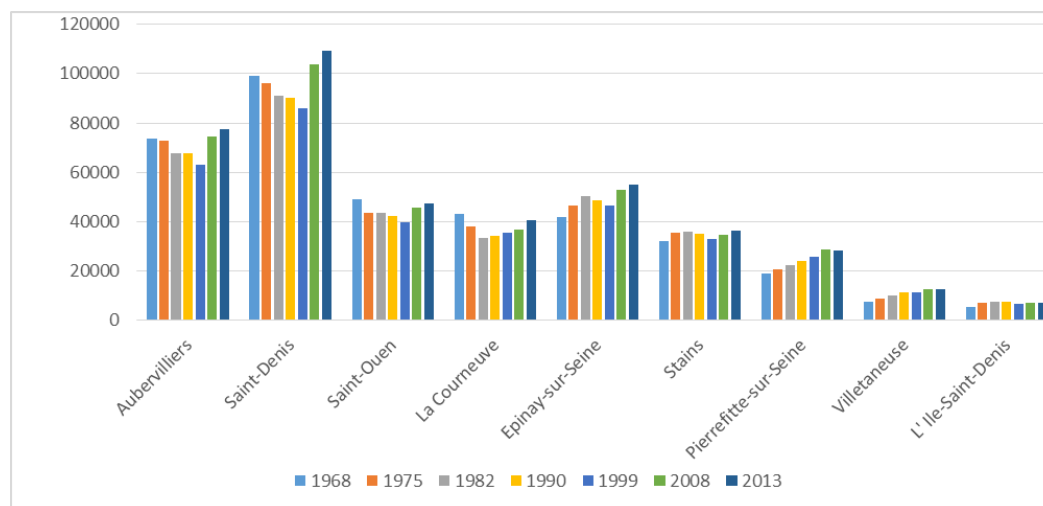
Κατά τη δεκαετία του '60, η Plaine Commune αριθμούσε περισσότερες θέσεις εργασίας από όσους κατοίκους. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του '70, η οικονομική κρίση επηρέασε έντονα την περιοχή αυτή με απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας σε ετήσια βάση. Η αποβιομηχάνιση θα σφραγίσει την ιστορία της περιοχής κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, με κύρια χαρακτηριστικά την άνοδο της ανεργίας και τη μείωση του πληθυσμού των πόλεων της περιοχής. Οι βιομηχανικοί όγκοι που κάλυπταν άλλοτε την περιοχή εγκαταλείφθηκαν σταδιακά, αφήνοντας στη θέση τους μεγάλες κενές εκτάσεις και κτίρια (friches industrielles).

Πίνακας 6.5: Εξέλιξη του πληθυσμού στους δήμους της Plaine Commune, 1968-2013.

	1968	1975	1982	1990	1999	2008	2013
Aubervilliers	73695	72976	67719	67557	63136	74528	77452
Saint-Denis	99268	96132	90829	89998	85832	103742	109343
Saint-Ouen	48886	43588	43606	42343	39722	45595	47534
La Courneuve	43318	37958	33537	34139	35310	36915	40678
Epinay-sur-Seine	41774	46578	50314	48762	46409	52689	54857
Stains	32169	35545	36079	34879	32839	34608	36365
Pierrefitte-sur-Seine	19017	20819	22366	23822	25816	28871	28459
Villetaneuse	7405	8909	10080	11177	11376	12655	12451
L' Ile-Saint-Denis	5522	7004	7435	7413	6810	7071	6982
Plaine Commune	373022	371484	363947	362080	349249	398682	416134

Πηγή: INSEE, Séries historiques en 2013 - Recensement de la population - Base indicateurs de la fiche Synthétique – τελευταία πρόσβαση στις 03.03.2017. (Ιδία επεξεργασία).

Διάγραμμα 6.2: Εξέλιξη του πληθυσμού στους δήμους της Plaine Commune, 1968-2013.

Πηγή: INSEE, Séries historiques en 2013 - Recensement de la population - Base indicateurs de la fiche Synthétique - τελευταία πρόσβαση στις 03.03.2017. (Ιδία επεξεργασία).

Από τον Πίνακα 6.5 και τη γραφική απεικόνιση των στοιχείων στο Διάγραμμα 6.2. παρατηρούμε την εξέλιξη του πληθυσμού στην Plaine Commune και τους επιμέρους δήμους την περίοδο 1968 – 2013. Έτσι, ενώ το 1968, στην κορύφωση της «χρυσής τριακονταετίας» η Plaine Commune έχει πληθυσμό 373.022 κατοίκους, το 1999 ο πληθυσμός της μειώνεται σε 349.349, ως αποτέλεσμα τριών δεκαετιών πληθυσμιακής συρρίκνωσης. Στο πλαίσιο της

συνολικής πληθυσμιακής συρρίκνωσης παρατηρούμε εσωτερικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των δήμων και συγκεκριμένα μεταξύ των πιο βιομηχανοποιημένων δήμων (Aubervilliers, Saint-Denis, Saint-Ouen, La Courneuve), στους οποίους ο πληθυσμός μειώνεται και των περισσότερο περιφερειακών δήμων (Stains, Pierrefitte-sur-Seine, Villetaneuse, Epinay-sur-Seine L'Île Saint-Denis) που είδαν τον πληθυσμό τους να αυξάνεται.

Η διαδικασία αυτή, εξελισσόμενη από τα μέσα της δεκαετίας του '70, έως τα τέλη της δεκαετίας του '80 επιφέρει την ανάδυση ενός τυπικού μεταφορντικού αστικού τοπίου. Η εγκατάλειψη του αστικού χώρου από τις προηγούμενες χρήσεις του δημιουργεί από τη μία πλευρά συνθήκες υποβάθμισης της ζωής της παραδοσιακής εργατικής τάξης και σε ένα βαθμό απομάκρυνσης και φυγής από τα βόρεια εργατικά προάστια του Παρισιού. Από την άλλη πλευρά, η συνθήκη αυτή δημιουργεί ένα ελκυστικό κενό που δεν αργεί να καλυφθεί και να μεταβάλλει τη φυσιογνωμία της περιοχής.

Έτσι, οι κενές βιομηχανικές εκτάσεις καθίστανται αφενός εκ νέου ελκυστικές για το κεφάλαιο που επιδιώκει την αξιοποίησή τους, με σκοπό την εγκατάσταση μεγάλων γραφειακών χώρων. Αφετέρου, άλλοι τέτοιοι χώροι αξιοποιούνται -όπως συμβαίνει διεθνώς- για πολιτιστικές χρήσεις, δημιουργώντας μια ποικιλομορφία εγχειρημάτων πολιτιστικών χώρων εκτεινόμενων από εφήμερους, αυθόρμητους και εναλλακτικούς πολιτιστικούς χώρους σε υπό κατάληψη εγκαταλειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, μέχρι τις πιο θεσμικές μορφές της επίσημης πολιτιστικής οικονομίας (Andres και Gressillon, 2011, σσ. 18-23). Επίσης, οι κατοικίες που εγκαταλείπονται από τη γαλλική εργατική τάξη, χρησιμοποιούνται από τους νεοεισερχόμενους μετανάστες που αποτελούν τους νέους κατοίκους της περιοχής. Πλάι σε αυτή την εξέλιξη, μια παράλληλη κίνηση λαμβάνει χώρα, με κατασκευή νέων συγκροτημάτων κατοικιών, «σύγχρονων ανέσεων» που προσελκύουν τμήματα των μεσαίων στρωμάτων, τα οποία βρίσκουν την περιοχή πολιτισμικά ελκυστική και τα ενοίκιά της προσιτά (Raad, 2012, σσ. 100-101).

Οι παραπάνω εξελίξεις ορίζουν ένα πλαίσιο μεταβολής της κοινωνικής και δημογραφικής φυσιογνωμίας των πόλεων της περιοχής. Ας δούμε όμως σε αυτό το σημείο, τη μεμονωμένη συμβολή των παραπάνω εξελίξεων στη φυσιογνωμία της περιοχής. Καταρχάς, η εγκατάσταση κεντρικών γραφείων μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων ορίζει αυτό που τονίζεται με έμφαση, ως διαδικασία τριτογενοποίησης της τοπικής οικονομίας της

Plaine Commune. Η διαδικασία της τριτογενοποίησης είναι πιο εμφανής στις συνορεύουσες με το Παρίσι περιοχές της Plaine Commune, ιδιαίτερα στην περιοχή της Plaine Saint-Denis και του Carrefour Pleyel (Lebeau, 2013, σσ. 28-31).

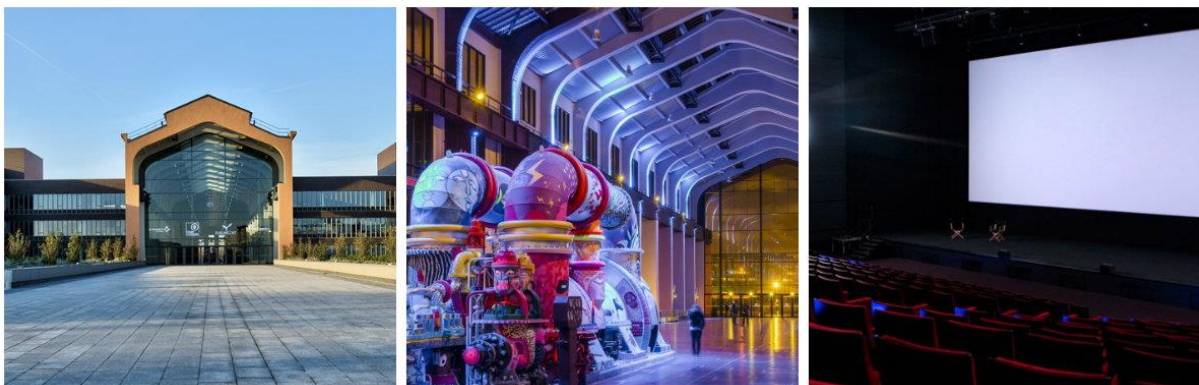

Αριστερά. Εικόνα 6.4: Πρόσοψη ατελιέ στο χώρο του ICADÉ. **Πάνω δεξιά. Εικόνα 6.5:** Η πλατεία απέναντι από την είσοδο του ICADÉ. Σύγχρονα κτίρια κατοικιών και ένα νέο καφέ, στο οποίο συχνάζουν κυρίως οι εργαζόμενοι των Magasins Généraux στην οπτικοακουστική τεχνολογία και λιγότερο κάτοικοι της γειτονιάς. **Κάτω δεξιά. Εικόνα 6.6:** Ένας φράχτης χωρίζει την πίσω πλευρά του ICADÉ από το γειτονικό καταυλισμό Ρομά. Οι στέγες των παραπηγμάτων μόλις που διακρίνονται από την κορυφή του φράχτη. **Πηγή:** Φωτογράφιση του συγγραφέα στις 20/05/2016.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ενδιαφέρον ότι η τριτογενοποίηση της Plaine Commune συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με τη λεγόμενη «δημιουργική βιομηχανία». Η περιοχή συγκεντρώνει σήμερα τα μισά πλατό γυρισμάτων στη Γαλλία και την πλειοψηφία των τηλεοπτικών δραστηριοτήτων, όντας ανοιχτή στους άλλους τριτογενείς πόλους της ευρύτερης περιοχής του Παρισιού, καθώς επίσης και προς το διεθνές περιβάλλον. Η δραστηριότητα αυτή παρουσιάζει έντονη χωρική συγκέντρωση, καθώς η πλειοψηφία των σχετικών χώρων βρίσκονται στο χώρο των Magasins Généraux, όπου τα παλιά κτήρια που χρησιμοποιήθηκαν

επί δεκαετίες ως αποθηκευτικοί χώροι, φιλοξενούν σήμερα ένα cluster τηλεοπτικών στούντιο και δραστηριοτήτων οπτικοακουστικής επεξεργασίας (Lebeau, 2011, 45-46).

Στη δυτική πλευρά του δήμου του Saint-Denis, πλησίον του σταθμού Carrefour Pleyel, βρίσκεται η Cité du Cinéma, στη θέση του παλιού εργοστασίου της Société d' Electricité de Paris (SEP). Η ίδρυσή της αποτέλεσε όραμα του Γάλλου σκηνοθέτη Luc Besson για ένα σημείο αναφοράς της γαλλικής κινηματογραφικής βιομηχανίας, αντλώντας έμπνευση από αντίστοιχα παραδείγματα άλλων χωρών, όπως για παράδειγμα, η Cinecitta της Ρώμης. Μετά από μια περίπου δεκαετία σχεδιασμού και κατασκευής, η Cité du Cinéma άνοιξε τις πύλες της το Σεπτέμβριο του 2012. Διαθέτοντας μια πολύ μεγάλη επιφάνεια-23000 τ.μ. αφιερωμένων στην παραγωγή και 10000 τ.μ. για πλατό γυρισμάτων- εμπεριείχε εξ αρχής ως στόχο τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου τοπόσημου όχι μόνο για την περιοχή της Plaine Commune, αλλά ευρύτερα για το Παρίσι και τη Γαλλία (www.citeducinema.org).

Από αριστερά προς τα δεξιά: Εικόνα 6.7: Εξωτερική άποψη της Cité du cinéma. **Εικόνα 6.8:** Νυχτερινή άποψη του φωταγωγημένου κύριου κλίτους (La Nef) της Cité du Cinéma, το οποίο φιλοξενεί πλήθος πολιτιστικών γεγονότων. **Εικόνα 6.9:** Το αμφιθέατρο της Cité du Cinéma εγκαινιάστηκε τον Οκτώβριο του 2015 και αριθμεί 428 θέσεις. **Πηγή:** www.citeducinema.org – τελευταία πρόσβαση στις 05.03.2017.

Μέσω της εξέλιξης αυτής δόθηκε μια σημαντική ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, η οποία συνέβαλλε στη δημιουργία θέσεων εργασίας, αλλά και στην αύξηση των εισπραττόμενων δημοτικών τελών. Αυτή η τελευταία, ενδιαφέρει ιδιαίτερα τις τοπικές αρχές, καθώς μέσω αυτών χρηματοδοτούν έργα στην περιοχή, ειδικά στον τομέα της κατασκευής κοινωνικής κατοικίας (Lebeau, 2013, σσ. 33-34).¹⁸ Ωστόσο, οι νέες θέσεις

¹⁸ Η κατασκευή νέων κοινωνικών κατοικιών και αντικατάσταση των παλαιότερων όταν καθίστανται μη κατοικήσιμες αποτελεί προτεραιότητα των (κυρίως προερχόμενων από την αριστερά) τοπικών αυτοδιοικητικών αρχών. Για αυτές,

εργασίας στην περιοχή, δεν φαίνεται να μπορούν να απορροφήσουν τους κατοίκους της. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, οι θέσεις αυτές αποτελούν συνήθως μεταφορά ήδη καλυμμένων θέσεων εργασίας από τις προηγούμενες εγκαταστάσεις. Επιπλέον, οι θέσεις εργασίας στον τριτογενή τομέα είναι στην πλειοψηφία τους θέσεις υψηλής εξειδίκευσης και μορφωτικού κεφαλαίου, για τις οποίες δεν καλούνται οι κάτοικοι της περιοχής που στην πλειοψηφία τους είναι χαμηλής εξειδίκευσης (Lebeau, 2007, σσ. 321-323). Από αυτή την άποψη, οι νέοι γραφειακοί χώροι, δεν φαίνεται να ενίσχυσαν την κοινωνική συνοχή στην Plaine Commune και ο δείκτης απασχόλησης της περιοχής παραμένει ένας από τους χαμηλότερους μεταξύ των χωρικών ενοτήτων της ευρύτερης περιοχής του Παρισιού (APUR et al. 2016, σσ.14-16).

Πίνακας 6.6: Καθημερινές μετακινήσεις από και προς την Plaine Commune για λόγους εργασίας, κατά κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, 2007 – 2012.

	Εισερχόμενοι		Παραμένοντες		Εξερχόμενοι	
	2012 (%)	2007 (%)	2012 (%)	2007 (%)	2012 (%)	2007 (%)
Κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία						
Αγρότες	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Επιχειρηματίες/ τεχνίτες/έμποροι	3,4	3,6	7,2	6,9	3,5	3,5
Στελέχη επιχειρήσεων και επιστημονικά επαγγέλματα	35,9	32,0	9,3	7,6	11,5	9,3
Ενδιάμεσα επαγγέλματα	28,1	28,5	20,1	19,8	21,9	20,8
Υπάλληλοι	18,3	19,3	38,4	38,9	36,2	37,4
Εργάτες	14,3	16,6	25,0	26,8	26,8	28,9

Πηγή: INSEE (2016) "Plaine Commune, un territoire qui confirme sa place de pôle d'emploi dans la métropole du Grand Paris" no.45 – Novembre 2016

Στον Πίνακα 6.6, βλέπουμε ότι στην Plaine Commune εισέρχονται στελέχη επιχειρήσεων και ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι άλλες επαγγελματικές κατηγορίες, παρουσιάζοντας μάλιστα αυξητική τάση μεταξύ 2007 και 2012.

η διατήρηση του θεσμού της κοινωνικής κατοικίας αποτελεί επισήμως πολιτική υψηλής προτεραιότητας, τόσο προς απόδειξη του κοινωνικού προσανατολισμού της τοπικής αυτοδιοίκησης, όσο και για τη διατήρηση του λαϊκού χαρακτήρα της περιοχής (Subra, 2009, σσ. 67-68).

Στους παραμένοντες στην περιοχή, οι υπάλληλοι αποτελούν την πλειοψηφική ομάδα με 38,4% το 2012, ενώ περίπου αντίστοιχο ποσοστό εξέρχεται από την περιοχή με κατεύθυνση το δήμο του Παρισιού ή άλλα διαμερίσματα. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, πιθανότατα πρόκειται για εργαζόμενους, είτε ως προσωπικό χαμηλής εξειδίκευσης στις έδρες των μεγάλων επιχειρήσεων της Plaine Commune, είτε σε υποστηρικτικά επαγγέλματα εξυπηρέτησης. Τέλος, από τα στοιχεία του Πίνακα 6.6, συνάγουμε πως η άφιξη των μεγάλων επιχειρήσεων και τα αναπτυξιακά σχέδια στην Plaine Commune, συγκροτούν περισσότερο ένα σχέδιο «ανάπτυξης στον τόπο» παρά «ανάπτυξης του τόπου». Είναι ενδεικτική η αναφορά της Lilia Santana, στελέχους της Plaine Commune, υπεύθυνης για ζητήματα τοπικής και συμμετοχικής δημοκρατίας:

«Δεν πρόκειται για νέες επιχειρήσεις, αλλά για επιχειρήσεις που μεταφέρθηκαν μαζί με τους εργαζόμενούς τους, ενώ η ύπαρξη διακρίσεων σε βάρος του τοπικού πληθυσμού εξηγεί γιατί δεν προχωρούν σε προσλήψεις κατοίκων της περιοχής παρά σε πολύ μικρό βαθμό. Μάλιστα, υπάρχουν επιχειρήσεις που διαθέτουν δικά τους μικρά λεωφορεία, επειδή δεν θέλουν οι εργαζόμενοί τους να βρίσκονται στο ίδιο λεωφορείο με τους τύπους του Saint-Denis. Υπάρχουν επίσης και εργαζόμενοι που δεν θέλουν καν να έρθουν εδώ, γιατί φοβούνται» (Lilia Santana, στέλεχος της Plaine Commune, αρμόδια για θέματα τοπικής και συμμετοχικής δημοκρατίας, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 27/05/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Στις αμέσως επόμενες παραγράφους, θα επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε τι φοβούνται οι εισερχόμενοι εργαζόμενοι και αποφεύγουν τα δημόσια μέσα μεταφοράς και τις συναντήσεις με τους κατοίκους της Plaine Commune. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 6.3, αλλά και όπως τονίζουν emphaticά οι κάτοικοί της, οι καλλιτέχνες και οι αυτοδιοικητικοί της περιοχής, η Plaine Commune είναι εκτός όλων των άλλων και τόπος πρώτης υποδοχής ("terre d'accueil"). Σε κάθε συζήτηση με εκπροσώπους φορέων της περιοχής, το χαρακτηριστικό αυτό ήταν εκείνο που υποδεικνυόταν ως ένα από τα δυνατά σημεία της περιοχής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Clément Aumenier, διευθυντής επικοινωνίας του δήμου του Saint-Denis,

«Ιστορικά, εδώ και 150 χρόνια, πρόκειται για μια περιοχή στην οποία έρχονται να ζήσουν άνθρωποι από παντού, ξεκινώντας από τη γαλλική επαρχία και στη συνέχεια από όλες τις ηπείρους. Κατά τη δεκαετία του '30 ήταν οι Ισπανοί, οι Πορτογάλοι και βέβαια οι Ιταλοί, ενώ στη συνέχεια μετανάστες και μετανάστριες από την υποσαχάρια Αφρική, το Μαγκρέμπ, την Ανατολική Ευρώπη.» (Clément Aumenier, διευθυντής επικοινωνίας δήμου Saint Denis, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 23/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Ως τόπος πρώτης υποδοχής, η Plaine Commune είναι από τις πλέον πολυπολιτισμικές περιοχές της παρισινής μητρόπολης. Στην περιοχή διαμορφώθηκε ένα μωσαϊκό από διαφορετικές εθνότητες και κουλτούρες, αφού σύμφωνα με τοπικές αναφορές, ο πληθυσμός της περιοχής προέρχεται από 180 διαφορετικές χώρες, κυρίως από τη Βόρεια και την υποσαχάρια Αφρική. Ως αποτέλεσμα, μιλιούνται πολλές διαφορετικές γλώσσες και διάλεκτοι, εξασκούνται διαφορετικές θρησκείες, και διασταυρώνονται διαφορετικές κουζίνες. Ωστόσο, οι μετανάστες κάτοικοί της -συχνότατα «χωρίς χαρτιά»- αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στην ένταξή τους.

Στο πλαίσιο της όξυνσης της ξενοφοβίας και του ρατσισμού κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η παρουσία νέων μεταναστών –ειδικά των «χωρίς χαρτιά»- αντιμετωπίζεται από τη (λευκή) μεσαία τάξη και από τους ενταγμένους μετανάστες «δεύτερης γενιάς» ως «ξένη» και «εχθρική». Ο τύπος -ιδιαίτερα ο δεξιός τύπος- πρωτοστάτησε στην κατασκευή των «επικίνδυνων περιοχών», ενώ πολύ πρόσφατο δείγμα αυτού -στον απόηχο των επιθέσεων στο Παρίσι το 2015- αποτελούν οι αναφορές στο θύλακα τρομοκρατίας που αντιπροσωπεύει το Saint-Denis.¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό, οι κάτοικοι της περιοχής -και ιδιαίτερα οι έχοντες και έχουσες μεταναστευτική καταγωγή- αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες ένταξης, με καθημερινά προβλήματα στην κατοικία, την εργασία, την εκπαίδευση και την πρόσβαση στο δημόσιο χώρο.

Καταρχάς, μεγάλος αριθμός νεοεισερχόμενων μεταναστών, λόγω της έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων για ένταξη στην κοινωνική κατοικία, καταλήγει να στεγάζεται σε κτήρια που χαρακτηρίζονται από τις αρχές ακατάλληλα (*logement insalubre*) και στα οποία βρίσκουν κατάλυμα μέσω των εμπόρων ύπνου (*marchands de sommeil*). Επίσης, η πρόσβαση στην εργασία δεν είναι ισότιμη για τους κατοίκους της περιοχής σε σχέση με κατοίκους άλλων περιοχών του Παρισιού. Ένα όνομα δηλωτικό αφρικανικής καταγωγής, σε συνδυασμό με ταχυδρομικό κώδικα από την περιοχή αυτή, λειτουργεί αρνητικά κατά την εξέταση του βιογραφικού σημειώματος από τους υποψήφιους εργοδότες. Το ίδιο συμβαίνει και για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή τις δυνατότητες συνέχισης σε ανώτερο κύκλο

¹⁹ Molenbeek-sur-Seine είναι ο τίτλος του εξωφύλλου στο *Le Figaro magazine* την 20^η Μαΐου 2016. Στη φωτογραφία του εξωφύλλου του περιοδικού απεικονίζονται δύο νεαρές γυναίκες που φορούν «μαντήλα» να περπατούν μπροστά από τη Βασιλική του Saint-Denis. Ο καθηδρικός αποτελεί σημείο αναφοράς του καθολικισμού στη Γαλλία και η ένταση που προσδίδει στη φωτογραφία η παρουσία δύο μουσουλμάνων γυναικών, ορίζει μία απειλή για το «λευκό», «χριστιανό» Γάλλο. Με τον τρόπο του το σχετικό αφιέρωμα του περιοδικού κατασκευάζει μια «πόλη-απειλή», που έχει παραδοθεί στο Ισλάμ και πλέον μετά τις επιθέσεις αποτελεί εκκολαπτήριο και ορμητήριο τρομοκρατών, κρούοντας το συναγερμό για την κοσμική Γαλλία. **Περισσότερα:** *Le Figaro Magazine* du Vendredi 20 et Samedi 21 Mai 2016. Molenbeek-sur-Seine : A Saint-Denis, l'Islamisme au Quotidien.

σπουδών. Η αποφοίτηση από ένα σχολείο ή ένα πανεπιστήμιο της Plaine Commune δεν αποτελεί εξίσου ισχυρό εφόδιο, όσο από αντίστοιχα ιδρύματα άλλων περιοχών του Παρισιού. Και πάλι, η συζήτηση με τη Lilia Santana σκιαγραφεί πολύ εύγλωττα αυτές τις πτυχές της άνισης σχέσης Παρισιού και προαστίων, καθώς όπως ανέφερε στο πλαίσιο της διενεργηθείσας συνέντευξης,

«Οι κάτοικοι της περιοχής βιώνουν διακρίσεις στην αγορά εργασίας ή ακόμα και στην εκπαίδευση. Για παράδειγμα, γνωρίζω από νέους και νέες που κάνουν την πρακτική τους άσκηση εδώ (στην έδρα της Plaine Commune) ότι οι φίλοι τους αλλάζουν διεύθυνση και δηλώνουν το 18^ο διαμέρισμα του Παρισιού, ή κάποιο άλλο διαμέρισμα του Παρισιού για να αποφύγουν να στιγματιστούν ή να κακοχαρακτηριστούν.» (Lilia Santana, στέλεχος της Plaine Commune, αρμόδια για τα θέματα τοπικής και συμμετοχικής δημοκρατίας, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 27/05/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει στο ότι αυτές οι δυσκολίες ένταξης στην κοινωνική και παραγωγική ζωή της πρωτεύουσας λαμβάνουν χώρα σε έναν τόπο, ο οποίος είναι αυστηρά επιτηρούμενος από τις αστυνομικές αρχές, με συχνά φαινόμενα κακομεταχείρισης. Πάνω στο υπόστρωμα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, παρατηρούνται στις πόλεις της περιοχής φαινόμενα μικρής παραβατικότητας και συγκρούσεις μεταξύ ομάδων νεαρών της περιοχής μεταξύ τους ή με ομάδες αστυνομικών. Τα φαινόμενα αυτά αν και απλώνονται στο δημόσιο χώρο της πόλης, έχουν ένα ιδιαίτερο σημείο αναφοράς στα “grands ensembles” (Wacquant, 2008, σσ. 205-209). Ωστόσο, τα φαινόμενα αυτά παροξύνονται από το θεσμική περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό στιγματισμό που προλειαίνουν το έδαφος στην αστυνομική βία, με τους ελέγχους της αστυνομίας στους προαύλιους χώρους των συγκροτημάτων να προσλαμβάνουν χαρακτηριστικά εφόδου, με ένοπλες ομάδες αστυνομικών να εισβάλλουν στο «εχθρικό» έδαφος.

Σε μεγάλο βαθμό η στοχοποίηση της περιοχής και η αύξηση της αστυνομικής βίας είναι αποτέλεσμα της κατασκευής ενός «εχθρικού» εδάφους που εντοπίζεται στη στρατηγική της ένταξης που ακολουθήθηκε από τους μηχανισμούς του κράτους ήδη από τη δεκαετία του '00. Οι κυβερνήσεις υπό τους προέδρους Ζακ Σιράκ (2002-2007) και Νικολά Σαρκοζί (2007-2012) επένδυσαν στην ιδεολογία της ασφάλειας (idéologie sécuritaire), στο πλαίσιο της οποίας τα προάστια αντιπροσώπευσαν τους «καταραμένους τόπους» (badlands) της Γαλλικής Δημοκρατίας, όπως αναφέρει ο Dikec (2007).

Έκτοτε, ο όρος «προάστιο» απέκτησε μια ιδιαίτερη ταύτιση με συγκεκριμένες μειονεκτούσες κατηγορίες του πληθυσμού της πρωτεύουσας, νεαρής ηλικίας, με τόπο κατοικίας εξωτερικά του περιφερειακού, σε συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας που συνιστούν απειλή για την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη. Η στρατηγική αυτή εξυπηρετήθηκε τακτικά, από την προβολή φαινομένων εγκληματικότητας, την καταγραφή και δημοσιοποίηση του αριθμού τους από την αστυνομία, όπως και των σχετικών επιτυχιών καταστολής από την πλευρά της. Με αυτό τον τρόπο λοιπόν, τα παρισινά προάστια –και ιδίως τα βόρεια προάστια της πόλης- καθίστανται ζώνες στιγματισμού και υψηλής αστυνομικής επιτήρησης (Dikec, 2016, σσ.25-28).

Σημείο κορύφωσης του νέου κρατικού λόγου για τα προάστια και σημείο καμπής για τη σχέση κράτους-προαστίων, αποτέλεσε η εξέγερση των προαστίων το 2005, τα γεγονότα και η επίδραση της οποίας περιγράφονται συνοπτικά στο Πλαίσιο 6.1. Από την πλευρά του κράτους, η εξέγερση στα παρισινά προάστια αποτελεί κομβικό συμβάν για την περαιτέρω ανάπτυξη ενός κρατικού λόγου που διαιρεί πιο βαθιά το αστικό κέντρο με την αστική περιφέρεια, απαξιώνοντας και στιγματίζοντας τη δεύτερη. Συγχρόνως, ο λόγος αυτός φέρει τα πρώτα αναμορφωτικά και εξωραϊστικά ψήγματα που σχηματοποιούνται κατά τα βήματα εκκίνησης και υλοποίησης του σχεδίου για το Grand Paris.

Πλαίσιο 6.1: Η εξέγερση στα γαλλικά προάστια το 2005.

Η εξέγερση στα παρισινά προάστια που ξέσπασε στα τέλη του Οκτώβρη του 2005 δεν ήταν ένα πρωτοφανές γεγονός. Συγκρούσεις ανάμεσα στους νέους των προαστίων των γαλλικών πόλεων και την αστυνομία σημειώνονται ήδη το 1979 στο Vaulx-en-Velin και το 1981 στις Minguettes (και τα δύο προάστια της Λυών), ενώ κατά τη δεκαετία του '90 ξεσπούν με μεγαλύτερη συχνότητα. Η εξέγερση του 2005 ξέσπασε έπειτα από το θάνατο δύο εφήβων από ηλεκτροπληξία σε υποσταθμό ηλεκτρικής ενέργειας, κατά την καταδίωξή τους από αστυνομικούς, στο παρισινό προάστιο του Clichy-sous-Bois, στο διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis. Τρεις μόλις μέρες έπειτα από αυτό το περιστατικό, αστυνομικές δυνάμεις επιτίθενται με ρίψη δακρυγόνων στην είσοδο ενός τζαμιού της περιοχής. Τα γεγονότα αυτά πυροδοτούν την οργή των νέων των παρισινών προαστίων και τα επεισόδια επεκτείνονται τάχιστα από το Clichy-sous-Bois και το Montfermeil σε όλο σχεδόν το διαμέρισμα του Seine-Saint-Denis, αλλά και πιο πέρα στα επίσης «υποβαθμισμένα» προάστια του Val-de-Marne, μέχρι το Evry και το απομακρυσμένο Corbeil-Essonnes. Κατά τη διάρκεια των επόμενων εβδομάδων, οι εξεγερμένοι νέοι των προαστίων, επιτίθενται κατά αστυνομικών στόχων, δημόσιων κτηρίων και χώρων κοινωνικών εξυπηρετήσεων, ενώ πυρπολούν εκατοντάδες οχήματα. Οι συγκρούσεις διαρκούν πάνω από ένα μήνα και εξαπλώνονται σε προάστια άλλων γαλλικών πόλεων, έχοντας ως επίκεντρο τις cites, με την αστυνομία να κηρύττει κατάσταση έκτακτης ανάγκης (για τα γεγονότα της εξέγερσης βλέπε και Mohammed και Muccheli, 2007, σσ.104-125).

Στη διάρκεια των επεισοδίων διαμορφώθηκε από την πλευρά του κράτους ένας νέος λόγος για τα προάστια, ως ένα νέο μητροπολιτικό «έξω», ένα βρώμικο, επικίνδυνο και έκνομο τόπο, στον οποίο το κράτος θα πρέπει να παρέμβει, να διασώσει απειλούμενους πληθυσμούς και να προβεί σε διαδικασίες πολεοδομικού εκσυγχρονισμού. Ενδεικτικά, η πολεμική που αναπτύσσεται από την πλευρά του κράτους, συμπυκνώνεται σε δύο φράσεις που χρησιμοποίησε ο -τότε Υπουργός Εσωτερικών- Νικολά Σαρκοζί. Η πρώτη έξω από κτήριο κοινωνικής κατοικίας στο δήμο του Argenteuil, όπου απηύθυνε σε ηλικιωμένη κάτοικο, τη γνωστή φράση: «Έχετε πολλά από αυτά τα αποβράσματα; Θα σας απαλλάξω» (“Vous en avez assez de cette bande de racailles ? On va vous en débarrasser”). Επίσης, στο πλαίσιο άλλης περιοδείας του στην Courneuve, δήλωσε χαρακτηριστικά ότι «Από αύριο, θα καθαρίσουμε τη Cité 4000 με σωλήνα υψηλής πίεσης» (“Dès demain, on va nettoyer au Karcher la cité”) (αποσπάσματα διαθέσιμα σε: <https://www.youtube.com/watch?v=oTtcc5zlrDw>). Πράγματι, ως προς αυτό, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μέσω των αναπλάσεων στα προάστια, στο πλαίσιο του Grand Paris, το μεγαλύτερο τμήμα της Cité 4000 είτε έχει κατεδαφιστεί.

Η εξέγερση του 2008 στα γαλλικά προάστια προσεγγίστηκε κυρίως ως εξέγερση τυφλής βίας, από την οποία απουσιάζει η προοπτική και το αίτημα, ενώ παράγωγο αποτέλεσμά της είναι η μεγαλύτερη χωρο-κοινωνική διαίρεση, ακόμα και εντός των προαστίων, ως επίθεση των αποκλεισμένων στον «ενσωματωμένο» γείτονά τους. Όμως, την ίδια στιγμή, μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένα «Ως εδώ» των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων των προαστίων, απέναντι στο γαλλικό κράτος και το κυρίαρχο μπλοκ εξουσίας. Αποτελώντας από τη μία κομβικό συμβάν μητροπολιτικής σύγκρουσης στο μετα-αποικιακό, παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο, η εξέγερση στα γαλλικά προάστια αποτελεί και ένα πρελούδιο στην ανάπτυξη των κινημάτων νεολαίας στην Ευρώπη, στο έδαφος της επερχόμενης οικονομικής κρίσης. Στη διάρκεια των συγκρούσεων, δεν παρατηρείται σύνδεση μεταξύ των νέων εξεγερμένων των προαστίων με ευρύτερα στρώματα της γαλλικής κοινωνίας (Duprez, 2006, σσ.517-519). Ωστόσο, η εξέγερση αυτή κατάφερε να αποτελέσει αναφορά στην κοινωνική κίνηση της επερχόμενης περιόδου, επικοινωνώντας μέσω του κομβικού ρόλου των πανεπιστημίων των προαστίων στο κίνημα κατά του CPE (Contrat Première Embauche) που ακολούθησε αμέσως μετά στις αρχές του 2006. Επιπλέον, αποτέλεσε μία αναπαράσταση της σύγκρουσης με την κρατική βία, ξεπερνώντας τα γαλλικά σύνορα, συνομιλώντας και εδώ με τον ελληνικό Δεκέμβρη του 2008.

Εν τέλει, η Plaine Commune, ως μια τυπική εκδοχή του εκβιομηχανισμένου και μετέπειτα αποβιομηχανισμένου αστικού χώρου αποτελεί μια σύνθετη αστική περιοχή που δεν είναι εύκολο να περιγραφεί συνοπτικά. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκαν οι βασικοί κόμβοι της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής, μαζί με βασικά δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία των τελευταίων δεκαετιών. Έτσι, πριν προχωρήσουμε στην επόμενη ενότητα που αφορά στο σχέδιο για την “Territoire de la Culture et de la Création” και το διακύβευμα που αντιπροσωπεύει μια τέτοια εξέλιξη, είναι κρίσιμο να συγκρατήσουμε ότι η Plaine Commune αποτελεί έναν αστικό χώρο που έχει υποστεί απομύζηση κατά τους διαδοχικούς κύκλους καπιταλιστικής ανάπτυξης, στον οποίο κατοικούν ευάλωτες κατηγορίες του πληθυσμού,

διαμορφώνοντας μία από τις πλέον μειονεκτούσες αστικές περιοχές της Γαλλίας. Την ίδια στιγμή όμως, το σημαντικό ιστορικό και κοινωνικό της κεφάλαιο δείχνει να διαμορφώνει δυνητικά διαφορετικές δυνατότητες εξέλιξής από αντίστοιχες περιπτώσεις αναπτυξιακών σχεδίων μεταβιομηχανικών αστικών περιοχών με άξονα την πολιτιστική οικονομία.

7. Η Plaine Commune ως «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» (“Territoire de la Culture et de la Création”) του Grand Paris

7.1. Από το «cluster της δημιουργικής οικονομίας» στην «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας»

Αρχικά, η στόχευση του σχεδίου Blanc για την ένταξη της Plaine Commune στο Grand Paris συνίστατο στη δημιουργία ενός «cluster της δημιουργικής οικονομίας», με πόλο ανάπτυξης την περιοχή γύρω από το Carrefour Pleyel. Στόχο της πρότασης Blanc αποτελούσε η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της δημιουργικής οικονομίας στα προάστια του Παρισιού, επιδιώκοντας πρωτίστως την ενίσχυση της θέσης της μητρόπολης στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια κατάταξη, στη βάση την ανάπτυξης ανταλλαγών με άλλες «δημιουργικές» πόλεις και έπειτα –τουλάχιστον διακηρυκτικά- την οικονομική ανάπτυξη της προαστιακής περιοχής της Plaine Commune, (Blanc, 2010, σσ.181-189).

Είναι φανερό ότι η ιδέα πίσω από αυτό το σχέδιο αντλεί από την έννοια της «δημιουργικής πόλης», ενός σχήματος που έχει λάβει μεγάλη διάσταση την τελευταία δεκαετία. Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα, οι πόλεις -σύμφωνα με το Richard Florida- προκειμένου για την ενίσχυση της διεθνούς τους ανταγωνιστικότητας θα πρέπει να προσελκύουν μέλη της δημιουργικής τάξης. Προκειμένου να το επιτυγχάνουν αυτό θα πρέπει να προχωρήσουν σε ενίσχυση του επιπέδου των παροχών και των υποδομών τους και σε ενίσχυση των δεικτών ανοχής τους. Στη συνέχεια, με την προσέλκυση των δυναμικών επαγγελματιών θα είναι σε θέση να ενισχύσουν τη διεθνή ελκυστικότητα της πόλης (Florida, 2005, σσ. 49-85).

Ωστόσο, αυτή η αρχική κρατική φιλοδοξία για την παραγωγή ενός «cluster της δημιουργικής οικονομίας» μετεξελίχθηκε τελικά σε ένα σχέδιο διαφορετικού περιεχομένου, εκείνο της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» που αποτέλεσε την έκβαση των διαπραγματεύσεων μεταξύ του κράτους και των αυτοδιοικητικών αρχών της Plaine Commune. Σε όλη την περίοδο από την ανακοίνωση των προθέσεων για το Grand Paris μέχρι την

υπογραφή του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης (Contrat de Développement Territorial),²⁰ η Plaine Commune έλαβε σημαντικές πρωτοβουλίες και πραγματοποίησε σημαντικά διαβήματα μέσω του προέδρου της Patrick Braouezec. Στις διαπραγματεύσεις αυτές δόθηκε έμφαση στην κοινωνική συνοχή, ως προϋπόθεση για την «παγκόσμια», «ανταγωνιστική» πόλη και η Plaine Commune εν τέλει αποφάσισε την ένταξη και παρέμβαση στο σχεδιασμό του Grand Paris, μέσω του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης, ενσωματώνοντας πλευρές του δικού της σχεδίου για την περιοχή (Belkind, 2013)

Στο επίπεδο αυτό, φαίνεται οι τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές της Plaine Commune να αναγνωρίζουν τη μετάβαση στο “Grand Paris”, με βάση το μοντέλο ανάπτυξης στη βάση των τοπικών projects. Με δεδομένο έναν αρχικό κρατικό σχεδιασμό, οι τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές της Plaine Commune επιδίωξαν να παρέμβουν στο μητροπολιτικό σχεδιασμό για την προώθηση ενός κατά την άποψή τους πιο συνολικού και συμπεριληπτικού μοντέλου τοπικής ανάπτυξης για την περιοχή, διατηρώντας μια συνέχεια με την πολιτιστική και κοινωνική παράδοση του «κόκκινου προαστίου» (Raad, 2012, σ.96).

Επιπλέον, με την υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης επιδιώκεται από την τοπική αυτοδιοίκηση, η διαμόρφωση μιας περισσότερο θετικής εικόνας για την Plaine Commune. Με αυτό εννοείται ότι οι τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές στοχεύουν στην αναβάθμιση (valorisation) της περιοχής, στην οποία στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών -όπως αναφέραμε στο ακριβώς προηγούμενο κεφάλαιο- αποδίδονται συστηματικά αρνητικά χαρακτηριστικά που έχουν οδηγήσει στο στιγματισμό της περιοχής και των κατοίκων της.

7.2. Το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης (Contrat de Développement Territorial)

Υπό αυτό το πρίσμα, το κείμενο του σχεδίου προβλέπει σημαντικές παρεμβάσεις στον αστικό ιστό της Plaine Commune που αφορούν στη βελτίωση του συγκοινωνιακού δικτύου, την εφαρμογή ενός σχεδίου οικολογικής βιωσιμότητας, ένα εκτεταμένο πρόγραμμα ανακαίνισης των υφιστάμενων κτιρίων κατοικιών, αλλά και την κατασκευή νέων, δράσεις για την προώθηση της απασχόλησης και οπωσδήποτε δράσεις υποστήριξης της πολιτιστικής παραγωγής και εν

²⁰ Το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης υπογράφηκε μεταξύ του Υπουργείου Ισότητας των Περιφερειών και Κατοικίας (Ministère de l’Égalité des Territoires et du Logement), του Ιλ -ντε-Φρανς, της Plaine Commune και των εννέα δήμων που συναποτελούν την Plaine Commune (CDT, 2014).

γίνει της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας, καθώς επίσης και δράσεις «ωραιοποίησης» (embellissement) του δημόσιου χώρου των πόλεων της Plaine Commune.

Οι δράσεις αυτές και η πρόοδος στην υλοποίησή τους σε τρεις διαδοχικές και διακριτές μεταξύ τους φάσεις και προσδιορίζονται λεπτομερώς στο Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης (CDT). Η παραγωγή της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» αναλύεται σε τρεις φάσεις: η πρώτη φάση του σχεδιασμού του προγράμματος ξεκινά το 2012, η δεύτερη φάση της έναρξης υλοποίησης της πλειοψηφίας των παρεμβάσεων ξεκινά το 2014 και ολοκληρώνεται το 2019, ενώ η τρίτη φάση της ολοκλήρωσης της υλοποίησης των παρεμβάσεων προβλέπεται να ολοκληρωθεί το 2030. Συγκεκριμένα, οι παρεμβάσεις αφορούν στις μετακινήσεις των κατοίκων, αποσκοπώντας στην ανταπόκριση απέναντι στον υπαρκτό κυκλοφοριακό κορεσμό και τις νέες απαιτήσεις για αύξηση των μετακινήσεων προς το Παρίσι, αλλά και προς τους άλλους δήμους της «μικρής στεφάνης» (petite couronne), καθώς επίσης και μεταξύ των δήμων της Plaine Commune. Η επέκταση και κατασκευή νέων δικτύων μεταφοράς τοπικής ή μητροπολιτικής κλίμακας συνοδεύεται επίσης από την ανάπλαση των δημόσιων χώρων γύρω από τους σταθμούς (CDT Plaine Commune, 2014, σ.31).

Ο στόχος αυτός σχεδιάζεται να επιτευχθεί μέσω της κατασκευής νέων μεταφορικών υποδομών στο πλαίσιο του Grand Paris. Έτσι, εκτός από την κατασκευή των νέων γραμμών μετρό 14, 15 και 16 περιλαμβάνεται η κατασκευή της νέας γραμμής τραμ Tangentielle Nord, μεταξύ Sartrouville και Noisy-Le-Sec, η οποία θα διασχίζει την Plaine Commune, μέσω των πιο περιφερειακών δήμων της και η επέκταση της γραμμής T8 από το σημείο που συναντά τη γραμμή 13 του μετρό στο Porte de Paris (Saint-Denis), μέχρι τη στάση Rosa Parks (Παρίσι), συνδέοντας το Παρίσι με τα προάστια μέσω τραμ. Επίσης, προβλέπονται παρεμβάσεις και έργα ανάπλασης γύρω από τους κύριους σταθμούς και αυτοκινητόδρομους.

Συγκεκριμένα, οι αναπλάσεις αυτές αφορούν το σταθμό RER του Saint-Denis, παρεμβάσεις στην οδική κυκλοφορία επί του αυτοκινητοδρόμου A1 στο ύψος της Porte de Paris, αλλά και δράσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση των αυτοκινητοδρόμων στον αστικό ιστό της περιοχής, όπως είναι η κατασκευή ανισόπεδης διάβασης πεζών και οχημάτων επάνω από τις σιδηροδρομικές γραμμές, στο ύψος του Landy-Pleyel. Σκοπός των δράσεων αυτών είναι η βελτίωση της προσβασιμότητας και προσπελασιμότητας της περιοχής, καθώς και η βελτίωση της συνδεσιμότητας μεταξύ των διαφορετικών σημείων της περιοχής, ειδικά σε αναφορά προς τα σημεία εκείνα που αποτελούν συγκοινωνιακούς κόμβους. Υποστηρίζεται ότι με την

υλοποίηση των δράσεων θα ενισχυθεί η ποιότητα του δημόσιου χώρου και του τοπίου της περιοχής συνολικά. (CDT Plaine Commune, 2014, σσ.95 - 122).

Επίσης, τίθεται ο στόχος της οικολογικής βιωσιμότητας, ο οποίος στοχεύει διακηρυκτικά στην ανάπλαση της περιοχής με όρους βελτίωσης της ποιότητας ζωής και μετάβασης στη βιώσιμη ανάπτυξη προς όφελος των κατοίκων και των εργαζόμενων της περιοχής (CDT Plaine Commune, 2014, σ. 32). Το σχέδιο οικολογικής ανάπτυξης της Plaine Commune αναλύεται σε ένα σύνολο επιμέρους σχεδίων ανάπλασης στις γειτονιές, τα οποία αποσκοπούν στη διατήρηση και τη βελτίωση των χώρων πρασίνου τοπικής και υπερτοπικής εμβέλειας, την ενεργειακή μετάβαση και την κατασκευή νέων αθλητικών εγκαταστάσεων. Σημαντικότερα πεδία παρεμβάσεων αποτελούν οι περιοχές Arc Nord, Seine Revolte, Babcock Six Routes, La Plaine Sud/ Centre d' Aubervilliers, όπου πρόκειται να κατασκευαστεί και το νέο στάδιο υγρού στίβου στο Aubervilliers (CDT Plaine Commune, 2014, σσ. 123- 189).

Οι παραπάνω περιοχές αποτελούν τις μείζονες περιοχές αναπλάσεων στην Plaine Commune με στόχο την ενίσχυση της ανάπτυξης συνολικά της περιοχής, μέσω της δημιουργίας ισχυρών νέων πόλων στο εσωτερικό της. Βασικό στοιχείο των αναπλάσεων είναι κατά μείζονα λόγο η κατασκευή περίπου 70.000 νέων κατοικιών, καθώς και νέων γραφειακών χώρων, με 1,67 αρχικό λόγο κατοικιών/γραφεία. Εκτός αυτών, προβλέπεται συνοδευτικά και η κατασκευή χώρων συλλογικού ενδιαφέροντος και ψυχαγωγίας, ξενοδοχεία και βέβαια η φροντίδα του φυσικού περιβάλλοντος, στο οποίο εντάσσονται αυτές οι αναπλάσεις. Προκειμένου για την πραγματοποίηση αυτών των παρεμβάσεων απαιτείται η κινητοποίηση της διαθέσιμης γης της περιοχής, για την οποία η Plaine Commune υιοθετεί ένα πλάνο (Plan Stratégique Foncier) που σε ό,τι αφορά τη δημόσια γη βασίζεται στο νόμο n° 2013 – 61 της 18^{ης} Ιανουαρίου 2013, σχετικά με την αξιοποίηση των δημόσιων εκτάσεων για κατοίκηση και των συνακόλουθων προβλέψεων για την κοινωνική κατοικία (CDT Plaine Commune, 2014, σ. 186).

Συνεχίζοντας, ως προς την πολιτική κατοικίας, ο στόχος τοποθετείται στην προσφορά λύσεων στο ζήτημα της πρόσβασης σε κατοικία προσιτού κόστους για τους ήδη εγκατεστημένους στην Plaine Commune, αλλά και για την προσέλκυση εργαζομένων στις επιχειρήσεις, όπως και στην υποστήριξη του νέου πανεπιστημιακού κάμπους (Campus Condorcet) που πρόκειται να κατασκευασθεί στην περιοχή του Aubervilliers. Αναλυτικά, το στρατηγικό σχέδιο για την κατοικία εξειδικεύει τη διαδικασία ανέγερσης νέων

κατοικιών, κατανέμοντας την κατασκευή 3200 κατοικιών κατ' έτος και μέχρι το 2015 και 4200 κατοικιών κατ' έτος, μεταξύ 2016-2030, από τις οποίες το 40% προορίζεται να διατεθεί για κοινωνική κατοικία (CDT Plaine Commune, 2014, σ. 190)

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι το ποσοστό συμμετοχής της κοινωνικής κατοικίας αναφέρεται σε μέσο όρο για την περιοχή, καθώς στις διάφορες μεμονωμένες περιπτώσεις μπορεί αυτό να διαφέρει. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της ανάπτυξης στην περιοχή του Fort d'Aubervilliers που προαναφέραμε, το ποσοστό συμμετοχής της κοινωνικής κατοικίας ορίζεται σε 30% των υπό κατασκευή νέων κατοικιών. Επίσης, πρέπει να αναφέρουμε ότι η κοινωνική κατοικία διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες, απευθυνόμενη σε διαφορετικές κοινωνικές-εισοδηματικές κατηγορίες. Η υπογραφείσα δέσμευση για την κατανομή των κοινωνικών κατοικιών είναι κατά 30% PLAI,²¹ 50% PLUS,²² 20% PLS.²³ Τέλος, προβλέπεται κατασκευή φοιτητικών κατοικιών για το Campus Condorcet, καθώς εκτιμάται ότι η μεταφορά κεντρικών πανεπιστημίων στο Aubervilliers θα φέρει στην περιοχή 40000 φοιτητές, συνεπώς μερίδα αυτών θα χρειαστεί στέγη εντός του κάμπους (CDT Plaine Commune, 2014, σσ. 190 - 201)

Επίσης, ο σχεδιασμός για την κατοικία περιλαμβάνει και επανακατοίκηση μέχρι τώρα ακατάλληλων κατοικιών και κτιρίων του Saint-Ouen, του Saint-Denis και του Aubervilliers, δηλαδή των παλαιότερων πόλεων της περιοχής που διατηρούν κτιριακό απόθεμα από τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η ιδέα πίσω από αυτή την ανάπτυξη των παλαιότερων κατοικιών είναι η αντιμετώπιση των υποβαθμισμένων συνθηκών στέγασης που ορίζει η «ανθυγιεινή κατοικία» (logement insalubre). Συνδέεται δε με ένα εθνικό σχέδιο για την «ανθυγιεινή κατοικία» -στη βάση σχετικού νόμου (Loi 1/08/2003) για το μετασχηματισμό των αστικών συνοικιών- το λεγόμενο Εθνικό Πρόγραμμα για την Αστική

²¹ PLAI (Prêt Locatif Aidé d'Insertion): Πρόκειται για τον τύπο της κοινωνικής κατοικίας που απευθύνεται στις πολύ χαμηλές εισοδηματικές κατηγορίες, των οποίων το εισόδημα δεν ξεπερνά το 60% εκείνου που απαιτείται για την ένταξή τους στην κατηγορία PLUS. Τα ενοίκια αυτής της κατηγορίας είναι τα χαμηλότερα που προβλέπονται για κάθε αστική ενότητα, ενώ τα μέγιστα τους όρια καθορίζονται από το κράτος.

²² PLUS (Prêt Locatif à Usage Social): Πρόκειται για την κατηγορία κορμού της κοινωνικής κατοικίας, η οποία χρηματοδοτείται από το Caisse des Dépôts. Τα ενοίκια υπόκεινται επίσης σε πλαφόν, ωστόσο είναι προσαυξημένα σε σχέση με την κατηγορία PLAI.

²³ PLS (Prêt Locatif Social): Η κατηγορία αυτή απευθύνεται στα μεσαία στρώματα, μη όντας ουσιαστικά «κοινωνική». Αυτό γιατί προκειμένου να ενταχθεί κανείς σε αυτή θα πρέπει να διαθέτει εισόδημα 30% μεγαλύτερο από εκείνο που αποτελεί κριτήριο επιλεξιμότητας για την ένταξη στην κατηγορία PLUS (Dietrich-Ragon, 2013, σ.22).

Αναζωογόνηση (PNRU). Στόχευση του Προγράμματος αποτελεί ακριβώς η ανάπλαση των υποβαθμισμένων συνοικιών των πόλεων, όπου ένα ποσοστό της τάξης του 20 -40% των κτιρίων κατοικιών χαρακτηρίζονται ανεπαρκείς. Μέσω των επισκευών των κατοικιών και των αναπλάσεων των συνοικιών επιδιώκεται διακηρυκτικά η διαφοροποίηση των αστικών λειτουργιών, η ενίσχυση της κοινωνικής μείξης και η σύγκλιση τελικά των συνοικιών αυτών με την υπόλοιπη πόλη. Η Plaine Commune αναλαμβάνει ενεργό δράση ενάντια στην «ανθυγιεινή κατοικία» έχοντας θέσει σε εφαρμογή ένα μεγάλης έκτασης και μακρόπνοο πρόγραμμα επισκευών σε «ακατάλληλα» κτίρια (Plaine Commune, 2015).

Το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» εντάσσει επίσης ως πυλώνα του την ενίσχυση της απασχόλησης στην Plaine Commune. Ο στόχος που τίθεται συνίσταται σε δράσεις ενάντια στους φραγμούς στην εργασία που αντιμετωπίζουν οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες της περιοχής, με υψηλότερα από το μέσο όρο ποσοστά ανεργίας, δηλαδή νεοεισερχόμενοι/ες μετανάστες/τριες, γυναίκες και νέοι/ες. Για το σκοπό αυτό προβλέπονται ως βασικές δράσεις, η ενθάρρυνση της εκμάθησης της γαλλικής γλώσσας για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες/τριες, η βελτίωση στην πρόσβαση σε φύλαξη των παιδιών, με στόχο την ενθάρρυνση της γυναικείας απασχόλησης και το συνδυασμό επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, καθώς και η βοήθεια απόκτησης άδειας οδήγησης για την αύξηση των μετακινήσεων των κατοίκων της περιοχής. Η πολιτική απασχόλησης συνοδεύεται από μια πολιτική κοινωνικής ανάπτυξης που αποσκοπεί στη συμπερίληψη των κατοίκων εκείνων που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες (CDT Plaine Commune, 2014, σ.82). Το σχέδιο αυτό περιλαμβάνει επιμέρους δράσεις που στοχεύουν στην ανάπτυξη τόπων εργασίας, την ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, την εκπαίδευση και καινοτομία, την ψηφιακή οικονομία και την ψηφιοποίηση των υπηρεσιών (CDT Plaine Commune, 2014, σσ.202 - 223).

Τέλος, ερχόμαστε στον πυρήνα του σχεδίου, το σκοπό για τον οποίο συντάχθηκε και υπογράφηκε από τους εκπροσώπους του κράτους και της αυτοδιοίκησης. Το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» προβλέπει μέσα και δράσεις για την ενίσχυση της πολιτιστικής παραγωγής και των δημιουργικών δραστηριοτήτων. Στόχο αποτελεί η ενίσχυση των πολιτιστικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων και η συνάρθρωσή τους σε cluster. Η διαφορά μεταξύ του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης από το σχέδιο Blanc βρίσκεται στην αλλαγή της ιεράρχησης, δηλαδή η επίκληση στον πολιτισμό και τη δημιουργικότητα

γίνεται εδώ με σκοπό την εξυπηρέτηση πρώτα για την «ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής» και την «προσωπική και συλλογική χειραφέτηση», χωρίς ωστόσο να παραμελείται η συμβολή της Plaine Commune ως Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας στην «ελκυστικότητα» και ακτινοβολία του Grand Paris (CDT Plaine Commune, 2014, σσ. 90-91).

Στο Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης αναγνωρίζεται ότι η Plaine Commune διαθέτει ήδη ένα ικανοποιητικό απόθεμα πολιτιστικών χώρων, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται οι χώροι που λειτουργούν με τη φροντίδα της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες και οι «εναλλακτικοί», «μη τυπικοί» ή «συνεργατικοί», όπως αναφέρονται πολιτιστικοί χώροι. Το ζήτημα που τίθεται είναι το πώς αυτοί θα συναρθρωθούν σε ένα δίκτυο που θα αποτελέσει το μοχλό για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Επιπλέον, ως ζήτημα μπαίνει και η περισσότερο ισόρροπη ανάπτυξή τους στο γεωγραφικό χώρο της Plaine Commune, καθώς επίσης το να δοθεί χώρος και σε άλλες μορφές καλλιτεχνικής δραστηριότητας και πολιτιστικών πρακτικών.

Ως προς την εφαρμογή αυτού του σχεδίου, η Plaine Commune θέτει πέντε σημεία-άξονες για την πραγματοποίηση της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Καταρχάς, εντάσσει στο κέντρο τους υφιστάμενους «συνεργατικούς» πολιτιστικούς χώρους, μέσω της ενίσχυσης της λειτουργίας τους και της διασύνδεσής τους για την ανάπτυξη κοινών πολιτιστικών δράσεων, ενώ ταυτόχρονα γίνεται αναφορά στην ανάπτυξη των λεγόμενων συνεργατικών χώρων (co-working spaces) και θερμοκοιτίδων. Η ιδιαίτερη συνεισφορά της αυτοδιοίκησης βρίσκεται στην κινητοποίηση της διαθέσιμης γης, ώστε να δοθεί σε χώρους που στοχεύουν στην πολιτιστική και καλλιτεχνική δημιουργία, την υποστήριξη στο εκδηλωμένο ενδιαφέρον δημιουργίας ενός συνεργατικού σχήματος (SCIC) και εν γένει στην υποστήριξη νέων αναδυόμενων χώρων – όπως αναφέρεται σε σημείο του κειμένου στο πρότυπο του 6B (CDT Plaine Commune, 2014, σσ.204-205).

Στον πυρήνα της τοπικής αυτοδιοίκησης για το μετασχηματισμό της Plaine Commune σε «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» βρίσκονται επίσης οι δημοτικές βιβλιοθήκες και βιβλιοθήκες πολυμέσων (médiathèques). Με ένα δίκτυο 25 βιβλιοθηκών πολυμέσων και 3 κινητές δανειστικές βιβλιοθήκες (bibliobus), οι αυτοδιοικητικές αρχές της περιοχής επιχειρούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση των καθημερινών πολιτιστικών πρακτικών, απευθυνόμενες έτσι στο σύνολο των κατοίκων της περιοχής, ενώ στην επόμενη φάση η έμφαση δίνεται στην

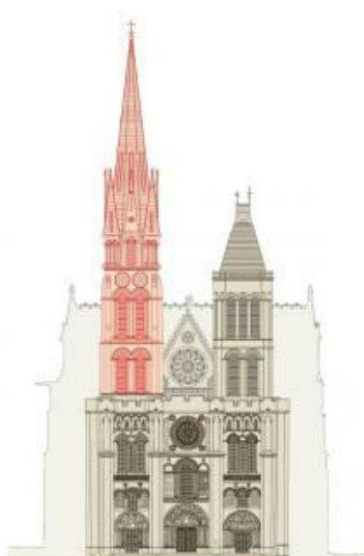
προσέλκυση του περισσότερο νεανικού και με χαμηλή δυνατότητα πρόσβασης στον πολιτισμό κοινού (CDT Plaine Commune, 2014, σσ. 238-239).

Η πολιτιστική και δημιουργική οικονομία προσεγγίζεται και στη διάστασή της αγοράς εργασίας, καθώς με το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης επιχειρείται η δημιουργία των προϋποθέσεων για τη σύνδεση προσφοράς και ζήτησης εργασίας στον κλάδο της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας στην περιοχή. Επιδιώκεται δηλαδή η σύνδεση μεταξύ των διάφορων δρώντων της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας με τους/τις επαγγελματίες του κλάδου και τους/τις ενδιαφερόμενους/ες της περιοχής να ενταχθούν σε αυτόν. Η κατάρτιση και εκπαίδευση, η πληροφόρηση και δημιουργία διασυνδέσεων, η ενθάρρυνση κοινών ημερίδων εργασίας για τον ευρύτερο κλάδο και η διοργάνωση φεστιβάλ ως σημείων συνάντησης των διάφορων δρώντων της πολιτιστικής οικονομίας. Για την εκπαίδευση προβλέπεται ιδιαίτερα η αξιοποίηση του Université Paris VIII με τον τομέα σπουδών τέχνης που λειτουργεί σε αυτό, ενώ εκτιμάται ότι η έλευση του Campus Condorcet θα δώσει τη δυνατότητα πολλαπλασιασμού των δυνατοτήτων σύνδεσης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και δρώντων της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας, μέσω της προσφοράς προγραμμάτων αρχικής και δια βίου εκπαίδευσης (CDT Plaine Commune, 2014, σσ.214-216).

Η επίκληση του πολιτισμού για τη συμβολή στην ελκυστικότητα του Grand Paris δεν προβλέπεται μόνο έμμεσα από τις υφιστάμενες δραστηριότητες της σύγχρονης πολιτιστικής οικονομίας. Η πολιτιστική κληρονομιά και η αξιοποίησή της τίθενται και αυτές στο πλαίσιο του σχεδίου για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Η διαδικασία αυτή κρίνεται από τους εμπνευστές του σχεδίου ως σημαντική, αφενός για λόγους συγκρότησης μιας θετικής ταυτότητας για την Plaine Commune που να κινητοποιεί τους κατοίκους της περιοχής, όσο και για τη συμβολή της στην ανάπτυξη μιας πολιτιστικής δυναμικής και ελκυστικότητας για την περιοχή.

Η διαδικασία αυτή εντάσσεται επιπλέον σε μια στρατηγική ανάπτυξης του δημιουργικού τουρισμού μέσω της αξιοποίησης της πολύμορφης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, της δημιουργίας νέων τουριστικών προϊόντων, της πολυεθνικής κουζίνας, της ανάπτυξης των καλλιτεχνικών και δημιουργικών επαγγελμάτων και βέβαια μέσω των εργασιών επισκευής των κτιρίων πολιτιστικού ενδιαφέροντος, με εμβληματικό παράδειγμα τις εργασίες

στη Βασιλική του Saint-Denis (για την επαναφορά του δεύτερου κωδωνοστασίου) ή τέλος αναπλάσεις περιοχών ενδιαφέροντος, όπως είναι η περίπτωση της Marché aux Pucés.

Εικόνα 7.1: Το σχέδιο για την αναστήλωση του δεύτερου και ψηλότερου κωδωνοστασίου της Βασιλικής του Saint-Denis που αφαιρέθηκε το 1847. Πηγή: www.tourisme93.com **Εικόνα 7.2:** Ο πρόεδρος της Plaine Commune Patrick Braouezec και ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας François Hollande στην τελετή επανατοποθέτησης της πρώτης πέτρας του καμπαναριού της Βασιλικής στις 11/03/2017. Πηγή: www.facebook.com/LaFlecheStDenis τελευταία πρόσβαση 18.0.2017.

Οι δράσεις αυτές συνοδεύονται από την υιοθέτηση μιας πολιτιστικής και καλλιτεχνικής προσέγγισης στα έργα αστικής ανάπτυξης, σε όλο το φάσμα που εκτείνεται από το σχεδιασμό μέχρι την υλοποίηση των σημαντικότερων από αυτά, αλλά και των ατομικών ή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Η ιδέα της αισθητικής αξιοποίησης του αστικού χώρου αντλεί έμπνευση από το στόχο της αστικής ποιότητας ζωής που με τη σειρά της ερμηνεύεται από το μότο «να σκεφτούμε και να φτιάξουμε την πόλη διαφορετικά» (“*penser et construire la ville autrement*”) (CDT Plaine Commune, 2014, σ. 90).

Η διακηρυγμένη στόχευση αυτού του πυλώνα του Συμφώνου είναι η υλοποίηση ενός προγράμματος ονομαζόμενο ως “1% Territoire de la Culture et de la Création”, σύμφωνα με το οποίο για κάθε έργο που υλοποιείται στη περιοχή δημόσιο ή ιδιωτικό -σε οποιοδήποτε τομέα αναφοράς- θα πρέπει ένα ποσοστό 1% των προϋπολογισμένων πόρων του να κατευθύνεται στην καλλιτεχνική παρέμβαση και επένδυσή του. Αυτή η καλλιτεχνική επένδυση μπορεί να εμπνέεται

από όλες τις μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας, μπορεί να εφαρμόζεται σε μέρος ή στη συνολική επιφάνεια της καλυπτόμενης επιφάνειας, ακόμη και να απλώνεται ως ενιαίο καλλιτεχνικό θέμα σε μια γεωγραφική περιοχή ή σε ομοειδή υπό κατασκευή έργα (π.χ. τους σταθμούς του Grand Paris Express). Όπως τονίζεται στο κείμενο του Συμφώνου «η αρχιτεκτονική, τοπιακή και καλλιτεχνική ποιότητα, καθώς και η «βιωσιμότητά» της πρέπει να αποτελούν στοιχεία αναγνώρισης της περιοχής». Εν τέλει, από τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας πρόκειται να κριθεί η μελλοντική ελκυστικότητα και ακτινοβολία της περιοχής (CDT Plaine Commune, 2014, σσ. 228-230).

7.3. Η πολιτιστική ζωή της Plaine Commune και η περίπτωση των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων

Συνεκτικό αρμό του σχεδίου για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» αποτελεί η ενίσχυση των δραστηριοτήτων της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας. Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζουμε το πλαίσιο της πολιτιστικής ζωής της Plaine Commune που παρουσιάζει μια μακρά παράδοση στους δήμους της Plaine Commune. Ως προϊστορία, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την πολιτιστική ακτινοβολία της Basilique, ενώ στο πλαίσιο της ανάδειξής της σε βιομηχανική περιοχή, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη Marché aux Pucés σε κέντρο εμπορίας μεταξύ άλλων και πολιτιστικών έργων, κυρίως επίπλων, διακοσμητικών έργων και ζωγραφικών πινάκων. Ωστόσο, για τις ανάγκες της συγκεκριμένης μελέτης θα εντοπίσουμε ως τομή, την ανάδυση του «κόκκινου προαστίου», η οποία είναι συνυφασμένη με την ανάδειξη του πολιτισμού σε βασικό πυλώνα του αποκαλούμενου «δημοτικού κομμουνισμού». Για παράδειγμα, και εντελώς ενδεικτικά, όπως αναφέρει η Sarah Paron υπεύθυνη βιβλιοθήκης των “Laboratoires d’Aubervilliers”,

«Στο Aubervilliers, έδρασε μια σπουδαία πολιτική προσωπικότητα, ο Jack Rallite, πρώην κομμουνιστής δήμαρχος, ο οποίος ενθάρρυνε σε εξαιρετικό βαθμό τον πολιτισμό. Χάρη σε εκείνον που δημιουργήθηκαν χώροι όπως αυτός εδώ, ενώ και συνολικά στο Seine-Saint-Denis, λόγω του κομμουνιστικού παρελθόντος υπάρχουν τόσοι πολλοί πολιτιστικοί χώροι, καθώς υπήρχε πολιτική βούληση κάποια στιγμή να δημιουργηθούν χώροι όπως αυτός. Και αυτή η βούληση συνεχίζει να είναι παρούσα, ακόμη κι αν δεν είναι πια δήμαρχος.» (Sarah Paron, υπεύθυνη βιβλιοθήκης των Laboratoires d’Aubervilliers, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 08/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Οι κομμουνιστικές δημοτικές αρχές αναγνώρισαν την πρόσβαση του εργατικού πληθυσμού των προαστίων στα πολιτιστικά αγαθά, ως βασική κοινωνική ανάγκη. Σημαντικοί πολιτιστικοί θεσμοί, όπως για παράδειγμα το δίκτυο δημοτικών βιβλιοθηκών και μετέπειτα βιβλιοθηκών πολυμέσων (médiathèques) ή οι αίθουσες μουσικής και χορού των δήμων της Plaine Commune ανάγονται στην περίοδο της ακμής του κόκκινου προαστίου. Επίσης, το υπερτοπικού ενδιαφέροντος θέατρο Gérard Philippe στο Saint Denis ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1963, στο αρ νουβό κτίριο σε κεντρικό σημείο του Boulevard Jules Guesde, μετά από παραχώρηση της χρήσης του κτιρίου από την πλευρά του δήμου του Saint Denis και σήμερα αποτελεί μητροπολιτικής εμβέλειας θεατρική σκηνή.

Εικόνα 7.3: Η “Maison du Temps Libre” στο Stains, όπου φιλοξενούνται διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες της πόλης, καθώς και η δημοτική βιβλιοθήκη πολυμέσων (médiathèque). **Εικόνα 7.4:** Η “Médiathèque Ulysse” στο Saint Denis στη γειτονιά του μεγάλου συγκροτήματος κατοικιών “Cité du Franc Moisin”. **Εικόνα 7.5:** Η “Médiathèque Aimé Césaire” στο κτίριο του παλιού εργοστασίου “Mécano” στην Courneuve. Ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2011, αποτελώντας το 25 μέλος του δικτύου βιβλιοθηκών πολυμέσων της Plaine Commune. **Πηγή:** Από φωτογράφιση του συγγραφέα στις 30/04/2016, στις 6 και 7/07/2016 αντίστοιχα.

Πάνω σε αυτό το υπόβαθρο αναπτύσσεται μια νέα κίνηση τις τελευταίες δεκαετίες που σχετίζεται με την οικονομική και πληθυσμιακή μεταβολή, δημιουργώντας νέες, «από τα κάτω» κινήσεις καλλιτεχνικής έκφρασης των κομματιών του πληθυσμού που τοποθετούνται στο περιθώριο της νέας διαδικασίας μητροπολιτικοποίησης. Έτσι, μετά τη δεκαετία του '80 αναδύεται ένας νέος τύπος καλλιτεχνικής έκφρασης που δίνει το στίγμα της νέας πολιτιστικής ζωής, συνολικά των προαστίων του διαμερίσματος του Seine-Saint-Denis. Είναι η street art με το γκραφίτι να κυριαρχεί στο δημόσιο χώρο, μαζί με τη σλαμ ποίηση και τη ραπ και χιπ χοπ μουσική. Οι πόλεις της Plaine Commune αποτελούν βασικές πύλες για αυτή την κουλτούρα των γαλλικών προαστίων, θέση και ρόλο που κρατούν ακόμα.

Εικόνες 7.6, 7.7 και 7.8: Γκράφιτι στις όχθες του Canal Saint Denis. Στις πόλεις της Plaine Commune η street art είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη, χαρακτηρίζοντας τη σχέση της καλλιτεχνικής δημιουργίας με το δημόσιο χώρο στην περιοχή. **Πηγή:** Από φωτογράφιση του συγγραφέα στις 06/07/2016.

Η διαδικασία της αποβιομηχάνισης με τη συνακόλουθη εγκατάλειψη των παλαιών βιομηχανικών χώρων κίνησε πολύ έντονα το ενδιαφέρον εκπροσώπων της πολιτιστικής οικονομίας. Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στη δημιουργία του cluster του κλάδου της οπτικοακουστικής τεχνολογίας στο χώρο των Magasins Généraux, καθώς και της Cité du Cinéma στο Carrefour Pleyel. Ωστόσο, οι κενές εγκαταλειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις προσέλκυσαν επίσης το ενδιαφέρον «ανεξάρτητων», «εναλλακτικών» καλλιτεχνών, οι οποίοι μετά από μια μεγάλη περίοδο στασιμότητας άρχισαν να αποικούν παλαιούς εγκαταλειμμένους εργοστασιακούς και γραφειακούς χώρους.

Το φαινόμενο αυτό ξεκίνησε να καταγράφεται κατά τη δεκαετία του '90 και πιο έντονα την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, με την εμπέδωση της μετάβασης σε μια μεταβιομηχανική εποχή για την Plaine Commune. Τέτοιες ομάδες επισκευάζουν και επαναλειτουργούν τους άλλοτε εγκαταλειμμένους χώρους με νέα μορφή, δημιουργώντας χώρους πολιτιστικής παραγωγής που προσελκύουν σταδιακά και άλλους καλλιτέχνες, όπως και φιλότεχνο κοινό τόσο των προαστίων, αλλά κυρίως Παριζιάνων που αναζητούν κάτι «διαφορετικό», συντείνοντας στη δημιουργία πόλων «εναλλακτικής» πολιτιστικής παραγωγής και κατανάλωσης πέραν του Περιφερειακού.

Τέτοιοι χώροι βρίσκονται ήδη σε λειτουργία εδώ και αρκετά χρόνια στους μεγάλους δήμους της περιοχής που συνορεύουν με το Δήμο του Παρισιού. Αναφέρονται συχνά είτε ως «μη τυπικοί πολιτιστικοί χώροι» (lieux atypiques) είτε ως «ενδιάμεσοι χώροι» (lieux intermédiaires), όρος που χρησιμοποιείται για να καταδείξει την «εναλλακτική» τους

φυσιογνωμία, όντας μη «συμβατικοί» και ταυτόχρονα μη «ανταγωνιστικοί» πολιτιστικοί χώροι. Θα προχωρήσουμε σε μια αναλυτική παρουσίαση των στοιχείων της λειτουργίας τους, καθώς είναι από τους πλέον σημαντικούς δρώντες στην υλοποίηση του σχεδίου για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας - πέραν της τοπικής αυτοδιοίκησης- και για τον εξής λόγο. Όπως προέκυψε από συνέντευξη με τη Valentine Roy, στελέχους της Plaine Commune και υπεύθυνης για τον πολιτισμό,

«η συνεργασία της Plaine Commune με τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες είναι αδύναμη. Έχουν την έδρα τους στην Plaine Commune, χρησιμοποιούν το έδαφός της, όμως είναι ανεξάρτητες. Θα θέλαμε να συνδέσουμε όλους τους δρώντες μεταξύ τους, αλλά αυτή τη στιγμή δεν μπορούμε να καταφέρουμε κάτι τέτοιο. Τα κίνητρα αυτών των επιχειρήσεων για εγκατάσταση στην Plaine Commune είναι καθαρά οικονομικά, είναι η χρήση της γης. Επιπλέον, δεν μιλάμε την ίδια γλώσσα, ενώ δεν φαίνεται να χρειάζονται τους δημόσιους φορείς» (Valentine Roy, στέλεχος της Plaine Commune με αρμοδιότητα τον Πολιτισμό, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 20/07/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Στο πλαίσιο που περιγράφεται εδώ, οι «μη τυπικοί» πολιτιστικοί χώροι αποκτούν ένα χαρακτήρα μοναδικού -δια της μεθόδου του αποκλεισμού- συνομιλητή, πέραν των δημοτικών πολιτιστικών χώρων που όπως θα καταδειχθεί και στη συνέχεια αποκτά χαρακτηριστικά προνομιακού συνομιλητή. Από τους μη τυπικούς πολιτιστικούς χώρους, ο πιο γνωστός και χαρακτηριστικός είναι το “6B” που λειτουργεί από το 2010 στα παλιά γραφεία της εταιρείας Alstom και στεγάζει περίπου διακόσιους καλλιτέχνες στο πολυώροφο κτίριο που βρίσκεται ανάμεσα στο κανάλι του Saint-Denis και το Σηκουάνα (www.le6b.fr). Η “Briche forraine”, κάποια μέτρα πιο μακριά, επίσης στο Saint-Denis, λειτουργεί στις εγκαταστάσεις της παλιάς σιδηροδρομικής “Briche” και φιλοξένησε τον πρώτο καλλιτέχνη στα τέλη της δεκαετίας του ’90, ενώ σήμερα πενήντα με εξήντα καλλιτέχνες συστεγάζονται στα διαφορετικά θεματικά ατελιέ της (www.bricheforaine.wordpress.com).

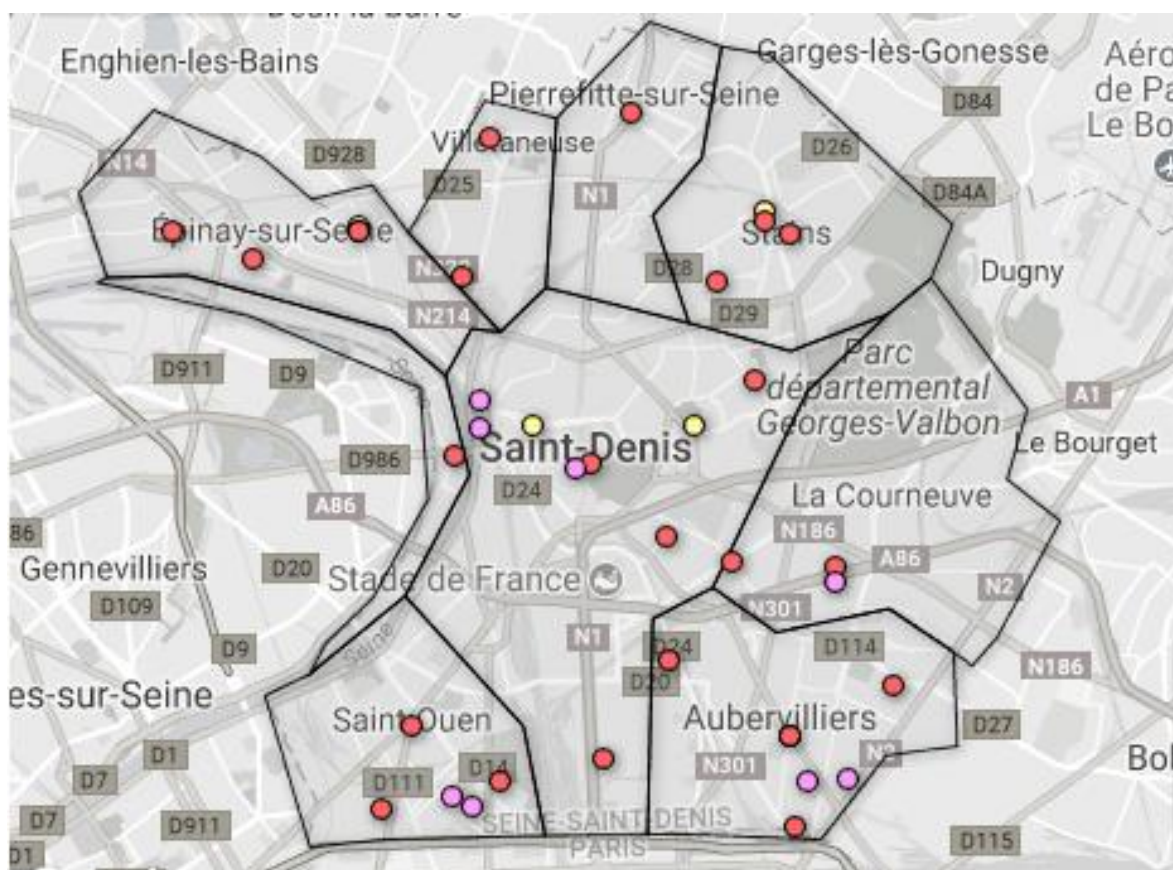
Τα “Laboratoires d’Aubervilliers” στον ομώνυμο γειτονικό δήμο ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία του δήμου του Aubervilliers, σε παλιό βιομηχανικό χώρο στην ιστορική συνοικία της πόλης Quatre Chemins. Τα “Laboratoires d’Aubervilliers” διαφέρουν από τους ενδιάμεσους, μη τυπικούς πολιτιστικούς χώρους καθώς έχουν μια φυσιογνωμία πλησιέστερη στους θεσμοποιημένους πολιτιστικούς χώρους, ενώ λειτουργούν περισσότερο στη βάση επιχορηγήσεων, και φιλοξενούν περιορισμένο αριθμό καλλιτεχνών κάθε χρόνο, κατόπιν επιλογής (www.leslaboratoires.org). Η “Villa Mais d’Ici”, επίσης στο Aubervilliers, λίγα μέτρα

παραπάνω από τα “Laboratoires” ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2003 και φιλοξενεί περίπου 20 μόνιμους καλλιτέχνες – σκηνοθέτες, περφόρμερς, εικονολήπτες, φωτογράφους, μαριονετίστες, χορευτές (www.villamaisdici.org).

Στο Saint-Ouen υπάρχουν δύο χώροι με τα χαρακτηριστικά των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων: το “Mains d’Œuvres” που ξεκίνησε τη λειτουργία του το 2001, στις εγκαταστάσεις του πολιτιστικού/αθλητικού κέντρου της βιομηχανίας Valéo και που την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας πεδίου, βρισκόταν σε διαδικασία μετεγκατάστασης στο δήμο του Saint-Denis, έπειτα από μη ανανέωση της μίσθωσης που είχε συνάψει με το δήμο του Saint-Ouen (www.mainsdoeuvres.org).²⁴ Τα “Ateliers Wonder” στο Marché aux Puces είναι ο νεότερος «μη τυπικός» πολιτιστικός χώρος στην Plaine Commune. Εγκαινιάστηκε την άνοιξη του 2016 στις εγκαταστάσεις του εργοστασίου μπαταριών Liebert, κοντά στη Marché aux Puces (www.lewonder.com).

Τέλος, η δυναμική των εγχειρημάτων αυτού του τύπου δεν έχει μειωθεί, καθώς ήδη ετοιμάζεται η λειτουργία αντίστοιχου χώρου στο παλιό εργοστάσιο Babcock στην Courneuve, ενώ ταυτόχρονα οι αυτοδιοικητικές αρχές της Plaine Commune ενθαρρύνουν τη δημιουργία ενός πολυχρηστικού πολιτιστικού-αθλητικού συγκροτήματος στη Villateneuse, επεκτείνοντας τις σχετικές δραστηριότητες και προς τους πιο περιφερειακούς δήμους της Plaine Commune.

²⁴ Η περίπτωση της μετεγκατάστασης των Mains d’Œuvres παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς άρχισε να συζητείται με την εκλογή της νέας –και για πρώτη φοράς προερχόμενης από τη δεξιά– δημοτικής αρχής το 2014, η οποία δεν φάνηκε ιδιαίτερα θετική απέναντι στα Mains d’Œuvres και την πολιτιστική τους συμβολή, με το σκεπτικό ότι δεν εντάσσεται στην «πολιτιστική παράδοση της περιοχής». Η στάση αυτή καταδεικνύει ότι παρά τη δέσμευση συνολικά της Plaine Commune στον πολιτισμό ως παράγοντα κοινωνικής συνοχής, είναι δυνατό στους επιμέρους δήμους και στις διαφορετικές αυτοδιοικητικές παρατάξεις να γίνεται αντιληπτός με πολύ διαφορετικό τρόπο.

Χάρτης 7.1: Κατανομή των πολιτιστικών χώρων στην Plaine Commune. Με μωβ απεικονίζονται οι μη τυπικοί πολιτιστικοί χώροι, με κόκκινο οι médiathèques, ενώ με κίτρινο άλλοι πολιτιστικοί χώροι (θέατρα, αίθουσες χορού). Ιδία κατασκευή, με την ανεκτίμητη βοήθεια της Κατερίνας Σταματοπούλου.

Οι παραπάνω χώροι παρουσιάζουν διαφορές στον τρόπο λειτουργίας τους, όμως παρουσιάζουν ως κοινό στοιχείο τη μη κερδοσκοπική λειτουργία τους και την αυτονομία τους από τους κρατικούς και αυτοδιοικητικούς φορείς, καθώς και τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Πρέπει να αναφερθεί ότι δεν αποτελούν καταλήψεις καλλιτεχνών, αλλά έχουν πραγματοποιήσει την εγκατάστασή τους είτε μετά από παραχώρηση του χώρου με χαμηλό ενοίκιο από τους ιδιοκτήτες των κτιρίων, όπως είναι οι περιπτώσεις του “6B” και του “Le Wonder”, είτε μέσω συνεργασίας και ευνοϊκής ενοικίασης από τους δήμους της περιοχής, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των Mains’ d’Œuvres. Αντλούν τα έσοδά τους από διάφορες πηγές: ενοικίαση ατελιέ, δημοτικές, διαμερισματικές ή και περιφερειακές επιχορηγήσεις, καθώς και έσοδα από τη διοργάνωση πολιτιστικών γεγονότων και φεστιβάλ. Στο πλαίσιο συνέντευξης με το Julien Belair, συντονιστή του πιο γνωστού πολιτιστικού χώρου της ευρύτερης περιοχής, του 6B, αναφέρει για τη λειτουργία του τα ακόλουθα, ενδεικτικά και για τους υπόλοιπους χώρους,

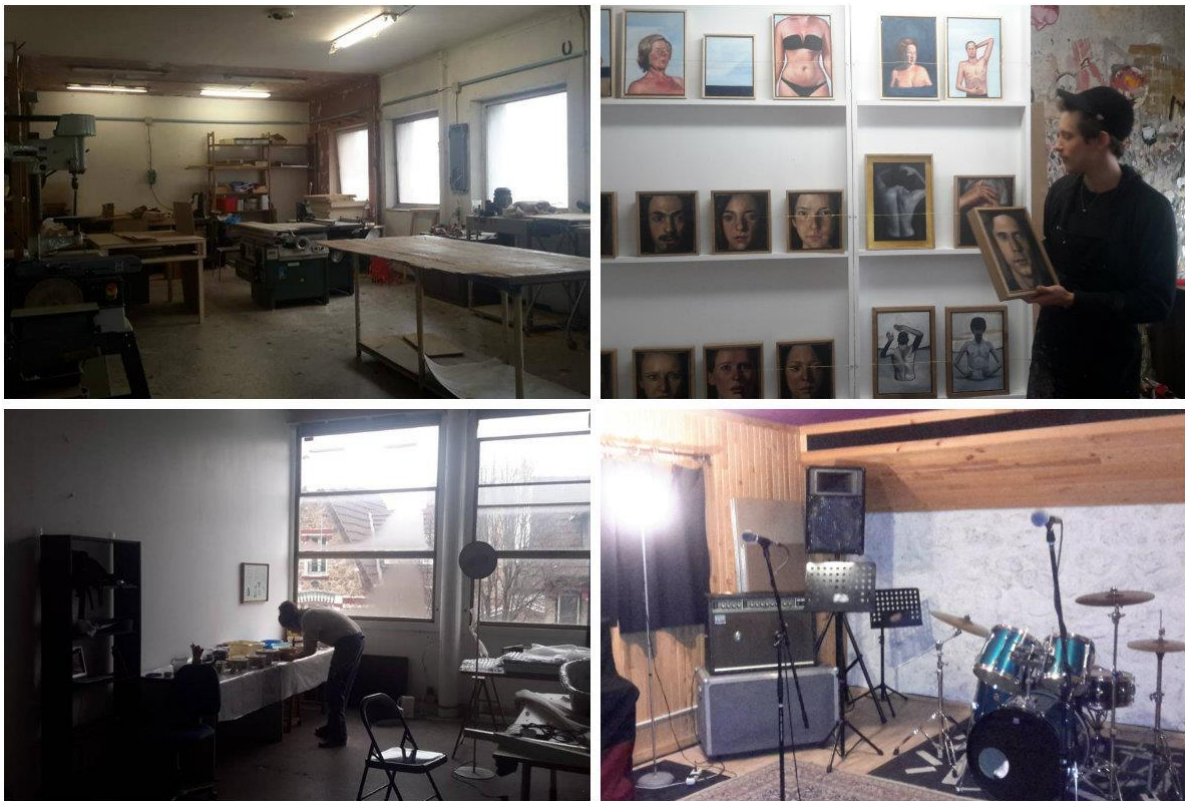
«Το κτίριο ανήκει στην ARDI S.A. μια κατασκευαστική εταιρεία που ανακατασκευάζει τη γύρω γειτονιά. Πληρώνουμε ενοίκιο εκτός από τα δύο τελευταία χρόνια που πληρώνουμε για τις εργασίες επισκευής του κτιρίου. Για παράδειγμα, την προηγούμενη χρονιά αλλάξαμε ασανσέρ και πληρώσαμε τις εργασίες επισκευής της στέγης...πληρώνουμε τα κόστη διατήρησης του κτιρίου. Στην αρχή, όταν ξεκινούσαμε, λαμβάναμε επιχορήγηση, όμως πλέον οι ένοικοι καλλιτέχνες πληρώνουν μια συμμετοχή για το χώρο που καταλαμβάνουν. Το συνολικό ποσό ανέρχεται στο μισό του προϋπολογισμού μας, ο οποίος είναι περίπου 900.000 ευρώ το χρόνο, από τα οποία 450.000 καταβάλλονται από τους ενοίκους, 15% προέρχονται από επιχορηγήσεις, ενώ το υπόλοιπο 30% προκύπτει από έσοδα των εκδηλώσεών μας, όπου πουλάμε μπίρες κτλ.» (Julien Belair, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου "Le6B", από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 28/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Στους παραπάνω χώρους φιλοξενούνται διάφορες δραστηριότητες της πολιτιστικής παραγωγής, καθώς και κατανάλωσης πολιτιστικών αγαθών ή μορφών ψυχαγωγίας. Εικαστικοί, αρχιτέκτονες και ντιζάινερς, video artists μουσικοί, χορευτές, σκηνοθέτες, ηθοποιοί, περφόρμερς, street artists κ.α. στεγάζονται σε ατομικά ή συλλογικά ατελιέ και στούντιο, για μικρά χρονικά διαστήματα ή σε πιο μόνιμη βάση, αναπτύσσοντας μεταξύ τους συνέργειες. Όπως αναφέρει ο Wael Sghier από το δίκτυο MAAD 93,

«Μοιραζόμαστε το ίδιο εργαστήριο με γραφίστες και μικρές επιχειρήσεις μουσικής παραγωγής, αφού σχεδόν όλοι οι ένοικοι εδώ μέσα [Mains d'Œuvres] συνδέονται με τη μουσική. Έτσι, αυτή η σύνδεση ειδικά με όσους βρίσκονται στο εργαστήριό μας, αλλά και τους καλλιτέχνες που δουλεύουν στα διπλανά εργαστήρια, διευκολύνει σημαντικά τη δουλειά μας, στην πραγματικότητα δουλεύουμε πολύ μαζί» (Wael Sghier, υπεύθυνος επικοινωνίας του δικτύου MAAD 93 με έδρα το χώρο "Mains d'Œuvres", από συνέντευξη με το συγγραφέα τη 01/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Η προέλευση των καλλιτεχνών που δραστηριοποιούνται στους παραπάνω χώρους είναι πολυσυλλεκτική. Πρόκειται για άντρες και γυναίκες διαφορετικών ηλικιών και εθνοτήτων, χωρίς να προκύπτει αναγκαία ένα κοινό προφίλ των καλλιτεχνών που δραστηριοποιούνται στην Plaine Commune, παρά η σύνδεση που μοιράζονται με τους υπόλοιπους που βρίσκονται στον ίδιο χώρο. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Nicolas Obadia, συντονιστής του 60adada,

«Εδώ, εργάζονται άντρες και γυναίκες, καλλιτέχνες και χειροτέχνες της περιοχής. Συνεπώς, δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο προφίλ. Υπάρχουν μαύροι, κάποιοι από το Μαγκρέμπ, είμαστε κυρίως κάτοικοι του κέντρου του Saint-Denis, ένας κόσμος που έχει γεννηθεί τη δεκαετία του '60, δηλαδή η γενιά μετά το 68, αρκετά κουλ, ανοιχτόμυαλοι και ταλαντούχοι» (Nicolas Obadia, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου "60adada", από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 24/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Εικόνες 7.9 και 7.10: Ατελιέ στον πολιτιστικό χώρο και κολεκτίβα καλλιτεχνών “Le Wonder”. **Εικόνες 7.11**

και 7.12: Ατελιέ και στούντιο ηχογράφησης στον πολιτιστικό χώρο “Les Mains d’Œuvres”.

Πηγή: Από φωτογράφιση του συγγραφέα στις 19/03/2016.

Ωστόσο, προκύπτουν αφενός διαφοροποιήσεις ανάλογα με το προφίλ του κάθε πολιτιστικού χώρου, όπως και τελικά επικρατούσες ομάδες στη σύνθεση του πληθυσμού του. Έτσι, ενώ στο 60adada δραστηριοποιούνται κυρίως καλλιτέχνες με βάση τους κυρίως την πόλη του Saint-Denis, ενώ στα “Laboratoires d’Aubervilliers” φιλοξενούνται ως επί το πλείστο καλλιτέχνες και καλλιτέχνιδες από το εξωτερικό στη βάση ενός συμβολαίου ορισμένης χρονικής διάρκειας για την υλοποίηση ενός project. Στους υπόλοιπους χώρους –ιδιαίτερα στο “6B” και το “Wonder”- βλέπουμε να επικρατεί η δραστηριοποίηση νέων δημιουργών, που δεν κατάγονται ή δεν διαμένουν στην περιοχή, αλλά προσελκύονται από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η γειτνίαση με άλλους καλλιτέχνες και καλλιτέχνιδες και η avant-garde ατμόσφαιρα.

Συνέργειες όμως αναπτύσσονται και ανάμεσα στους πολιτιστικούς χώρους με συνεργασίες ανάμεσα σε καλλιτέχνες από διαφορετικά ατελιέ και τη διοργάνωση κοινών εκδηλώσεων. Στο πλαίσιο των δημόσιων εκδηλώσεων των μη τυπικών πολιτιστικών χώρων παρατηρούμε και τη σύνδεσή τους με τους κατοίκους των περιοχών και την τοπική

αυτοδιοίκηση. Ωστόσο, αυτές οι σχέσεις δεν αναπτύσσονται ούτε ομαλά ούτε με τον ίδιο τρόπο σε κάθε περιοχή και σε κάθε πολιτιστικό χώρο. Έτσι, καταρχάς πρέπει να σημειώσουμε ότι η πολιτιστική ζωή είναι άνιση μεταξύ των πόλεων που συναποτελούν την Plaine Commune. Όπως αναφέρει για παράδειγμα ο Julien Bellair του “6B”,

«Οι πόλεις μεταξύ τους διαφέρουν σημαντικά. Στη Villetaneuse, το Pierrefitte, το Stains, δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα. Υπάρχουν τόσες διαφορές ανάμεσα στο Saint-Denis και το Saint-Ouen όσες και ανάμεσα στο Saint-Denis και το Stains. Οι πόλεις διαφέρουν μεταξύ τους, καθώς είναι διαφορετικά τοποθετημένες σε σχέση με το Παρίσι, και διαθέτουν διαφορετική ιστορία. Κάποιες φορές δεν υπάρχει ένα κέντρο της πόλης, δηλαδή αυτό που υπάρχει στο Saint-Denis δεν υπάρχει εκεί. Στην πραγματικότητα, το Saint-Denis είναι ένας πόλος βόρεια του Παρισιού» (Julien Belair, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου “Le 6B”, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 28/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Όμως και η σύνδεση των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων με τους κατοίκους δεν προκύπτει ακριβώς, ευθέως και άμεσα. Ο avant-garde χαρακτήρας των εγχειρημάτων και οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι περιορίζουν συχνά τον ορίζοντα των δραστηριοτήτων τους και της σύνδεσής τους με την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της περιοχής. Όπως αναφέρει ο Wael Sghier,

«οι κάτοικοι δεν εμπλέκονται πάντοτε στην πολιτιστική ζωή της περιοχής, όμως το ζήτημα είναι περισσότερο σύνθετο από αυτό, καθώς το να είσαι λιγότερο μορφωμένος ή να αντιμετωπίζεις κακές συνθήκες στέγασης δεν επιτρέπει ιδιαίτερα το να έχεις χρόνο να σκεφτείς περισσότερο ή να εμπλακείς σε πράγματα πέρα από την ενασχόληση με τα άμεσα ζητήματά σου» (Wael Sghier, υπεύθυνος επικοινωνίας του δικτύου MAAD 93 με έδρα το χώρο “Mains d’Œuvres”, από συνέντευξη με το συγγραφέα τη 01/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Προκύπτει έτσι το ερώτημα του ποιοι είναι οι επισκέπτες στις εκδηλώσεις των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων. Από τις συνεντεύξεις με εκπροσώπους αυτών των χώρων προκύπτει πως το ενδιαφέρον για αυτούς βρίσκεται περισσότερο από την άλλη πλευρά του περιφερειακού, κυρίως για την αναζήτηση του «διαφορετικού» και του avant-garde, ενώ από τους κατοίκους της περιοχής ενδιαφέρονται οι περισσότερο ενσωματωμένοι και ενεργοί στην κοινωνική ζωή της περιοχής. Ενδεικτικά και προκειμένου να καταδειχθεί αυτό με μεγαλύτερη σαφήνεια, παραθέτουμε εντός του Πλαισίου 7.1, τρία αποσπάσματα από συνεντεύξεις με εκπροσώπους πολιτιστικών χώρων της περιοχής.

Πλαίσιο 7.1: Αποσπάσματα συνεντεύξεων με εκπροσώπους πολιτιστικών χώρων της περιοχής, σχετικά με το προφίλ των επισκεπτών στους χώρους αυτούς.

«Από την πλευρά των κατοίκων του Saint-Denis δεν έχουμε την προσέλευση που θα επιθυμούσα. Αν και το Saint-Denis είναι μια απίστευτη πόλη ως προς τον πλούτο των κοινοτήτων της, αυτή τη στιγμή δεν φαίνεται εφικτή μια κοινωνική μείξη, είναι υπό διαμόρφωση» (Nicolas Obadia, συντονιστής του “60adada”, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 24/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Το προφίλ των επισκεπτών των “Laboratoires” είναι κυρίως Παριζιάνοι και άνθρωποι της τέχνης από την άλλη πλευρά του περιφερειακού, αλλά και κάτοικοι του Aubervilliers που πολύ συχνά συμβαίνει να έχουν ενεργό συμμετοχή στην τοπική ζωή» (Sarah Paron, υπεύθυνη βιβλιοθήκης των Laboratoires d’Aubervilliers, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 08/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Υπάρχουν δύο τύποι επισκεπτών: Η πρώτη είναι οι νέοι που τους αρέσει να διασκεδάζουν και η δεύτερη των ανθρώπων που έρχονται γιατί θέλουν να δουν τις εκθέσεις, τη σύγχρονη τέχνη, είτε πρόκειται για avant-garde κοινό, είτε για καλλιτέχνες, ή τέλος για γκαλερίστες. Είναι μια ταυτότητα του 6B που ξεδιπλώνεται στο βαθμό που προσελκύει κόσμο» (Julien Belair, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου “Le6B”, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 28/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Εικόνες 7.13 και 7.14: L’ Espace Imaginaire. Ένα τοπικό πρότζεκτ σε συντονισμό των Mains d’Œuvres, για την οικειοποίηση ενός κενού οικοπέδου 5000μ² στη γειτονιά της Plaine-Saint-Denis, αποτελώντας παράδειγμα εξωστρεφούς δραστηριότητας των μη τυπικών πολιτιστικών χώρων. Ο στόχος του σχεδίου είναι μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες να δημιουργηθεί ένα τοπικό κοινωνικό, πολιτιστικό και οικολογικό κέντρο για τους κατοίκους και τις συλλογικότητες, ένας χώρος ανάδειξης τοπικών πρωτοβουλιών και πειραματισμού. (<http://www.mainsdoeuvres.org/L-Espace-Imaginaire.html?lang=fr>) Πηγή: Από φωτογράφιση του συγγραφέα στις 26/06/2016 .

Σε αντιστοιχία προς την κοινωνική σύνδεση των «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων βρίσκεται και η σχέση τους με τις τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές, δηλαδή τους δήμους και τη διοίκηση της Plaine Commune. Από τη μία πλευρά, όπως αναφέραμε προηγούμενα, μη έχοντας ουσιαστική σύνδεση με τις πολιτιστικές βιομηχανίες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, οι «μη τυπικοί» πολιτιστικοί χώροι αποτελούν τη διέξοδο για ένα άνοιγμα της πολιτικής για τον πολιτισμό στην περιοχή, πέραν των δημοτικών πολιτιστικών χώρων, στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.

Ενδεικτικό της ανάπτυξης αυτής της σχέσης μεταξύ «μη τυπικών» πολιτιστικών χώρων και τοπικής αυτοδιοίκησης είναι το γεγονός πως στις εγκαταστάσεις του “6B” έχει την έδρα του το “Atelier de Plaine Commune”, στην ουσία ο χώρος υποδοχής των πολιτών που ενδιαφέρονται να μάθουν τι είναι το σχέδιο «Περιοχή της Κουλτούρα και της Δημιουργίας» και ποια η εξέλιξή του. Επιπλέον, η λειτουργία του αποτελεί μια πρόσκληση της Plaine Commune προς τους πολιτιστικούς δρώντες να εμπλακούν στην υλοποίηση του σχεδίου και κυρίως στην επικοινωνία του. Άλλωστε, όπως συμβαίνει συχνά σε πολλές αντίστοιχες περιπτώσεις, οι κρατικές και αυτοδιοικητικές αρχές στρέφονται σε ομάδες καλλιτεχνών προκειμένου να διαμεσολαβήσουν μέσω της τέχνης και του θεάματος την προγραμματισμένη ή υπό εξέλιξη ανάπτυξη (Auclair, 2013, σσ.111-125).

Από την άλλη πλευρά το γεγονός αυτό συγκαλύπτει τα όσα πρέπει να γίνουν για την ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτιστικών δρώντων. Άλλωστε, η βασική άσκηση πολιτικής για τον πολιτισμό ανήκει στους δήμους -με την Plaine Commune να αποτελεί το διαμεσολαβητή μεταξύ των πόλεων και του κράτους- και στο επίπεδο αυτό εκδηλώνονται καταρχάς, διαφορετικές προσεγγίσεις στους διάφορους δήμους, σχετικά με την πολιτική για τον πολιτισμό. Είναι ενδεικτική η αναφορά του Wael Sghier των Mains’ d’Œuvres για τη σχέση του χώρου αυτού με το δήμο του Saint-Ouen και τη νέα δημοτική αρχή που εκλέχτηκε το 2014. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά,

«Δεν υπάρχει επικοινωνία με ένα χώρο σαν και αυτόν, η πόλη και οι κάτοικοι, καθώς και οι φορείς είναι πολύ κλειστοί. Είναι πολύ κλειστοί για τους κατοίκους στην πραγματικότητα. Υπάρχουν δημοτικές αρχές που είναι λιγότερο προσιτές από άλλες και μερικές φορές δεν γνωρίζουν τι συμβαίνει. Για παράδειγμα, η ομάδα που εκλέχτηκε στο Saint-Ouen πριν δυο χρόνια, αγνοούσε ακόμη και την ύπαρξη των Mains d’Œuvres...η αντιδήμαρχος πολιτισμού για την ακρίβεια» (Wael Sghier, υπεύθυνος επικοινωνίας του δικτύου MAAD 93 με έδρα το χώρο “Mains d’Œuvres”, από συνέντευξη με το συγγραφέα τη 01/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Η δύσκολη σχέση της τοπικής αυτοδιοίκησης με τους πολιτιστικούς χώρους δείχνει ότι είναι αναγκαία ακόμη μεγαλύτερη προσπάθεια κατανόησης από την πλευρά των αυτοδιοικητικών αρχών για τη σημασία που μπορεί να έχουν στη ζωή της περιοχής, ιδιαίτερα στο βαθμό που έχει ξεκινήσει η διαδικασία υλοποίησης του σχεδίου «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στο πλαίσιο συνέντευξης η Marie Bokarenga από το Atelier της Plaine Commune,

«η σύνδεση που μπορούν να έχουν με τις πόλεις φαίνεται μάλλον δύσκολη, καθώς οι δημοτικές αρχές δεν ξέρουν ακόμη πώς να βοηθήσουν τους χώρους αυτούς και δεν γνωρίζουν όλες τις δυνατότητες που μπορούν να έχουν. Δεν υπάρχει ακόμη μεγάλη συνεργασία γιατί πρόκειται για κάτι το καινούριο (...) Είναι ζήτημα το πώς αυτοί οι νέοι χώροι θα ενταχθούν στον τρόπο που κάνουμε πολιτισμό και που σήμερα δεν είναι ενταγμένοι στις οικονομικές ενισχύσεις» (Marie Bokarenga, υπεύθυνη του «Atelier de Plaine Commune», από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 13/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Εικόνες 7.15 και 7.16: La plage du 6B. Η εκδήλωση αυτή διοργανώνεται τα τελευταία χρόνια στον εξωτερικό χώρο του 6B δίπλα στο Canal Saint-Denis. Άμμος, μπιτς βόλεϊ, αλκοόλ και ηλεκτρονική μουσική συμβάλλουν στη διαμόρφωση του 6B σε υπερτοπικό πόλο διασκέδασης για τα καλοκαιρινά κυριακάτικα απογεύματα, προσελκύοντας τη boho νεολαία του Παρισιού. **Πηγή:** Από φωτογράφιση του συγγραφέα στις 09/07 2016.

7.4. Η Plaine Commune, ως «κοινότητα ελπίδας»²⁵ ή ως τόπος ανάπτυξης διαδικασιών *gentrification*;

Από το σχηματισμό τους, τα παρισινά προάστια υφμια συνθήκη «μεταφοράς της αποικιοκρατίας στο εσωτερικό της γαλλικής μητρόπολης» (Lefèbvre, 1970, σ.11) που εκφράστηκε από την άνιση ανάπτυξή τους μεταξύ του Παρισιού, ως κέντρου λήψης αποφάσεων και των δήμων πέραν του περιφερειακού, ακόμα κι αν πρόκειται για τα κοντινά προάστια «μικρής στεφάνης» των οποίων η ανάπτυξη υστερεί διαχρονικά. Αρχικά, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, υπήρξαν τόποι βιομηχανικής ανάπτυξης και τόποι κατοικίας της παρισινής εργατικής τάξης, ενώ στη συνέχεια με την αποαποικιοποίηση και την αποβιομηχανοποίηση αποτέλεσαν τόπους υποδοχής νέων μεταναστών, συχνά «χωρίς χαρτιά» (*sans papiers*) που ζουν σε συνθήκες επισφαλούς εργασίας, κακής στέγασης και περιορισμένης πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες (Wacquant, 2007, σσ.20-21).

Οι δήμοι που συναποτελούν σήμερα την Plaine Commune κινητοποιήθηκαν αποφασιστικά προκειμένου να αποφύγουν την υποβάθμιση των πόλεών τους. Ήδη από τη δεκαετία του '80, οι αρχές της τοπικής αυτοδιοίκησης συνέστησαν το διαδημοτικό οργανισμό (*syndicat intercommunal*) Plaine Renaissance (1985), ο οποίος το 1992 υπέβαλλε το πρώτο σχέδιο αστικής αναζωογόνησης με την ονομασία "Hippodamos" (Projet de Territoire, 2014, σ. 12). Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, η υλοποίηση των προγραμμάτων αστικής αναζωογόνησης συνεισέφερε στην οικονομική ανάπτυξη της Plaine Commune και την οικονομική σύγκλισή της με άλλες περιοχές του Ιλ-ντε-Φρανς, όμως αυτή η οικονομική τάση δεν συνοδεύτηκε από μια αντίστοιχη ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής στην περιοχή και σύγκλισης με την ευρύτερη περιοχή της παρισινής μητρόπολης.

Με βάση την υπάρχουσα αυτή εμπειρία προκύπτουν ερωτήματα σχετικά με την εξέλιξη και το αποτύπωμα του τρέχοντος σχεδίου στην επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής στην Plaine Commune και τη συμβολή του στη μείωση του οικονομικού και κοινωνικού χάσματος που χωρίζει την Plaine Commune με το δήμο του Παρισιού. Το Grand Paris, ως αρχική

²⁵ Ο τίτλος της ενότητας αποτελεί μια έμμεση αναφορά στο ομότιτλο τραγούδι της PJ Harvey "*The Community of Hope*", όπου περιγράφεται ένα αμφιλεγόμενο ως προς τους σκοπούς και τα αποτελέσματά του σχέδιο αστικής ανάπλασης στην Anacostia της πολιτείας Washington D.C. Πατώντας στα υπαρκτά προβλήματα της περιοχής και των ελλείψεων σε βασικούς χώρους συλλογικής κατανάλωσης, οι στίχοι του τραγουδιού περιγράφουν ένα σχέδιο ανάπλασης που περιλάμβανε μεταξύ άλλων ένα νέο εμπορικό κέντρο για την αντιμετώπιση των συνθηκών διατροφικής ερημοποίησης, ως μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου για την αντιμετώπιση του φαινομένου στις φτωχές αστικές περιοχές.

σύλληψη επιχειρεί να αναδιαμορφώσει τη σχέση μεταξύ αστικού κέντρου και προαστίων, συνδέοντας τους δήμους της «μικρής στεφάνης» με το δήμο του Παρισιού σε μια διαδικασία μητροπολιτικοποίησης. Αυτή η εξέλιξη ήταν ήδη παρούσα στη ζωή της πόλης, ήδη πριν την ανακοίνωση του Grand Paris, εκδηλωμένη στις μετεγκαταστάσεις των επιχειρήσεων πέραν του περιφερειακού σε αναζήτηση διαθέσιμης γης και τις καθημερινές μετακινήσεις των εργαζομένων και των στελεχών προς αυτές. Μέσω του Grand Paris, αναγνωρίζεται αυτή η πραγματικότητα από το κεντρικό κράτος και πραγματοποιείται ένα βήμα προς την περαιτέρω οργάνωση αυτών των νέων χωροκοινωνικών σχέσεων. Βάση για αυτή την εξέλιξη αποτελεί όπως είδαμε, η δημιουργία πόλων εξειδίκευσης εκτός των τειχών (*extra muros*), όπως αποτυπώνεται στα διαφορετικά Σύμφωνα Τοπικής Ανάπτυξης. Η τάση αυτή επέκτασης και αναδιάταξης του κέντρου βρίσκεται σε εγγύτητα προς αυτό που η Saskia Sassen περιγράφει ως «στρατηγικούς κόμβους υψηλής πυκνότητας που εκτείνονται προς μια περιοχή αποτελώντας ένα νέο τύπο οργάνωσης της περιοχής του κέντρου» (Sassen, 2005, σ.36).

Εάν αυτή είναι η στόχευση από πλευράς κεντρικού κράτους πρέπει να εξετάσουμε σε αυτό το σημείο το πώς τοποθετείται η Plaine Commune απέναντι στο σχέδιο μητροπολιτικοποίησης και πώς οραματίζεται την εξέλιξη των βόρειων προαστίων. Το Σύμφωνα Τοπικής Ανάπτυξης της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» αποτέλεσε μια πρωτοβουλία της Plaine Commune που πρωτοπόρησε στην υιοθέτηση αυτού του εργαλείου για να ακολουθήσουν και άλλες αυτοδιοικητικές ενότητες (Lebeau, 2014, σ.4). Αρχικά, η Plaine Commune ήταν επιφυλακτική έως και αρνητική στη μετάβαση προς το Grand Paris, θεωρώντας ότι αποτελεί εργαλείο εμβάθυνσης της διαδικασίας νεοφιλελεύθερης μητροπολιτικοποίησης. Όπως, τονίζει ο Antonio Aniesa,

«Η Plaine Commune και ο πρόεδρός της Patrick Braouezec υπερασπίζονται το όραμα ενός πολυκεντρικού Παρισιού. Να επιτραπεί δηλαδή σε όλες τις περιοχές του Παρισιού να υπολογίζονται το ίδιο στη διαδικασία μητροπολιτικοποίησης, όπως επίσης και ότι οι κάτοικοί τους συνεισφέρουν το ίδιο στη μητρόπολη. Θεωρούμε ότι το δικαίωμα στην πόλη σήμερα, κατά τη διαδικασία της μητροπολιτικοποίησης παράγεται μέσω μιας πολυκεντρικής διαδικασίας αναγνώρισης ότι όλες οι περιοχές συναποτελούν τη μητρόπολη, όχι *en bloc*, αλλά καλειδοσκοπικά» (Antonio Aniesa, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνος για το Grand Paris και τις διεθνείς σχέσεις της Plaine Commune, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 06/07/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Φαίνεται εδώ, ότι η διοίκηση της Plaine Commune στράφηκε στην παρέμβαση στη συγκεκριμένη εξέλιξη με στόχο την απόσπαση τροποποιήσεων στο πλαίσιο της οργάνωσης του Grand Paris, όπως και σχετικά με τη φυσιогνωμία του σχεδίου και τις παρεμβάσεις στην περιοχή. Όπως προκύπτει από τη συνέντευξη με τον Antonio Aniesa, η Plaine Commune είχε μια από την αρχή σαφή τοποθέτηση απέναντι στη λογική των «clusters», διεκδικώντας ένα συνολικότερο σχέδιο τοπικής ανάπτυξης σύμφωνα με τις επεξεργασίες των τοπικών αυτοδιοικητικών αρχών,

«Εμείς είπαμε: «δεν θέλουμε το cluster σου». Αντίθετα, θα θέλαμε να αναπτύξουμε το σύνολο της περιοχής. Γι' αυτό και προτείναμε το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης. Θέλουμε μια περιοχή που να συμμετέχει (...) Διαπραγματευτήκαμε επί σειρά μηνών, κυρίως επειδή είχαμε σκεφτεί ένα σχέδιο για την περιοχή. Δεν ξεκινήσαμε να σκεφτόμαστε με τον Blanc, αυτή είναι η διαφορά» (Antonio Aniesa, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνος για το Grand Paris και τις διεθνείς σχέσεις, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 06/07/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Ο αρχικός κρατικός σχεδιασμός για μετατροπή μέρους της περιοχής σε cluster της δημιουργικής οικονομίας φαίνεται ότι συνάντησε ευρύτερες τοπικές αντιδράσεις, εμπλέκοντας και άλλους τοπικούς δρώντες στη διαδικασία τροποποίησης του με την υποβολή της πρότασης για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Έτσι συνοψίζει αυτή την εμπειρία η Marie Bokapenga από το Atelier της Plaine Commune,

«Το σχέδιο για ένα « cluster της δημιουργικής οικονομίας» προτάθηκε εκείνη τη στιγμή από το κράτος. Τότε, οι καλλιτέχνες της περιοχής, φορείς και εκπρόσωποι της αυτοδιοίκησης είπαν ότι εμείς δεν θέλουμε δημιουργικές βιομηχανίες, δεν αναγνωρίζουμε τους εαυτούς μας σε αυτό, ότι κάτι τέτοιο αφορά πολύ λίγους ανθρώπους και δεν αντιπροσωπεύει την περιοχή. Τότε, ξεκίνησε η συζήτηση για τις αστικές κουλτούρες, το χιπ χοπ, για μια συγκεκριμένη ταυτότητα της περιοχής, όπου υπάρχουν άνθρωποι που έχουν έρθει σχεδόν από παντού. Κι έτσι προέκυψε η «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας», ως έκβαση των προτάσεων και του συσχετισμού δυνάμεων» (Marie Bokapenga, υπεύθυνη για το “Atelier de Plaine Commune”, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 13/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Παρόλα αυτά, οι στόχοι που περιγράφονται στο σχέδιο φαίνονται ιδιαίτερα φιλόδοξοι, ενώ την ίδια στιγμή φαίνεται ότι οι τοπικές αρχές θα πρέπει να προσαρμοστούν σε προτεραιότητες που τίθενται από το κράτος και που στοχεύουν κυρίως στην κατασκευή νέων συγκοινωνιακών δικτύων και νέων κατοικιών, χωρίς να δίνουν σαφείς προτάσεις για την

ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής σε μια περιοχή της οποίας ο πληθυσμός έχει αυξημένες ανάγκες ούτε και να βλέπουν την επόμενη μέρα της παραγωγής μιας αστικής περιοχής με αυξημένο μόνιμο πληθυσμό, καθώς και αυξημένες διελεύσεις από την περιοχή. Ζήτημα άλλωστε παραμένει το πώς μετά από δύο δεκαετίες εφαρμογής σχεδίων ανάπτυξης της περιοχής, θα μπορέσουν οι κάτοικοι της περιοχής να αντλήσουν από τα οφέλη της. Ήδη, στην προηγούμενη ενότητα, αναφέραμε ότι η Plaine Commune είναι η φτωχότερη εισοδηματικά περιοχή της παρισινής μητρόπολης, ενώ η σύνθεση του πληθυσμού περιλαμβάνει υποδιπλάσιο ποσοστό κατοίκων με ανώτερη και ανώτατη μόρφωση.

Συγκεκριμένα, το 2012 και σύμφωνα με στοιχεία του INSEE, μεταξύ των κατοίκων της Plaine Commune, μόλις το 19% κατείχε κάποιο τίτλο μεταλυκειακής εκπαίδευσης, ενώ το 47% του πληθυσμού δεν διέθετε απολυτήριο λυκείου. Την ίδια στιγμή, στο σύνολο του Ιλ-ντε-Φρανς, το ποσοστό των κατόχων μεταλυκειακού τίτλου εκπαίδευσης ήταν 38%, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού χωρίς απολυτήριο λυκείου βρίσκεται στο 29% (Plaine Commune, 2015, σ.8). Ωστόσο, ο κλάδος της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας στελεχώνεται από προσωπικό υψηλού κεφαλαίου και υψηλής εξειδίκευσης. Αν και ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας και οι εναλλακτικές κουλτούρες της Plaine Commune μπορούν να εμπνεύσουν και να εμπλουτίσουν τις δραστηριότητες της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας στην περιοχή, με βάση την προτίμηση του κλάδου σε επαγγελματίες υψηλής εκπαίδευσης, δύσκολα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι κάτοικοι της περιοχής θα μπορέσουν να βρουν απασχόληση στον κλάδο αυτό. Αντίθετα, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ως πιθανό το γεγονός ότι μια τέτοια εξέλιξη εντάσσει τους κατοίκους χαμηλής εξειδίκευσης σε υποστηρικτικές εργασίες της «δημιουργικής πόλης» (Lebeau, 2014, σ.9).

Επιπλέον, η εξέλιξη της περιοχής σε συγκοινωνιακό κόμβο και η οικιστική ανάπτυξη, μέσω της κατασκευής νέων κατοικιών, δημιουργεί νέες προκλήσεις διαχείρισης του χώρου, προσθέτοντας πιθανά προβλήματα στην καθημερινή ζωή των πόλεων και των κατοίκων τους. Η Lilia Santana -στέλεχος της Plaine Commune- παρουσιάζει μερικά πιθανά προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσει η περιοχή από την αύξηση του πληθυσμού της στη διάρκεια των επόμενων χρόνων, μέσα από ένα τοπικό παράδειγμα,

«Δεν είναι ο Δήμος της Courneuve που αποφασίζει εάν πρέπει να κατασκευαστούν 5000 νέες κατοικίες στην έκτασή του. Είναι το κράτος που αναγνώρισε την ύπαρξη μιας μεγάλης στεγαστικής κρίσης και αποφασίζει ότι πρέπει να χτιστεί ένας ορισμένος αριθμός κατοικιών. Όμως, το να χτίσεις 5000 κατοικίες σε μια πόλη 23000 κατοίκων σημαίνει ότι πας να ξαναδημιουργήσεις την πόλη. Μπορεί να μην πληρώνει η πόλη για να χτιστούν αυτές οι κατοικίες, όμως οι χιλιάδες νέοι κάτοικοί τους έχουν ανάγκη από σχολεία, από αποκομιδή των απορριμμάτων, φωτισμό, καθαρά πεζοδρόμια, νοσοκομεία, χώρους φροντίδας και ψυχαγωγίας, έξοδα που βαραίνουν κατά μείζονα λόγο τις πόλεις και όχι το κράτος». (Lilia Santana, στέλεχος της Plaine Commune, αρμόδια για θέματα τοπικής και συμμετοχικής δημοκρατίας, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 27/05/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Μέχρις αυτού του σημείου, μπορούμε να δεχτούμε ότι η Plaine Commune επιδίωξε με σημαντική επιτυχία να ακουστεί η φωνή της στο πλαίσιο της μετάβασης στο Grand Paris. Διαπραγματεύτηκε και πέτυχε αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του μητροπολιτικού συμβουλίου, χρησιμοποίησε με δική της πρωτοβουλία το πλαίσιο των Contrats de Développement Territorial, ενώ ο πρόεδρος της Plaine Commune Patrick Braouezec έγινε και αντιπρόεδρος της Métropole du Grand Paris. Όμως, ζήτημα παραμένει το πώς οι εκπρόσωποί της και οι πολιτιστικοί δρώντες της περιοχής βλέπουν την εξέλιξη της περιοχής στο πλαίσιο του Grand Paris και της εφαρμογής του σχεδίου. Όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις –επιλεγμένα σχετικά αποσπάσματα από τις οποίες περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο 7.2 - η επικρατούσα άποψη μεταξύ των πολιτιστικών και αυτοδιοικητικών δρώντων της περιοχής είναι ότι το πρόγραμμα και οι εργασίες του στοχεύουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής της περιοχής, εκφράζοντας της άποψη ότι η περιοχή θα μπορέσει να διατηρήσει το λαϊκό της χαρακτήρα, αντιστεκόμενη σε τάσεις gentrification που μπορεί να ενεργοποιηθούν λόγω της μετάβασης στο Grand Paris.

Πλαίσιο 7.2: Απόψεις πολιτιστικών και αυτοδιοικητικών δρώντων σχετικά με τις δυνατότητες εξέλιξης της περιοχής και την πιθανότητα ενεργοποίησης διαδικασιών gentrification.

«Ελπίζω, καταρχήν ότι με το σχέδιο αυτό θα αλλάξει η εικόνα της περιοχής και θα δείξουμε άλλα πράγματα που συμβαίνουν εδώ, ότι οι κάτοικοι της περιοχής είναι όπως κι οι άλλοι, κι ότι επίσης υπάρχουν άνθρωποι που αγωνίζονται, που έχουν πράγματα να πουν, που είναι ενδιαφέροντες, όπως κι ότι υπάρχουν χώροι πολιτισμού και άνθρωποι που κάνουν 'θετικά' πράγματα» (Wael Sghier, υπεύθυνος επικοινωνίας του δικτύου MAAD 93 με έδρα το χώρο "Mains d'Œuvres", από συνέντευξη με το συγγραφέα την 01/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Η κοινωνική κατοικία είναι ισχυρός θεσμός εδώ. Δεν πρόκειται να γκρεμίσουν τις κοινωνικές κατοικίες. Συνεπώς, η ανάπτυξη θα έρθει, αλλά δεν θα έχουμε τις τιμές του Παρισιού. Πάντα θα ζουν λαϊκές τάξεις εδώ» (Julien Belair, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου “Le6B”, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 28/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Όταν αποφασίζουμε η κατασκευή νέων κατοικιών να προβλέπει 40% κοινωνικής κατοικίας, τότε αυτό είναι μια μορφή αντίστασης. Όταν αποφασίζουμε τη δημιουργία της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» γνωρίζουμε ότι αυτή μπορεί να σημαίνει τηλεοπτικά στούντιο, όμως για μας είναι και οι λαϊκές μορφές τέχνης ή η street-art. Λαμβάνουμε υπόψη ότι η περιοχή αυτή δεν είναι μόνο μια περιοχή εγκαταλειμμένων εργοστασίων. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι υπάρχει ζωή εδώ. Υπάρχει ζωή και υπάρχει και πολιτισμός» (Antonio Aniesa, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνος για το Grand Paris και τις διεθνείς σχέσεις, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 06/07/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Δεν θέλουμε να γίνουμε αυτό που αποκαλούμε «δημιουργική πόλη», η Plaine Commune δεν επιδιώκει μια τέτοια εξέλιξη. Θα παραμείνουμε λαϊκές πόλεις, δίνοντας έμφαση στην καθημερινή ζωή. Δεν υπάρχει καμιά πρόθεση gentrification, αντίθετα θέλουμε να διατηρήσουμε την κοινωνική κατοικία και τις κοινωνικές υπηρεσίες» (Valentine Roy, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνη για τον Πολιτισμό, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 20/07/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Παρά τις ρητές αναφορές περί του απευκταίου μιας διαδικασίας gentrification δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε καταρχάς ορισμένες κρίσιμες πλευρές του Συμφώνου Τοπικής Ανάπτυξης, όπου αναφέρεται ότι στόχος είναι η «ανακατάληψη του δημόσιου χώρου προς όφελος των κατοίκων, με την υποστήριξη της τέχνης και των πολιτιστικών και φεστιβαλικών δραστηριοτήτων (CDT Plaine Commune, 2014, σ.90). Η πρόταση αυτή εύλογα προκαλεί το ερώτημα του από ποιόν και σε ποιόν θα αποδοθεί ο δημόσιος χώρος, καθώς και εάν τελικά πρόκειται για εγχείρημα ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής ή κυριάρχησης μιας ορισμένης μεσαίας τάξης, των πολιτιστικών πρακτικών της και της αισθητικής της, στο δημόσιο χώρο (Raad,2015, σ.9).

Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε τις μεταβολές που συνδέονται με την ένταξη της Plaine Commune στο Grand Paris, ως μέρος μιας διαδικασίας gentrification με την αυστηρή έννοια του όρου. Η τελική έκβαση της διαδικασίας εξαρτάται άλλωστε σημαντικά και από την υλοποίηση του στόχου κατασκευής κοινωνικής κατοικίας, καθώς και από τις δυνατότητες πρόσβασης σε κατοικία των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα που ακολουθεί, σύμφωνα με το Σύμφωνο Τοπικής Ανάπτυξης ο

σχεδιασμός της Plaine Commune περιλαμβάνει την κατασκευή ενός υψηλού ποσοστού κοινωνικής -της τάξης του 40%- κοινωνικής κατοικίας.

Πίνακας 7.1: Ποσοστό κοινωνικής κατοικίας και κατανομή της υπό κατασκευή κοινωνικής κατοικίας κατά τύπο κατοικίας.

Ενοικιαζόμενη κοινωνική κατοικία (περιλαμβανομένου του υφιστάμενου αποθέματος κοινωνικής κατοικίας)	40%
Ενδιάμεση κοινωνική κατοικία (logement social intermédiaire)	50%
Υψηλά κοινωνική κατοικία (logement très social)	30%
Κοινωνική πρόσβαση στην ιδιοκτησία (accession sociale à la propriété)	10%

Πηγή: Sommaire du Contrat de Développement Territorial 2014/2030

Με βάση αυτή την παράμετρο προκύπτει ότι η Plaine Commune διαθέτει σημαντικούς αντισταθμιστικούς μηχανισμούς για την υλοποίηση του σχεδίου με όρους αποφυγής της αλλαγής της σύνθεσης των κατοίκων και εκτοπισμού των πιο χαμηλών εισοδηματικών κατηγοριών. Η ύπαρξη σημαντικού ποσοστού προβλεπόμενης κατασκευής κοινωνικής κατοικίας δείχνει ότι υπάρχει η δυνατότητα για αποφυγή μιας σημαντικής μεταβολής της σύνθεσης του πληθυσμού στα επόμενα χρόνια (Leabeau, 2014, σ.8). Άλλωστε, κάτι τέτοιο μπορεί να στηριχτεί και στη μέχρι σήμερα εμπειρία από δύο δεκαετίες διαδικασιών τριτογενοποίησης, στη διάρκεια των οποίων η σύνθεση του πληθυσμού υπέστη μόνο οριακές μεταβολές. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να παρατηρηθούν οριακές μεταβολές στην κατεύθυνση της δημιουργίας μικρών θυλάκων που υφίστανται διαδικασίες gentrification και πάντως, σε ένα πλαίσιο οριακού (marginal) gentrification (βλέπε και Van Criekingen and Decroly, 2003, σ. 2454).

Η παραπάνω άποψη μπορεί να υποστηριχθεί από τα εξής στοιχεία. Καταρχάς, η έμφαση που δίνεται στην κουλτούρα και τη δημιουργικότητα ως μοχλών ανάπτυξης της περιοχής θυμίζει ανάλογες καταστάσεις στις οποίες η αισθητική αξιοποίηση γειτονιών πόλεων είχε ως αποτέλεσμα την προσέλκυση μεσαίων στρωμάτων που παρά το ότι δεν μπορούν να θεωρηθούν ως οικονομικά εύρωστα, διαθέτουν ένα πολιτιστικό κεφάλαιο υψηλού επιπέδου που μπορεί να κινητοποιήσει ένα γενικότερο ενδιαφέρον προς την περιοχή και με αυτό τον τρόπο να αυξήσει την πίεση στο απόθεμα γης (Ley, 2003, σ. 2540). Τα στρώματα αυτά κινητοποιούν μια αρχική διαδικασία gentrification τοποθετώντας στο χάρτη των περιοχών

ενδιαφέροντος για τα μεσαία στρώματα, περιοχές που άλλοτε δεν παρουσίαζαν κανένα ενδιαφέρον ή ακόμα παρουσιαζόντουσαν ως επικίνδυνες.

Αξίζει να τονιστεί ότι στο πλαίσιο των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν, μια τέτοια εξέλιξη ενίσχυσης της κοινωνικής μείξης μέσω της ενισχυμένης παρουσίας μεσοστρωμάτων στην περιοχή δεν αποκλείεται από τους ανθρώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης. Προκειμένου να διαπιστώσουμε την ύπαρξη σχετικών τάσεων, παραθέτουμε στο Πλαίσιο 7.3 δύο σχετικά αποσπάσματα από συνομιλίες με στελέχη των δύο πολυπληθέστερων δήμων της Plaine Commune.

Πλαίσιο 7.3: Τάσεις ενίσχυσης της κοινωνικής μείξης λόγω της μετάβασης στο Grand Paris και της υλοποίησης του σχεδίου «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας».

«Η πόλη παρουσιάζει μια εικόνα υποβάθμισης και ως εκ τούτου η γη δεν έχει υψηλό κόστος, άρα μπορεί οι Παριζιάνοι να αρχίσουν να εγκαθίστανται εδώ, αλλά αυτό θα αλλάξει με τον καιρό. Για παράδειγμα, μπορεί να εγκατασταθεί εδώ πληθυσμός που συνδέεται άμεσα με τις δημιουργικές βιομηχανίες, κάτι τέτοιο είναι πιθανό. Σήμερα ακόμα δεν μας αγγίζει κάτι τέτοιο, αλλά σε 10 χρόνια μπορεί να αρχίσει, καθώς το πρόσωπο της πόλης θα αλλάξει» (Clément Aumenier, διευθυντής επικοινωνίας δήμου Saint Denis, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 23/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

«Το επίπεδο της φτώχειας θα συρρικνωθεί σε ένα βαθμό και θα έχουμε μια μεγαλύτερη μείξη με παρουσία περισσότερων κατοίκων μεσαίου και υψηλού εισοδήματος, Σήμερα, υπάρχει μια αδυναμία στο Aubervilliers και στην Plaine Commune, με την επισφάλεια, την ανεργία, την αποστέρηση και τη φτώχεια. Πιστεύω λοιπόν ότι γίνεται μια προσπάθεια που εξειδικεύεται σε καλύτερες υπηρεσίες και κατασκευή ποιοτικότερης κατοικίας [στο Aubervilliers], μέσω της οποίας μπορεί να προκύψει μια τροποποίηση της σύνθεσης του πληθυσμού» (Carlos Semedo, Διευθυντής της υπηρεσίας για τους τοπικούς συλλόγους και ενώσεις του δήμου του Aubervilliers, από συνέντευξη με το συγγραφέα στις 09/06/2016, μετάφραση του συγγραφέα).

Με την παραπάνω διαδικασία, η ενίσχυση του πολιτιστικού φορτίου μπορεί δυνητικά να προσελκύσει εκπροσώπους της μεσαίας τάξης που διαθέτουν μεγαλύτερο οικονομικό κεφάλαιο, ακόμη κι αν το πολιτιστικό τους κεφάλαιο είναι χαμηλότερο από αυτό των πρωτοπόρων. Σε ένα επόμενο και τελευταίο στάδιο, η περιοχή μπορεί να καταστεί ελκυστική ως περιοχή κατοικίας για τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, συνήθως έχοντας απωλέσει τον

αρχικό «εναλλακτικό» χαρακτήρα της και έχοντας εκτοπίσει παλαιότερους κατοίκους και εξαλείψει πιο πρώιμες μορφές κατοίκησης.

Σε αυτό το σημείο, έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε τα επίπεδα τιμών που έχουν διαμορφωθεί στην αγορά κατοικίας, καθώς και τις παρατηρούμενες αποκλίσεις στις τιμές αγοράς και ενοικίασης κατοικίας ανά τ.μ. σε επίπεδο γειτονιάς, ώστε να κατανοήσουμε τη σημερινή κατάσταση και να ανιχνεύσουμε τάσεις εξέλιξης. Έτσι, από το 2000 έως το 2007 παρατηρήθηκε μια εκτίναξη των τιμών αγοράς κατοικίας στην περιοχή, ακολουθώντας τις ευρύτερες τάσεις στο Seine-Saint-Denis. Την τελευταία δεκαετία ωστόσο, παρατηρείται μια ηπιότερη αυξητική τάση της τάξης του 11% (2007-2016). Σύμφωνα με στοιχεία της πλατφόρμας κτηματομεσιτικών γραφείων (www.MeilleursAgents.com – τελευταία πρόσβαση στις 02.06.2017), η οποία χρησιμοποιεί συνδυασμό στοιχείων της αγοράς και του INSEE, παρατηρούμε τρεις ομάδες δήμων στα διαμορφωμένα επίπεδα τιμών παρατηρούμε τρεις ομάδες δήμων. Από τη μία πλευρά, οι περιφερειακοί δήμοι (Villateneuse, Stains, Epinay-sur-Seine, Pierrefitte-sur-Seine, La Courneuve), στους οποίους η μέση τιμή αγοράς διαμερίσματος ανά τ.μ. δεν ξεπερνά τα 3000 ευρώ. Από την άλλη πλευρά, η μέση τιμή αγοράς διαμερίσματος στην πόλη του Saint-Denis ανά τ.μ. πλησιάζει τα 3500 ευρώ, ενώ στο δήμο του Saint-Ouen ανεβαίνει στα 4766 ευρώ. Αντίστοιχα, αποκλίσεις παρατηρούνται και ως προς την ενοικίαση διαμερίσματος, όπου στους περιφερειακούς δήμους η μέση τιμή κινείται στο επίπεδο των 15 ευρώ ανά τ.μ., ενώ στο Saint-Ouen προσεγγίζει τα 19 ευρώ ανά τ.μ.

Σαφώς, τα διαμορφωμένα επίπεδα τιμών απέχουν πάρα πολύ από τα αντίστοιχα στα διάφορα διαμερίσματα του Παρισιού, ακόμη και σε σχέση με τα φτωχότερα γειτονικά διαμερίσματα (18^ο και 19^ο). Συγκεκριμένα, στο 18^ο διαμέρισμα, η μέση τιμή αγοράς διαμερίσματος, υπολογίζεται σε περίπου 8000 ευρώ ανά τ.μ. ενώ στο διπλανό 19^ο στα περίπου 7000 ευρώ ανά τ.μ. Παρόλα αυτά έχει σημασία να μεγαλώσουμε την κλίμακα στο επίπεδο της γειτονιάς, όπου αναγνωρίζουμε δύο θύλακες με σχετικά υψηλότερες τιμές αγοράς κατοικίας. Για παράδειγμα, στην Plaine-Saint-Denis, τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι η μέση τιμή αγοράς κατοικίας ανά τ.μ. ξεπερνά τα 4300 ευρώ, ενώ στην ευρύτερη περιοχή του Carrefour-Pleyel, η αντίστοιχη μέση τιμή κυμαίνεται μεταξύ 5000 και 53000 ευρώ ανά τ.μ.

Η διατήρηση της κοινωνικής κατοικίας είναι πολύ σημαντική για την ανάσχεση επιθετικά αυξητικών τάσεων στις τιμές αγοράς κατοικίας και ενεργοποίησης διαδικασιών gentrification, έτσι ώστε να μην παραδοθεί ένας άλλοτε «διαφορετικός» τόπος στην ικανοποίηση των καταναλωτικών προτιμήσεων των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Επομένως, η πρόβλεψη της Plaine Commune για διατήρηση ενός ποσοστού 40% κοινωνικής

κατοικίας στις νέες κατασκευές κατοικιών δημιουργεί τις βασικές προϋποθέσεις διατήρησης της φυσιολογικής της περιοχής. Ωστόσο, σε σχέση με τις εσωτερικές διακρίσεις της κοινωνικής κατοικίας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η πλέον «κοινωνική» από τις κοινωνικές μορφές κατοικίας (PLAI) που θα μπορούσε να αφορά περισσότερο τους φτωχούς κατοίκους της περιοχής, μάλλον υποεκπροσωπείται με ένα ποσοστό 30% στο σύνολο της κοινωνικής κατοικίας. Επιπλέον, παρά τη βασική πρόβλεψη, διαπιστώνονται αποκλίσεις σε ορισμένα νέα υπό κατασκευή συγκροτήματα, όπως στο Fort d'Aubervilliers που αναφέραμε προηγουμένως.

Προκύπτει δηλαδή ότι υπάρχουν προϋποθέσεις ενθάρρυνσης μιας μικρής, οριακής διαδικασίας μεταβολής της σύνθεσης του πληθυσμού σε σημεία της περιοχής, καθώς και κινητοποίησης ενός αρχικού κύκλου *gentrification*, ο οποίος μπορεί να είναι χωρικά εστιασμένος σε κομβικά σημεία της Plaine Commune, κοντά στους βασικούς σταθμούς του δικτύου Grand Paris Express και γύρω από τους μεγάλους ανακοινωμένους πόλους ανάπτυξης, μάλιστα συχνά σε γειτνίαση με πολιτιστικές βιομηχανίες και «μη τυπικούς» πολιτιστικούς χώρους. Το παράδειγμα της Néaucité είναι ενδεικτικό για τη δημιουργία ενός τέτοιου μικρού θύλακα *gentrification* με μοντέρνα συγκροτήματα κατοικιών ακριβώς δίπλα από το “6B”, το οποίο έχει παραχωρήσει προς χρήση στους καλλιτέχνες η εταιρεία που έχει αναλάβει την κατασκευή της Néaucité. Με τον τρόπο αυτό καθιστά προσπελάσιμη τη γειτονία και τις κατοικίες της για μεσαία εισοδηματικά στρώματα που ελκύονται από τη γειτνίαση με ένα σημαντικό πολιτιστικό χώρο υπερτοπικής εμβέλειας.

Τέλος, σημαντικό για την εξέλιξη της πληθυσμιακής σύνθεσης είναι το τι θα γίνει με την υπόθεση των παραγκουπόλεων (*bidonvilles*) -που σήμερα κατοικούνται κυρίως από Ρομά- καθώς και με την ακατάλληλη ανθυγιεινή κατοικία (*logement insalubre*) η οποία αποτελεί στεγαστικό καταφύγιο για μετανάστες χωρίς χαρτιά ή προερχόμενους/ες από άλλες ομάδες του πληθυσμού που βιώνουν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένας πόλεμος έναντι των δύο στεγαστικών πρακτικών, στον οποίο συμμετέχει ενεργά και η τοπική αυτοδιοίκηση, τόσο ως προς την εκκένωση των παραγκουπόλεων (Legros, 2010) όσο και σχετικά με δράσεις ενάντια στην ανθυγιεινή κατοικία (Le Parisien, 03/04/2016). Το επιχείρημα έναντι των «κακών», «ανθυγιεινών» συνθηκών στέγασης έχει κερδίσει μια σημαντική δημόσια στήριξη.

Όμως, αν και η ανανέωση του στεγαστικού αποθέματος μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυση της ποιότητας ζωής της πόλης, ταυτόχρονα θέτει σημαντικά ερωτήματα για τις δυνατότητες μελλοντικής πρόσβασης στην κατοικία για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες της περιοχής, έπειτα από τις διαδικασίες ανανέωσης του ανθυγιεινού στεγαστικού αποθέματος. Για την ώρα, στο πλαίσιο των εκκενώσεων καταβάλλεται φροντίδα για προσωρινή μεταστέγαση σε άλλους χώρους -θυμίζοντας το μοντέλο της δεκαετίας του '70-²⁶ όμως αυτό δεν αποτελεί εγγύηση για την επιστροφή των κατοίκων ούτε πολύ περισσότερο για τη δυνατότητα μακροπρόθεσμης παραμονής στα επισκευασμένα διαμερίσματα που στο μεταξύ θα έχουν καταστεί πιο ελκυστικά στην αγορά κατοικίας.

Καταληκτικά, προκύπτει ότι η ένταξη της Plaine Commune στο Grand Paris μπορεί να γίνει κατανοητή στο πλαίσιο της άσκησης μιας αυτοδιοικητικής πολιτικής «εντός δοσμένου πλαισίου». Η τοπική αυτοδιοίκηση μέσω των στελεχών της Plaine Commune τάχθηκε αρχικά κατά του Grand Paris, και του σχεδίου Blanc, ως νεοφιλελεύθερου σχεδίου συγκέντρωσης εξουσιών και ενίσχυσης των χωρο-κοινωνικών ανισοτήτων, ωστόσο επέλεξε να διαπραγματευτεί με το κράτος τους όρους υλοποίησής του στην περιοχή. Αν και δεν υιοθετήθηκαν τα αρχικά σχέδια που έδιναν υπερβολικό βάρος στους μεγάλους ιδιωτικούς φορείς της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας, αμβλύνοντας τις πιθανές επιπτώσεις και ενισχύοντας στον αντίποδα μια πληθυντική καλλιτεχνική έκφραση και ευρύτερες πτυχές της ζωής της περιοχής, αυτό καθόλου δεν σημαίνει όπως είδαμε ότι έχει αποφευχθεί κάθε πιθανότητα μεταλλαγής της φυσιογνωμίας της Plaine Commune.

Η έμπνευση της ένταξης της Plaine Commune στο σχεδιασμό για το Grand Paris τείνει εξ αρχής προς την περαιτέρω απορρόφηση κόμβων της περιοχής από το κέντρο της πόλης μέσω της ενίσχυσης της εγκατάστασης μεγάλων επιχειρήσεων, παραγνωρίζοντας τις χωρο-κοινωνικές επιπτώσεις στο εσωτερικό της Plaine Commune, μεταξύ των περιφερειακών γειτονιών των παλαιών «μεγάλων συγκροτημάτων» και των περιοχών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (quartiers d'affaires) και «σύγχρονων» κατοικιών. Επιπλέον με την εμπέδωση της ύπαρξης θυλάκων ανάπτυξης διαδικασιών

²⁶ Κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 υλοποιήθηκε ένα εκτεταμένο σχέδιο εκκένωσης των παραγκουπόλεων στα προάστια του Παρισιού, για την κατασκευή «μεγάλων συγκροτημάτων». Μια τέτοια περίπτωση ήταν η εκκένωση της παραγκούπολης του Franc-Moisin που ξεκίνησε το 1965 και η μετεγκατάσταση των κατοίκων της παραγκούπολης, η οποία προκάλεσε μεγάλα προβλήματα στις σχέσεις μεταξύ του Δήμου του Saint-Denis και των κατά βάση μεταναστών κατοίκων σε αυτή. Οι δημοτικές αρχές, ενώ αρχικά έδειχναν διάθεση συνεννόησης με τους κατοίκους, σταδιακά αποστασιοποιήθηκαν και υποχώρησαν απέναντι στις τεχνικές απαιτήσεις του σχεδίου και τις προτεραιότητες της εταιρείας κατασκευής Sonacotra. Ως αποτέλεσμα, οι εξώσεις πραγματοποιούνταν άμεσα, χωρίς προειδοποίηση και οι μετεγκαταστάσεις διενεργούνταν πρόχειρα σε μεταβατικά ή κινητά συγκροτήματα κατοικίας, ενώ μετά την κατασκευή του χώρου οι περισσότεροι κάτοικοι της παραγκούπολης είχαν διασκορπιστεί σε διάφορους γειτονικούς δήμους (David, 2010, σσ. 131-135).

gentrification –έστω οριακών- είναι δυνατή η δημιουργία μιας νέας βάσης ενεργοποίησης τέτοιων διαδικασιών σε έναν επόμενο κύκλο αστικής αναζωογόνησης, με τη διαθέσιμη αναξιοποίητη γη να έχει στο μεταξύ συρρικνωθεί.

8. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Στην εργασία αυτή εξετάστηκε το πώς επιχειρείται η ένταξη μέσω της πολιτιστικής και δημιουργικής οικονομίας μιας αστικής, πρώην βιομηχανικής περιοχής, σε ευρύτερους μητροπολιτικούς σχεδιασμούς, οι οποίοι εξαρχής αποσκοπούν στην εμβάθυνση της διαδικασίας νεοφιλελεύθεροποίησης. Το σχέδιο για το Grand Paris, το οποίο παρουσιάστηκε αναλυτικά στο κεφάλαιο 5 εμπνέεται από τη λογική του παγκόσμιου ανταγωνισμού των πόλεων, σύμφωνα με την οποία οι πόλεις κερδίζουν ή χάνουν σε μία κατάταξη που ενισχύει σχεδόν μονοσήμαντα την ύπαρξη παραγόντων διαμόρφωσης ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος.

Η ένταξη της Plaine Commune σε αυτό το σχεδιασμό αποσκοπεί από την πλευρά του κράτους στην απορρόφηση μιας περιοχής που χαρακτηρίζεται από τον κυρίαρχο λόγο ως «επικίνδυνη» ή «δύσκολη» περιοχή, μέσω μιας διαδικασίας που συνδέεται από μια πρώτη άποψη με μια ήπια στρατηγική ανάπτυξης, η οποία μπορεί να φαίνεται ελκυστική και ενδεικτική της κρατικής πρόνοιας για συμπερίληψη. Ωστόσο, όπως αναπτύχθηκε στο κεφάλαιο 3, οι πολιτιστικοί χώροι, τα πολιτιστικά γεγονότα και γενικά η εγκατάσταση και δραστηριοποίηση καλλιτεχνών αποτελούν έναν τρόπο εισχώρησης του κράτους και του κεφαλαίου σε μια «δύσκολη περιοχή». Με τα λόγια του Smith (1996, σ.13), «τολμηροί πιονιέροι πηγαίνουν εκεί που δεν πλησίαζε κανείς άλλος (λευκός) πρωτύτερα».

Από την άλλη πλευρά, οι φορείς της Plaine Commune φαίνεται να έχουν επίγνωση ότι η στροφή στη «δημιουργικότητα» μπορεί να ενεργοποιήσει διαδικασίες gentrification. Ωστόσο, επέλεξαν να παρέμβουν στο σχεδιασμό για το Grand Paris και να μεταβάλλουν σημαντικά τη στόχευσή του, απορρίπτοντας τη λογική του «cluster των δημιουργικών επιχειρήσεων», μεταβαίνοντας στην πιο συμπεριληπτική εκδοχή της «Περιοχής του Πολιτισμού και της Δημιουργίας». Οι διαφορές των δύο σχεδίων εντοπίζονται αφενός στο γεγονός ότι στη δεύτερη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με παρεμβάσεις ανάπλασης σε όλη την έκταση της περιοχής, αντί της εστίασης στους κόμβους της περιοχής, από την άλλη στο γεγονός ότι οι προγραμματισμένες δράσεις στοχεύουν τουλάχιστον σε επίπεδο διακήρυξης στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Πράγματι, η διατήρηση της κοινωνικής κατοικίας στο ισχύον ποσοστό επί του οικιστικού αποθέματος, η ενθάρρυνση της συμμετοχής των γυναικών, των νέων, των μεταναστών και των μεταναστριών στην εργασία και την τοπική ζωή, θα μπορούσαν να συμβάλλουν ενισχυτικά στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Παρόλα αυτά, η έκβαση του σχεδίου για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας» είτε υπέρ μιας περισσότερο επιχειρηματικής λογικής της «δημιουργικής πόλης» είτε κλίνουσα περισσότερο σε μια συμπεριληπτική εκδοχή κοινωνικής συνοχής, παραμένει ανοιχτή. Καταρχάς, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 6, η Plaine Commune έχει διέλθει δύο δεκαετίες οικονομικής ανάπτυξης, αποτελώντας πλέον έναν από τους σημαντικότερους πόλους του τριτογενούς τομέα στη μητροπολιτική περιοχή. Ωστόσο, η αύξηση της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας και η εγκατάσταση κεντρικών γραφείων μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων δεν έχει μέχρι στιγμής προσφέρει τα αντίστοιχα αποτελέσματα στη μείωση της ανεργίας ή την αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής, ούτε έχει συμβάλλει στον αποστιγματισμό της περιοχής.

Υπό αυτό το πρίσμα, μεγάλο πλεονέκτημα της περιοχής αποτελεί η πολυπολιτισμικότητα και η «εναλλακτική» κουλτούρα που κυριαρχεί στην περιοχή και που μπορεί να την καταστήσει ελκυστική για τα μεσαία στρώματα του Παρισιού που ακολουθούν έναν «εναλλακτικό» τρόπο ζωής, τα οποία ήδη αρχίζουν να γνωρίζουν τμήματα της περιοχής. Η επίσκεψη των ομάδων αυτών στους διάφορους πολιτιστικούς χώρους της Plaine Commune αποτελεί μια δυνατότητα γνωριμίας με την περιοχή. Δεδομένης της φτηνής διαθέσιμης κατοικίας, συγκριτικά μάλιστα με την πόλη του Παρισιού και με τη βελτίωση του συγκοινωνιακού δικτύου, είναι δυνατό σταδιακά να ενεργοποιηθούν διαδικασίες gentrification στην περιοχή.

Πάλι όμως, επανερχόμαστε στην αρχική θέση, σύμφωνα με την οποία τα τοπικο-παγκόσμια χαρακτηριστικά έχουν καθοριστική επίδραση στο βαθμό, την ένταση και την έκταση ενεργοποίησης τέτοιων διαδικασιών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Plaine Commune έχει θέσει ένα εμπόδιο στην ενεργοποίηση τέτοιων διαδικασιών, με την πρόβλεψη ότι η κατασκευή νέων κατοικιών θα περιλαμβάνει ένα ποσοστό της τάξης του 40% για κοινωνική κατοικία. Με αυτό το μέτρο μπορεί να τεθεί ένα καταρχήν σημαντικό εμπόδιο στην κερδοσκοπική διάθεση του κτηματομεσιτικού κεφαλαίου. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 7, η σύνθεση της κοινωνικής κατοικίας δείχνει ότι μπορεί να συμπεριλάβει ακόμα και μεσαία στρώματα, ενώ δεν αποκλείονται διαφοροποιήσεις στο ποσοστό ανά περιοχή. Από αυτή την άποψη, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι μια ενίσχυση των ήδη υπαρκτών θυλάκων οριακών διαδικασιών gentrification, ή ενεργοποίηση αντίστοιχων τάσεων σε άλλα τμήματα της πόλης είναι δυνατή, με ταυτόχρονη ενίσχυση των εσωτερικών αποκλίσεων στην περιοχή.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η διαδικασία μετάβασης από το «cluster της δημιουργικής οικονομίας» στην «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας»

παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον –με σημασία ίσως ευρύτερη από τα όρια της περιοχής- από την άποψη των δυνατοτήτων τοπικής παρέμβασης σε ένα αρχικά ασφυκτικό πλαίσιο κρατικού σχεδιασμού για την πόλη. Επίσης, η ανοιχτότητα απέναντι στην υπαρκτή πληθυντική καλλιτεχνική δημιουργία της περιοχής αποτελεί θετικό στοιχείο για τα αντανακλαστικά των τοπικών φορέων, όπως επίσης και η μέριμνα για τη συμπερίληψη και ενσωμάτωση του κοινωνικού δυναμικού της περιοχής στη διαδικασία μετάβασης, πολύ μακριά από την προσδοκία έλευσης της «δημιουργικής τάξης», η οποία μέσω “trickle-down” διαδικασιών θα ενισχύσει τα στρώματα που βρίσκονται χαμηλότερα στην κοινωνική και οικονομική ιεραρχία.

Με δεδομένες βέβαια τις τάσεις αναβάθμισης της περιοχής ή τουλάχιστον κάποιων συγκεκριμένων γειτονιών της, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε μια σταδιακή δημιουργία τοπικών θυλάκων με ενισχυμένα χαρακτηριστικά μεσοαστικής περιοχής, σε αντίθεση προς το σημερινό λαϊκό, πολυπολιτισμικό και εναλλακτικό χαρακτήρα της περιοχής. Σε κάθε περίπτωση η εξέλιξη της υλοποίησης του σχεδιασμού για το Grand Paris και το αποτύπωμά της στην Plaine Commune είναι μια υπόθεση ανοιχτή και υποκείμενη στις διεκδικήσεις κατοίκων και φορέων στην περιοχή και για την περιοχή -η οποία εκτός των φορέων η θέση και άποψη των οποίων διερευνήθηκε στην παρούσα εργασία- αφορά επίσης στις προσδοκίες και την παρέμβαση των κατοίκων της περιοχής, καθώς και στις πρωτοβουλίες συλλογικής τους οργάνωσης και διεκδίκησης.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Amin A. and Thrift N., 2004. "Introduction" in *The Blackwell Cultural Economy Reader*, Blackwell Publishing.

Andres L. Grésillon B., 2011. "Les figures de la friche dans les villes culturelles et créatives. Regards croisés européens", *L'Espace géographique*, 40(1), pp. 15-30.

APUR, 2015. *Nouveaux regards sur l'économie à Paris – Quelques filières d'avenir: industries créatives / numérique / mode / écoactivités*, Paris.

APUR, 2017. *Les Habitations à Bon Marché de la ceinture de Paris: Etude historique*, Paris.

APUR, IAU-IDF, Paris Métropole., 2016. "Regroupements intercommunaux de l'agglomération parisienne au 1er Janvier 2016 - Premiers éléments cartographiques", Paris.

Atkinson, R., 2002. *Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-base in the Context of New Urban Agenda*, ESRC Centre for Neighbourhood Research, Bristol.

Benjamin, W., 2002. *The Arcades Project*, Harvard University Press: Cambridge MA and London

Bertho, A., 1995. "La Plaine-Saint-Denis avant le Grand Stade; entre projet et solidarité", *Les Annales de la recherche urbaine*, 68(68-69), pp. 144-153.

Blanc, C., 2010. *Le Grand Paris du XXIe siècle*, Le cherche Midi.

Bosselmann, M., 2006. *Understanding Creative Industries: Cultural Statistics for Public-policy-making*, UNESCO: Paris.

Bourdeau-Lepage, L., 2013. "Grand Paris: projet pour une Métropole Globale", *Revue d'Economie Régionale et Globale*, (3), pp. 403-436.

Bourdieu, P., 1977. "La Production de la Croyance [contribution à une économie des biens symboliques]", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 13(1), pp. 3-43.

Castells, M., 1972. *“La Question Urbaine”*, Maspero, Paris.

Clerval, A., 2008. *“La gentrification à Paris intra-muros: dynamiques spatiales, rapports sociaux et politiques publiques”*, (Thèse: Université Paris1- Panthéon-Sorbonne, Ecole doctorale de géographie de Paris).

Currid, E. and Williams S., 2010. “The geography of buzz: art, culture and the social milieu in Los Angeles and New York” *Journal of Economic Geography*, 10(3), pp. 423-451.

David, C., 2010. “La résorption des bidonvilles de Saint Denis” *Histoire Urbaine*, (1), pp. 121-142.

Dikeç, M., 2007. “Revolting Geography: Urban Unrest in France” *Geography Compass*, 1(5), pp. 1190–1206.

Dikeç, M., 2013. “Immigrants, Banlieues and Dangerous Things: Ideology as an Aesthetic Affair”, *Antipode*, 45(1), pp. 23-42.

Enright, T.E., 2014. “Illuminating the path to Grand Pari(s): Architecture and urban transformation in an era of neoliberalization”, *Antipode*, 46(2), pp. 382-403.

Farcy J. C., 1991. “Banlieues 1891: Les Enseignements d’un Recensement Exemplaire” sous la direction de Faure A. *Les Premiers Banlieusards: Aux Origines des Banlieues de Paris 1860-1940*, Créaphis, Paris.

Fleury, A. Saint-Julien, T. François, J. C. Ribardièrre, A. and Mathian, H. translated by Oliver Waine, 2013. “Are socio-spatial inequalities increasing in the Paris region?” *Metropolitics*, διαθέσιμο σε: www.metropolitiques.eu.

Florida, R., 2002. “The Rise of the Creative Class and how its transforming work, leisure, community & everyday life”, New York, διαθέσιμο σε: www.creativeclass.com

Florida, R. Mellander C. and Stollarick K., 2008. “Inside the black box of regional development - human capital, the creative class and tolerance”, *Journal of Economic Geography*, (8), pp. 615–649.

Fourcaut, A., 1986. *Bobigny, banlieue rouge*, Les Editions *Ouvrières* et Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris.

Gallez, C., 2014. "Contrats de Développement territorial in the Grand Paris Project: towards negotiated networked development?" *Town Planning Review*, 85(2), pp. 273-286.

Giblin B. Papin D. Subra P., 2001. "Paris/Londres: enjeux géopolitiques de villes capitales" *Hérodote*, 2, pp.26-56.

Gill, R. & Pratt, A.C., 2008. "In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work" *Theory, Culture & Society*, vol. 25, no. 7-8, pp. 1-30.

Gibson, C. and Kong L. (2005) "Cultural economy: a critical review" *Progress in human geography* vol.29, no.5 pp. 541-561.

Grodach, C. Currid-Halkett E. Foster N. and Murdoch G., 2014. "The location patterns of artistic clusters: A metro-and neighborhood-level analysis" *Urban Studies*, 51(13), pp. 2822-2843.

Hall, P., 1971. *The World Cities*, McGraw-Hill.

Harvey, D., 1989. "From Managerialism to Entrepreneurialism: Formation of Urban Governance in Late Capitalism", *Geografisker Annaler*, 71B, pp. 3–17.

Harvey, D., 2005. *Paris, Capital of Modernity*, Routledge, New York and London.

INSEE, 2010. *Plaine Commune : un essor économique plus rapide que les transformations sociales*, no.330 - Avril 2010.

INSEE, 2016. *Plaine Commune, un territoire qui confirme sa place de pôle d'emploi dans la métropole du Grand Paris*, no.45-Novembre 2016.

Jessop, B., 2002. "Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective", *Antipode*, 34(3), pp. 452-472.

Lebeau, B., 2007. "Intégration fonctionnelle et marginalisation sociale en Plaine de France" *Bulletin de l'association de géographes français*, vol. 84, no.3, pp. 315-326.

Lebeau, B. (2011) "Urban Authorities and Economic Sectors", *European Spatial Research and Policy*, 18(1), pp. 41-51.

Lebeau, B., 2013. "From Industrial city to sustainable city: the northern suburbs of Paris yesterday and today" *European Spatial Research and Policy*, 20(2), pp. 27-40.

Lebeau, B., 2014. "Une 'banlieue créative' dans le Grand Paris?" *EchoGéo* [En ligne], 27, mis en ligne le 21 janvier 2014, consulté le 14 juin 2016.

Lees, L, 2008. "Gentrification and social mixing: towards an inclusive urban renaissance?" *Urban Studies*, 45(12), pp. 2449-2470.

Legros, O., 2010. *Les pouvoirs publics et les grands "bidonvilles roms" au nord de Paris (Aubervilliers, Saint-Denis, Saint-Ouen)*, διαθέσιμο σε: www.espacetemps.net.

Lefebvre, H., 1970 "Réflexions sur la politique de l'espace", *Espaces et sociétés*, n°1, pp. 3-12.

Lefebvre, H., [1974]1991. *La Production de l'espace*, Anthropos, Paris.

Lefebvre, H., 1996 *Writings on cities*, translated and edited by E. Kofman and E. Lebas, Blackwell, Malden MA and Oxford.

Ley, D., 2003. "Artists, aestheticisation and the field of gentrification", *Urban studies* 40(12), pp. 2527-2544.

Lloyd, R., 2010. "The Neighborhood in cultural production: material and symbolic resources in the New Bohemia", *City and Community*, (3), pp. 343-371.

Maskell P. and Lorenzen M., 2006. "The Cluster as Market Organisation" in Cumbers A. and MacKinnon D. (eds.) *Clusters in Urban and Regional Development*, Routledge, London and New York, pp. 21 – 39.

Massey, D., 2007. *World city*, Polity.

Markusen, A. and Gadwa, A., 2010. "Arts and culture in urban or regional planning: A review and research agenda", *Journal of planning education and research*, 29(3), pp. 379-391.

Markusen, A. and Schrock G., 2006. "The artistic dividend: Urban artistic specialisation and economic development implications", *Urban studies*, 43(10), pp. 1661-1686.

Mohammed, M. and Mucchielli, L., 2007. "Les émeutes de novembre 2005: les raisons de la colère" sous la direction de Laurent Mucchielli et Véronique Le Goaziou, *Quand les banlieues brûlent.. Retour sur les émeutes de novembre 2005*, pp.11-35, La Découverte, Paris.

Morizet, A., [1932]2013. *Du vieux Paris au Paris moderne: Haussmann et ses prédécesseurs*, InFolio, Paris.

Olds, K. and Yeung, H., 2004. "Pathways to global city formation: a view from the developmental city-state of Singapore" *Review of International Political Economy*, 11(3), pp. 489-521.

Panitch, L., & Gindin, S., 2012. *The making of global capitalism*, Verso Books.

Peck, J. and Tickell, A., 2002. "Neoliberalizing space", *Antipode*, 34(3), pp. 380-404.

Phelps, N.A., 2006. "Clusters, Dispersion and the Spaces in Between: For an Economic Geography of the Banal" in Cumbers A. and MacKinnon D. (eds.) *Clusters in Urban and Regional Development*, Routledge, London and New York, pp. 1-19.

Peck J., 2005. "Struggling with the Creative Class", *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(4), pp.740-770.

Plaine Commune, 2015, "Les Chiffres clés" διαθέσιμο σε: <http://www.plainecommune.fr/uploads/media/Chiffres-cl%C3%A9s-2015.pdf>.

Power, D. and Scott A. J., 2004. *Cultural industries and the production of culture*, Routledge, London and New York.

Portnov, B.A. and Erell E., 2001. *Urban clustering: the benefits and drawbacks of location*, Ashgate Pub Ltd.

Pratt, A. C., 1997. "The cultural industries production system: a case study of employment change in Britain, 1984–91" *Environment and planning A*, 29(11), pp. 1953-1974.

Pratt, A. C., 2000. "New media, the new economy and new spaces" *Geoforum*, 31(4), pp: 425-436.

Préteceille, E., 2002, "La ségrégation sociale a-t-elle augmenté?" *Sociétés contemporaines* 2, (2), pp. 69-93.

Raad, L., 2012. "Pratiques et représentations des couches moyennes en banlieue rouge: stratégies résidentielles et ancrage territorial", *Espaces et sociétés*, (1), pp. 91-110.

Ribera-Fumaz, R., 2009. "From urban political economy to cultural political economy: rethinking culture and economy in and beyond the urban", *Progress in Human Geography*, 33(4), pp. 447-465.

Rose, D., 1984. "Rethinking gentrification: beyond the uneven development of Marxist urban theory" *Environment and Planning D: Society and Space*, 2(1), pp. 47-74.

Rustenholz, A., 2015. *De la Banlieue Rouge au Grand Paris: d'Ivry à Clichy et de Saint-Ouen à Charenton*, La Fabrique éditions, Paris.

Saint Etienne, C., 2013. "La France et le Grand Paris face à la crise", *Géoéconomie*, (3), pp. 151-165.

Sassen, S., 2000. *"Cities in a world economy"*, Sage Publications.

Scott A. J., 1998. "French Cinema: Economy, Policy, and Place in the Making of a Cultural Products Industry", *Theory, Culture and Society*, (17), pp. 1 – 37. (also available as CIBER Working Paper Series, John E. Anderson Graduate School of Management, UCLA, no. 98-2, 1998.

Scott, A. J., 2000. "The cultural economy of cities: essays on the geography of image-producing industries", Sage Publications.

Scott, A. J. and Ellis M., 2000. "The Culture Economy of Paris", *International Journal of Urban and Regional Research* 24(3), pp. 567-582.

Scott, A. J., 2001. "Capitalism, Cities and the Production of Symbolic Forms", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26(1), pp.11-23.

Scott A. J., 2007. "Capitalism and urbanization in a new key? The cognitive-cultural dimension", *Social Forces*, 85(4), pp. 1465-1482.

Shaw, K., 2005. "Local limits to gentrification: implications for a new urban policy", in Atkinson, R. and Bridge G. (eds), *Gentrification in the global context: the new urban colonialism*, Routledge, pp. 256-564.

Smith, N., 1996. *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*, Psychology Press.

Stern, M.J. and Seifert S.C., 2010. "Cultural clusters: The implications of cultural assets agglomeration for neighborhood revitalization" *Journal of Planning Education and Research*, 29(3), pp. 262-279.

Subra, P., 2009. "Le Grand Paris, Stratégies Urbaines et Rivalité Géopolitiques" *Hérodote*, (4), pp. 49-79.

Subra, P., 2012. *Le Grand Paris : géopolitique d'une ville mondiale*, Armand Colin, Paris.

Swyngedouw, E. Moulaert, F. and Rodriguez A., 2002. "Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy" *Antipode*, 34(3), pp. 542-577.

Van Criekingen, M. and Decroly J. M., 2003. "Revisiting the diversity of gentrification: neighbourhood renewal processes in Brussels and Montreal", *Urban Studies*, 40(12), pp. 2451-2468.

Wiel M., 2011. *Le Grand Paris: premier conflit né de la décentralisation*, L'Harmattan, Paris.

Wolfe D. and Gertler M., 2006 "Clusters from the Inside and Out: Local Dynamics and Global Linkages" in Cumbers A. and MacKinnon D. (eds.) *Clusters in Urban and Regional Development*, Routledge, London and New York, pp. 101-123.

Zukin, S., 1996a. "Space and Symbols in an Age of Decline", in *Re-presenting the City*, pp. 43-59, Macmillan Education UK.

Zukin, S., 1996b. "Whose Culture? Whose City" in Fainstein, S., and Scott C. (eds.) *Readings in urban theory*, Blackwell, Oxford.

Zukin, S., 2008. "Consuming authenticity: From outposts of difference to means of exclusion" *Cultural Studies*, 22(5), pp: 724-748.

Wacquant, L., 2014. *Parias urbains: Ghetto-Banlieues-État*, La découverte.

Wacquant, L., 2008. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Polity Press.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αλεξανδρή, Γ., 2013. *Χωρικές και Κοινωνικές Μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου* (Διδακτορική Διατριβή: Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο).

Αυδίκος, Β., 2014. *Οι Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα*, Επίκεντρο, Αθήνα.

Βαΐου Ντ. και Χατζημιχάλης Κ., 2012. *Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς; Νήσος, Αθήνα.

Λιπιέτς, Α., 1995. «Αποφεύγοντας τη διόγκωση της μεγάπολης: η σύγκρουση για την Ιλ-ντε-Φρανς» στο *Γεωγραφία της Ενσωμάτωσης ή Γεωγραφία της Περιθωριοποίησης στην Ευρώπη μετά το Μάαστριχτ-Σεμινάρια του Αιγαίου 1993*, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης (Α.Π.Θ.) και Τομέας Πολεοδομίας & Χωροταξίας Ε.Μ.Π. Τμήμα Οικονομικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Πουλαντζάς, Ν., 1978. *Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα.

Σταθάκης, Γ. και Χατζημιχάλης Κ., 2004. «Αθήνα Διεθνής Πόλη: από την επιθυμία των ολίγων στην πραγματικότητα των πολλών», *Γεωγραφίες*, (7), σελ. 26 - 47.

Τζέιμσον, Φρ., 1999. *Το Μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική κριτική του ύστερου καπιταλισμού*, Νεφέλη, Αθήνα.

Χαρντ Μ. και Νέγκρι Τ., 2002. *Η Αυτοκρατορία*, Scripta, Αθήνα.

Χορκχάιμερ Μ. και Αντόρνο Τ., 1986. *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού* Ύψιλον, Αθήνα.

Διαδίκτυο - Τύπος:

IAU-IdF, 2015. “Les contrats de développement territorial (CDT)” διαθέσιμο σε: http://www.iau-idf.fr/savoir-faire/nos-travaux/amenagement-et_territoires/amenagement/les-contrats-de-developpement-territorial-cdt.html – τελευταία πρόσβαση στις 20.06.2017.

Lefebvre I. R. “Expulsions locatives: Ils ferment la porte avec un panneau blindé et là, c’est le début du cauchemar”, Le Monde, 31/03/2016, διαθέσιμο σε: http://www.lemonde.fr/logement/article/2016/03/31/expulsions-locatives-ils-ferment-la-porte-avec-un-panneau-blindé-et-la-c-est-le-debut-du-cauchemar_4893365_1653445.html – τελευταία πρόσβαση στις 20.06.2017.

Sarkozy N., 2007. “Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur ses projets en matière de politique d'aménagement durable”, à Roissy le 26 juin 2007, διαθέσιμο σε <http://discours.vie-publique.fr/notices/077002121.html> - τελευταία πρόσβαση στις 05.12.2016 .

Société du Grand Paris, 2014. “Un nouveau métro pour le Grand Paris” - www.societedugrandparis.fr/projet/le-grand-paris/nouveau-metro-grand-paris - τελευταία πρόσβαση στις 08.12.2016.

---. Nicolas Sarkozy et les banlieues – Archive vidéo INA, διαθέσιμο σε: <https://www.youtube.com/watch?v=oTtcc5zlrDw>. – τελευταία πρόσβαση στις 31.05.2017.

---. “Le Patrimoine Industriel de la Seine-Saint-Denis”, διαθέσιμο σε <http://www.tourisme93.com/document.php?pagendx=475> – τελευταία πρόσβαση στις 28.05.2016.

----. “Le prix du m² dans les grandes villes de France” διαθέσιμο σε: www.meilleursagents.com/prix-immobilier/ τελευταία πρόσβαση στις 13.06.2017.

---. “Les Studios Éclair à Epinay-sur-Seine font leur cinéma”, διαθέσιμο σε <http://www.tourisme93.com/document.php?pagendx=299> - τελευταία πρόσβαση στις 24.02.2017.

Ιστοσελίδες μη τυπικών πολιτιστικών χώρων

La Briche. www.bricheforaine.wordpress.com

La Villa Mais d’ici. www.villamaisdici.org

Le 6b. www.le6b.fr

Le 60adada. www.60adada.org.

Les Ateliers Wonder. www.lewonder.com

Les Laboratoires d’Aubervilliers. www.leslaboratoires.org

Les Mains d’Œuvres. www.mainsdoeuvres.org

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατάλογος επιλεγμένων επισκέψεων σε εκδηλώσεις

Balade Urbaine. “Les temps de l’immigration.” 19/03/2016. Θεματικός περίπατος για την ιστορία της μετανάστευσης στο Aubervilliers, στο πλαίσιο των ανοιξιάτικων περιπάτων της Plaine Commune.

Balade Urbaine. “Elles font bouger la ville!” 30/04/2016. Θεματικός περίπατος για τις δράσεις των συλλόγων και πρωτοβουλιών γυναικών στην πόλη του Stains στο πλαίσιο των ανοιξιάτικων περιπάτων της Plaine Commune.

Balade Urbaine. 28/05/2016. “Des bâtiments industriels reconvertis en espaces de creation” Θεματικός περίπατος στους πρώην βιομηχανικούς χώρους που έχουν μετατραπεί σε πολιτιστικούς στην πόλη του Saint-Ouen.

Exposition “Les passagers du grand paris express”. 06/04/2016. Έκθεση για το μελλοντικό μετρό και τις περιοχές που θα διασχίσει. Διοργανώθηκε στο “Espace Landowski - Musée des années 30» στη Boulogne-Billancourt, υπό την αιγίδα της Société du Grand Paris.

Grand Pari(s) de la Culture. 02/04/2016 Εκδήλωση στο πλαίσιο της «Νύχτας των Συζητήσεων», μιας πρωτοβουλίας της πόλης του Παρισιού. Η εκδήλωση έλαβε χώρα στην αίθουσα εκδηλώσεων του 6B.

Grande Fête du Gros Paris. 02/07/2016. Έλαβε χώρα στο χώρο του “Gare Au Théâtre” στο Vitry-sur-Seine, με τη φροντίδα οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και επιστημόνων.

La Fête de la Ville et des Associations d’ Aubervilliers. 04/06/2016. Η 25η γιορτή της πόλης και των συλλόγων του Aubervilliers στην πλατεία Stalingrad.

Fête de l’insurrection gitane à Saint-Denis. 15/05/2016. Ετήσια γιορτή για την επέτειο της εξέγερσης των τσιγγάνων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Auschwitz- Birkenau στις 16 Μαΐου 1944. Η εκδήλωση έλαβε χώρα στην πλατεία της Βασιλικής του Saint-Denis.

Concert Daouli / Musiques Grecques et Turques Festives. 10/06/2016. Συναυλία ελληνικής και τούρκικης μουσικής από τη γαλλοτουρκική μπάντα Daouli στο μπαρ Grand Bouillon στο Aubervilliers.

La Plage du 6B. 09/07/2016. 3000m2 εξωτερικών χώρων, άμμος και μουσική στο 6B.

L' Espace Imaginaire. 26/06/2016. Ένα τοπικό πρότζεκτ που συντονίζεται από τα Mains d'Œuvres, για την οικειοποίηση ενός κενού οικοπέδου 5000μ2 στη γειτονιά της Plaine-Saint-Denis.

Κατάλογος πληροφορητών-κλειδιά

Aniesa Antonio, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνος για το Grand Paris και τις διεθνείς σχέσεις της Plaine Commune, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 06/07/2016

Aumenier Clément, διευθυντής επικοινωνίας δήμου Saint Denis, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 23/06/2016

Belair Julien, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου “Le6B”, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 28/06/2016

Bokapenga Marie, υπεύθυνη για το “Atelier de Plaine Commune”, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 13/06/2016

Obadia Nicolas, συντονιστής του πολιτιστικού χώρου “60adada”, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 24/06/2016

Roy Valentine, στέλεχος της Plaine Commune, υπεύθυνη για τον Πολιτισμό, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 20/07/2016

Papon Sarah, υπεύθυνη βιβλιοθήκης των Laboratoires d’Aubervilliers, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 08/06/2016

Santana Lilia, στέλεχος της Plaine Commune, αρμόδια για θέματα τοπικής και συμμετοχικής δημοκρατίας, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 27/05/2016

Semedo Carlos, Διευθυντής της υπηρεσίας για τους τοπικούς συλλόγους και ενώσεις του δήμου του Aubervilliers, συνέντευξη με το συγγραφέα στις 09/06/2016

Sghier Wael, υπεύθυνος επικοινωνίας του δικτύου MAAD 93 με έδρα το χώρο “Mains d’Œuvres”, συνέντευξη με το συγγραφέα τη 01/06/2016

Οδηγός συνεντεύξεων με στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης

Πρώτη Ομάδα

- 1) Ποιες είναι οι αρμοδιότητές σας στην Plaine Commune/ στο δήμο;
- 2) Πώς θα περιγράφατε γενικά την περιοχή/ την πόλη;
- 3) Ποια είναι τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει η περιοχή/η πόλη;
- 4) Ποια είναι τα θετικά της στοιχεία;
- 5) Πώς θα περιγράφατε τη σχέση της περιοχής/ της πόλης με το Δήμο του Παρισιού;
- 6) Πώς έχει αλλάξει η περιοχή/ η πόλη τα τελευταία χρόνια με την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων;
- 7) Ποιες οι σχέσεις της Plaine Commune/ του δήμου με τους πολιτιστικούς φορείς που δραστηριοποιούνται στην περιοχή;
- 8) Πώς ενισχύει η τοπική αυτοδιοίκηση τη λαϊκή και εναλλακτική κουλτούρα στην περιοχή;

Δεύτερη Ομάδα

- 9) Ποιες είναι οι σκέψεις σας για το Grand Paris;
- 10) Πώς θεωρείτε ότι θα μεταβληθεί η θέση και ο ρόλος της περιοχής στη μητρόπολη;
- 11) Τι σημαίνει για εσάς «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας»;
- 12) Πώς θεωρείτε ότι διαφοροποιείται το σχέδιο αυτό από το “cluster της δημιουργικής οικονομίας”;
- 13) Ποιες είναι οι κύριες πλευρές του σχεδίου; Ο πολιτισμός έχει την κεντρική θέση ή πρόκειται περισσότερο για γενική αναφορά;
- 14) Πρόκειται για σχέδιο «αναβάθμισης» της περιοχής και εάν ναι με ποιο τρόπο;
- 15) Πώς φαντάζεστε την περιοχή σε μερικά χρόνια από τώρα;
- 16) Θεωρείτε ότι μετά την «αναβάθμιση» της περιοχής θα έχουν θέση οι σημερινοί της κάτοικοι;

Οδηγός συνεντεύξεων με πολιτιστικούς δρώντες

Πρώτη ομάδα

- 1) Από πότε λειτουργεί αυτός ο χώρος ως πολιτιστικός; Τι βρισκόταν εδώ πριν;
- 2) Ποιες μορφές τέχνης εξασκούνται εδώ;
- 3) Πόσοι καλλιτέχνες στεγάζονται στο χώρο;
- 4) Ποιοι λόγοι ωθούν τους καλλιτέχνες να δουλέψουν εδώ;
- 5) Πώς θα περιγράφατε την κοινωνική σύνθεση των καλλιτεχνών που δραστηριοποιούνται στο χώρο αυτό;
- 6) Πώς θα περιγράφατε το προφίλ των επισκεπτών στις εκδηλώσεις που διοργανώνονται από εσάς;

Δεύτερη Ομάδα

- 7) Πώς θα περιγράφατε τη σχέση σας με τη γειτονιά;
- 8) Είστε ικανοποιημένοι από τη συμμετοχή των κατοίκων στις πολιτιστικές εκδηλώσεις;
- 9) Τι κάνετε για να κινητοποιήσετε τους κατοίκους της περιοχής;
- 10) Αισθάνεστε ότι η τοπική αυτοδιοίκηση στηρίζει τους πολιτιστικούς χώρους και τους καλλιτέχνες της περιοχής;
- 11) Συνεργάζεστε με άλλους πολιτιστικούς χώρους και καλλιτέχνες στην περιοχή;

Τρίτη Ομάδα

- 12) Πώς θα περιγράφατε την εξέλιξη της περιοχής τα τελευταία χρόνια;
- 13) Ποια θεωρείτε θετικά και ποια αρνητικά στοιχεία της περιοχής;
- 14) Πόσο καλά πληροφορημένοι αισθάνεστε σε σχέση με το σχέδιο για την «Περιοχή του Πολιτισμού και της Δημιουργίας»;
- 15) Εκτίμηση/προσδοκία από την εφαρμογή του σχεδίου
- 16) Πιστεύετε ότι οι καλλιτέχνες θα συνεχίσουν να έχουν θέση στην περιοχή σε μερικά χρόνια από τώρα;
- 17) Πώς θα θέλατε να είναι η περιοχή σε μερικά χρόνια από τώρα;